

ЗАБОНИ ТОҶИКӢ

6

Китоби дарсӣ барои донишомӯзони синфи 6-уми
мактабҳои таълими миёнаи умумӣ

*Вазорати таълими халқи Ҷумҳурии Ўзбекистон
ба нашр тавсия намудааст*

ТОШКАНД
2022

УЎК 811.222.8(075.3)
КБК 81.2(5Тож)я72
Т 47

ТАВАККАЛ ЧОРИЕВ, ҒАЙРАТ РАҲИМҚУЛОВ

Муқарризон:

- Мижгона Ходжаева** – омӯзгори фанни забон ва адабиёти тоҷики мактаби таълими миёнаи умумии рақами 19-уми ноҳияи Пасдарғами вилояти Самарқанд;
- Норбоева Ҳилола** – омӯзгори фанни забон ва адабиёти тоҷики мактаби таълими миёнаи умумии рақами 37-уми ноҳияи Самарқанди вилояти Самарқанд;
- Ҳотамова Мушарраф** – омӯзгори фанни забон ва адабиёти тоҷики мактаби таълими миёнаи умумии рақами 37-уми ноҳияи Самарқанди вилояти Самарқанд.

АЛОМАТҲОИ ШАРТӢ:

– Кор бо гурӯҳ

– Танвири афкор

– Чархи ақл

– Фаъолияти эҷодӣ

– Мафҳумҳои лингвистӣ

– Кори лоиҳавӣ

– Такмили саводи имлоӣ

– Тест

– Савол ва супориш

Аз ҳисоби маблағҳои Бунёди мақсадноки китоби Республика чоп шудааст.

Макети оригиналӣ ва концепсияи дизайнӣ аз ҷониби хонаи эҷодии таъбу нашри «O'zbekiston» коркард шудааст.

ISBN 978-9943-8174-2-5

© Маркази таълими Республика, 2022

МУНДАРИҶА

БОБИ I. ЗАБОН ВА ҚОМЕА

Мавзӯи	1. Забони тоҷикӣ ва рушди он	6
Мавзӯи	2. Одоби муошират дар бозор	10

БОБИ II. ОЛАМИ ТАБИАТИ РАНГИН

Мавзӯи	3. Об – сарчашмаи ҳаёт	15
Мавзӯи	4. Иқлим ва қаторкӯҳҳои кишвари Ўзбекистон	17
Мавзӯи	5. Ҳифзи муҳити зист	19
Мавзӯи	6. Партовҳо ва коркарди онҳо	20
Мавзӯи	7. Гармшавии глобалӣ	21

БОБИ III. АҚЛИ СОЛИМ – ДАР ҚИСМИ СОЛИМ

Мавзӯи	8. Стратегияи рушд	23
Мавзӯи	9. Ўзбекистони нав аз остонаи мактаб сар мешавад!	25
Мавзӯи	10. Маҳалла – пойдевори бунёди давлат	27
Мавзӯи	11. Қоидаҳои роҳравӣ ва одоби муошират дар кӯча	30
Мавзӯи	12. Давоми мавзӯъ	33
Мавзӯи	13. Одоби худидоракуни ва муошират дар нақлиёт	35
Мавзӯи	14. Бебаҳра аз тоҷи заррин	37
Мавзӯи	15. Одоби худидоракуни ва муошират дар ҷамъомадҳо	39
Мавзӯи	16. Забондонӣ – ҷаҳондонӣ	41
Мавзӯи	17. Тўтиро гирифтанд ва дар қафас карданд	43
Мавзӯи	18. Суханчин нашавед!	45
Мавзӯи	19. Давоми мавзӯъ	47
Мавзӯи	20. Нури чашмро ниғаҳ дорем	49
Мавзӯи	21. Такрорӣ	51

БОБИ IV. КАСБИ МАН – ФАҲРИ МАН

Мавзӯи	22. Интиҳоби касбу ҳунар	53
Мавзӯи	23. Ҳангоми табобати беморӣ	54
Мавзӯи	24. Сабабҳои пайдоиши беморӣ	55
Мавзӯи	25. Пешгирии беморӣ	57
Мавзӯи	26. Табобати беморӣ ва рафъи он	59
Мавзӯи	27. Вакцинаҳо	60
Мавзӯи	28. Вирусҳо	61
Мавзӯи	29. Мӯмиё	62
Мавзӯи	30. Мавиз	63
Мавзӯи	31. Такрорӣ	64

БОБИ V. ИҚТИСОДДОНИ ҶАВОН

Мавзӯи	32. Иқтисоддони нақорзу	67
Мавзӯи	33. Он чизе, ки иқтисоддонҳо анҷом медиҳанд	69
Мавзӯи	34. Тақдироти лоиҳаи касби иқтисоддон	70

Мавзӯи 35.	Сарҳисоби фаъолияти шахси иқтисоддон.....	72
Мавзӯи 36.	Арчаи президентӣ – тӯҳфаи беҳтарин.....	74
Мавзӯи 37.	Рӯзноманигори ҷавон.....	76
Мавзӯи 38.	Рӯзноманигори соҳибтаҷриба	78
Мавзӯи 39.	Жанрҳои рӯзноманигорӣ.....	79
Мавзӯи 40.	Ҷавондухтари тарроҳ (нақшакаш)-и компютердон.....	82
Мавзӯи 41.	Сухандони хушгуфтор.....	83
Мавзӯи 42.	Гармхона ва даромади маҳсулоти он.....	85
Мавзӯи 43.	Хароҷотро бо даромад мувофиқ кардан	86
Мавзӯи 44.	Касбу ҳунар – омили мустақамии оила	88
Мавзӯи 45.	Такрорӣ.....	90

БОБИ VI. ИЛМ ВА ТЕХНОЛОГИЯ

Мавзӯи 46.	Илм ба кор судманд бувад	92
Мавзӯи 47.	Давоми мавзӯъ	93
Мавзӯҳои 48–49.	Китоборой.....	97
Мавзӯҳои 50–51.	Компютер (роёна).....	99
Мавзӯи 52.	Хотираи компютер.....	102
Мавзӯи 53.	Хотираи фаврии компютер.....	104
Мавзӯи 54.	Интернет ва шабакаҳои иҷтимоӣ	105
Мавзӯи 55.	Торномаҳои гуногуни интернетӣ.....	107
Мавзӯи 56.	Робот.....	109
Мавзӯи 57.	Асбобҳои техникии рӯзгор	111
Мавзӯи 58.	Тафдонҳои «доно»	112
Мавзӯҳои 59–60.	Яхдонҳои «доно».....	114
Мавзӯи 61.	Мошинаҳои ҷомашӯйии «доно»	116
Мавзӯи 62.	Тартиби таҳлили сарфии исм.....	118
Мавзӯи 63.	Такрорӣ.....	120

БОБИ VII. ТАЪРИХИ ПУРАСРОР

Мавзӯҳои 64–65.	Хиёбони адибон.....	124
Мавзӯҳои 66–67.	Арки Бухоро	128
Мавзӯҳои 68–69.	Регистони Самарқанд	130
Мавзӯҳои 70–71.	Наврӯз – ҷашни миллӣ ва мероси таърихӣ.....	132
Мавзӯҳои 72–73.	Дар ҷаҳон болу пари хеш кушудан омӯз!.....	136
Мавзӯи 74.	Тартиби таҳлили сифат.....	139
Мавзӯи 75.	Такрорӣ.....	140

БОБИ VIII. САНЪАТ ВА МАДАНИЯТ

Мавзӯи 76.	Меъморӣ.....	142
Мавзӯи 77.	Кандакорӣ – навъи санъати ороишӣ пардозкорӣ	145
Мавзӯи 78.	Лабчанг яке аз созҳои мусиқӣ	146
Мавзӯи 79.	Карнай яке аз созҳои мусиқӣ.....	149
Мавзӯи 80.	Кирмакпарварӣ (пиллапарварӣ).....	151
Мавзӯи 81.	Даф – яке аз созҳои мусиқии зарбӣ	152
Мавзӯи 82.	Аспакбозӣ – рақси қадимаи мардонаи тоҷикӣ	154
Мавзӯи 83.	Дорбозӣ – навъи намоиши санъати сирк.....	157

Мавзӯи 84. Зочабозӣ – як намуди намоиши театри	158
Мавзӯи 85. Афсонагӯӣ – як навъ санъати театри халқӣ	159
Мавзӯи 86. Санъати хаттотӣ	160
Мавзӯи 87. Гулгардонӣ	161
Мавзӯи 88. Гӯштин	163
Мавзӯи 89. Давраи яхбандӣ ва зисти ҳайвонот.....	164
Мавзӯи 90. Гардиши об дар табиат	168

БОБИ IX. КОМИЛҲУҚУҚИ ИНСОН

Мавзӯи 91. Орзуи ҳуқуқшинос шуданро дорам.....	176
Мавзӯи 92. Мафҳум ва сарчашмаҳои ҳуқуқи инсон	178
Мавзӯи 93. Адаб ҳусни инсон аст	180
Мавзӯи 94. Гулоб ва амали гулобгарӣ.....	182
Мавзӯи 95. Як каф гандум.....	185
Мавзӯи 96. Аз асрори кишукор бохабар	187
Мавзӯи 97. Аз пайи кор!	189
Мавзӯи 98. Мо ба вай раҳмат гуфтем	191
Мавзӯи 99. Тартиби таҳлили сарфии феъл.....	192
Мавзӯи 100. Такрорӣ.....	194

БОБИ X. ТАКРОРИ СОЛОНА

Мавзӯи 101. Шахси адолатпеша бош!	198
Мавзӯи 102. Санъати қоғазсозӣ.....	203
Матнҳо барои инкишофи нутқ ва вусъат додани дониши лингвистӣ.....	206

БОБИ I. ЗАБОН ВА ҚОМЕА

МАВЗЎИ 1.

ЗАБОНИ ТОҶИКӢ ВА РУШДИ ОН

Забон ҳадяи бебаҳроест, ки барои одамизод ато шудааст. Он имконият медиҳад, ки инсон қонунҳои табиат ва рушди ҷомеаро дарк намояд, соҳаҳои гуногуни илму техника ва санъатро пеш бубарад, ба фарҳангҳои халқҳои дигар ҳамгиро гашта, панду андарз ва ҳикматҳои миллии дар худ фарогирифта ба намояндагони миллатҳои дигар интиқол диҳад.

Забон ҷони миллат аст ва бе забон миллат арзи вучуд карда наметавонад ва худӣ башарият низ бидуни забон вучуд надорад.

Ҳастии миллат дар вучуди забони модарӣ ифода меёбад.

Забони тоҷикӣ ба гурӯҳи забонҳои эронӣ дохил мешавад. Гурӯҳи забонҳои аслан хеше, ки шоҳаи ҳиндуэронии ба оилаи забонҳои ҳиндоевропӣ тааллуқ доранд, забонҳои эронӣ мебошад.

Забон воситаи мубодилаи афкор аст.
 Забон яке аз илмҳои филологист.
 Забон – яке аз номҳои узви инсон.
 Забон – сарчашмаи зист ва ҳаёт.

Забони тоҷикӣ, синфи 6

Забони адабии ҳозираи тоҷик яке аз забонҳои пурсарвати дунё буда, таърихи тӯлонӣ ва ғанӣ дорад. Баробари пешрави соҳаҳои гуногуни ҳаёт, илм, техника, адабиёт, санъат, маданият, иқтисодиёт ва сиёсат забон низ такмил ёфта, рушду нумӯ меёбад, таркиби луғавӣ бо мегардад, аз захираҳои вобаста ба талаботи соҳаҳои гуногун истифода мекунад, меъёрҳои муқаррарӣ устувортар мегардад, сатҳи забондониву маданияти нутқи соҳибзабонон баланд мешавад.

Матро хонед, фикру мулоҳизаатонро доир ба таърих ва рушду нумӯи забони тоҷикӣ иброз намоед.

Таъбирҳои зеринро мазмунан маънидод кунед.

1. Забон – қони миллат.
2. Забон – қобилияти инсонии муошират ва тафаккур.

Дар забони зиндаи халқ чунин хазинаҳо ва меъёрҳои муқаррарӣ ҳастанд, ки пур аз дурдонаҳои пурқимат мебошанд.

Садриддин Айни

Ба саволҳои зерин ҷавоб диҳед.

1. Забони тоҷикӣ ба кадом оилаи забонҳо мансуб аст?
2. Забони тоҷикӣ ба кадом гурӯҳи забонҳо дохил мешавад?
3. Калимаи «тоҷик» чӣ гуна маъноро ифода менамояд?

Аз «Фарҳанги забони тоҷикӣ» калимаи «тоҷик»-ро бозҷӯӣ намуда, бо шарҳаш ба «**Дафтарчаи луғат**» рӯбардор кунед.

Бо корбасти ибораҳои зерин ҷумлаҳо тартиб диҳед.

Таърихи тӯлонӣ, забонҳои пурсарвати дунё, таркиби луғавӣ, меъёрҳои муқаррарӣ, маданияти нутқ, рушду нумӯ.

Бо кӯмаки омӯзгор калимаҳои зеринро шарҳ диҳед.

Ҳадя, интиқол, башарият, бидуни, тӯлонӣ, ғанӣ, такмил, сатҳ.

ТЕСТ

1. Кадоме аз ибораҳо дар ифодаи матлаб маънои бо ҳам аҳду паймон кардан, қавл додан, шарт бастан бар зидди касеро ифода менамояд?

- а) забон як кардан б) аз забон афтодан
в) ба забон омадан г) забонкӯтоҳ
ғ) забондароз

2. Ҳангоми мубодилаи афкор ибораи «забон баровардан» ба кадом маънӣ корбаст мешавад?

- а) аз гап бозистодан, хомӯш шудан
б) ба гапзанӣ сар кардан, чуръати гапзанӣ пайдо намудан
в) чизеро изҳор карда натавониста хомӯш мондан
г) возеҳу равшан изҳор накардан
ғ) розро пинҳон нигоҳ доштан

3. Кадом калима аст он? Қаровулаки миёни шоҳини тарозу, ки агар рост шавад, баробарии ҳар ду палларо нишон медиҳад.

- а) забонак б) забондор в) забона г) қулф ғ) дастак

МАН МЕГҶАМ, ШУМО ГҶШ КУНЕД

Забон узви дохили даҳон, ки барои ба гулӯ фуру додани физо, дониستاني таъм ва инчунин дар инсон барои нутқ хизмат мекунад.

Маҷмӯи воситаҳои овозӣ ва луғавию дастурӣ, ки натиҷаи кори тафаккурро инъикос намуда, алоқа ва мубодилаи афкори одамонро таъмин мекунад.

Сухангӯйии (такаллуми) хоси ҳар миллат ва тоифа, лисон, лаҳҷа, гуфтор, нутқ, баён.

Бо тарзи навишт ва сохту таркиби калимаҳо шинос шавед. Пас аз он ҷиҳатҳои монандӣ ва фарқиаташонро гӯед.

Забонмӯзӣ, забонкӯтоҳӣ, забонгирӣ, забондарозӣ, забондонӣ, забонхойӣ, забонкӯтоҳ, забоншинос, забоншиносӣ, забонадор.

«Бехато ва дуруст навишта метавонам!»

Телевизор, телевизионӣ, барномаҳои маърифатӣ, фароғатӣ, хабарӣ, филмҳои ҳунарий, филмҳои тасвирӣ.

Забони тоҷикӣ, синфи 6

Ба саволҳои зерин ҷавоб диҳед.

1. Кадом шабакаҳои оинаҳои нилгуни Ўзбекистонро медонед?
2. Тамошои барномаҳои телевизионӣ чӣ аҳамият дорад?
3. Барномаҳои телевизионӣ чанд хел мешаванд? Кадомҳо?
4. Кадоме аз қоидаҳои тамошои телевизоро номбар карда метавонед?
5. Дуру дароз тамошо кардани телевизор оё зарар дорад?
6. Аввалин телевизор аз чӣ сохта шудааст?

КОРИ ЛОИҲАВӢ. Дар мавзӯи «Интернет ва имкониятҳои он» лоиҳа омода кунед.

МАВЗЎИ 2.

ОДОБИ МУОШИРАТ ДАР БОЗОР

Дар бозор, мағозаҳо, нуқтаву марказҳои хариду фурӯш одамони бисёр ҷамъ мешаванд. Аз ин рӯ, дар чунин ҷойҳо низ риояи одоби муошират ниҳоят муҳим мебошад. Дар ахлоқи миллиамон баробари бисёр қоидаҳо вобаста ба мавридҳои гуногун шартҳои одоби ба бозор рафтан, оинҳои хариду фурӯш низ тавсиф шудаанд, ки аз ҷумла инҳо мебошанд:

- китф ба касе набояд зад;
- аз паси одамон набояд нигарист;
- оби даҳон набояд андохт;
- аз дур касеро набояд бо овози баланд ҷеғ зад;
- дар дари дӯконе, ки коре надоред, набояд истод;
- нархи чизеро, ки намехаред, набояд пурсид;
- дар миёни савдои ду кас набояд мудохила кард, ба истиснои далолати хайр.

Мева ва сабзавот

Ғизоҳои ширмол

Гӯшт

Ғизоҳои нонӣ

Бо гурӯҳбандӣ номи меваю сабзавот, ғизоҳои ширмолу нонӣ ва гӯштро нависед.

Мева ва сабзавот		Гӯшт	Ғизоҳои ширмол	Ғизоҳои нонӣ
Себ	Бодиринг			

Забони тоҷикӣ, синфи 6

Дар бозор ҳангоми харидуфурӯш қоидаҳои одоби муоширатро низ бояд донист. Харидору фурӯшанда чӣ гуна бояд рафтор кунанд. Дар ин бобат низ дар ахлоқи миллӣ ва суннатӣ оинҳои хеле муфид таъйин шудаанд. Чунончи, фурӯшанда қоидаҳои зеринро бояд риоя кунад:

- бо харидор бояд бо лутфу нармӣ сухан гӯяд;
- он чизеро, ки мефурӯшад, аз ҳад зиёд таъриф накунад;
- чизҳои бесифатро нафурӯшад, агар бифурӯшад, айби онро бигӯяд;
- дар тарозу ва андоза кардани матоъ норасоӣ содир накунад;
- агар чизи харидаашро боз гардонанд ва дар он талафе набошад, бозгирад;
- агар шахси мӯътабаре чизеро ба нася талабад, онро фурӯшад;
- молро аз нархи муқаррарии ҳудаш қимат нафурӯшад.

Доир ба одоби харидор низ якчанд шартҳои таъйин шудаанд, ки аз ҷумла инҳо мебошанд:

- аввалан, пули қалбаки надиҳад;
- нархи молро паст назанад;
- сухани саҳт нагӯяд;
- чизи харидаашро боз нагардонад;
- харидаашро ба борхалтаи тоза андозад;
- чизи гирифтаашро намоён не, балки пӯшида барад.

Матро хонед ва дар хусуси одоби муошират дар бозор ҳарф занед.

Бо тобиши маъно ва шарҳи калимаҳои зерин шинос шавед.

Бозор маҳалли махсуси харидуфурӯш, ки аз раставу дӯконҳои зиёде иборат аст: *бозори галла, бозори китоб, бозори болокушода, бозори болопӯшида...*

Рӯзи муайяни харидуфурӯш, ки одатан ҳар ҳафта як ё ду бор барпо мегардад: *рӯзи бозор, бозори шабона.*

Бозоргоҳ маҳалле ё майдоне, ки дар он ҷо бозор барпо мегардад, бозорчо.

Бозорчӣ он ки корҳои харидуфурӯшро ба ӯҳда дорад.

Ба ҷойи нуқтаҳои калимаҳои мувофиқ гузошта, тобиши маъноиашонро ёдрас намоед.

1.бозори хурд.
2. талабгору харидораш зиёд, серхаридор.
3. он ки кораш ёфтани бозори хуб барои фурӯши маҳсулот аст.
4. касмаҳар, касод, ба фурӯш нараванда, ғайрибозоргир, моли бозорногузар.

Калимаҳо барои истифода: бозоргир, бозорёб, бозорногузар, бозорча.

Бодикқат гӯш кунед ва шакли пурраи зарбулмасал ва мақолҳоро пайдо кунед. Сониян мазмунан шарҳ диҳед.

МАН МЕГҶАМ, ШУМО ПУРРА НАМОЕД

1.	Сухан (гап)-и хона намеояд
2.	Харид кунанд зам кун, харид накунанд
3.	Аз мардумозор –.....

Калимаҳо барои истифода: ба бозор рост, кам кун, ҳама безор.

Намуна: Дар мавриди мутобиқат накардан ё нодуруст баромадани маслиҳат ва мулоҳизаҳои пешакӣ ба сабаби тағйир ёфтани вазъият мақоли «**Сухан (гап)-и хона намеояд ба бозор рост**» гуфта мешавад.

Матлаби назардоштро бо фикрҳои хулосавӣ баён намоед.

Забони тоҷикӣ, синфи 6

Забон яроқи асосии нависанда, муҳимтарин омили тасвири бадеӣ, нахустин унсури адабиёт аст. Аз ин ҷост, ки забонро нағз надоништа, онро ба ҳукму фармони худ надароварда, асари хуб, асари комил ва шоишта офаридан муҳол аст.

Раззоқ Фаффоров

МАН МЕГУҶАМ, ШУМО ГҶШ КУНЕД

Маҷмӯи воситаҳои хатии ин ё он забон дар якҷоягӣ бо ҳарфҳо, қоидаҳои истеъмол ва пайвастшавии онҳо хат ном дорад.

Хат воситаи сабти нутқ буда, ин ё он ҷузъи нутқро бо ёрии аломатҳои тасвирӣ ифода мекунад. Ба воситаи хат замону макони вуқӯи нутқ сабт мегардад.

Пайдоиш ва мавҷудияти хат чун воситаи мубодила дар ҳаёти ҷомеа саҳми муҳим дорад. Хат имкон дод, ки одамон вақту масофаро сарфа кунанд, таҷрибаи башариро нигоҳдоранд, аз таҷрибаи ҳамдигар баҳра бигиранд.

Хатҳои пиктографӣ, идеографӣ, фонографӣ нахустхатҳо ба шумор мераванд. Забони тоҷикӣ чунин хатҳоро аз сар гузаронидааст: мехӣ, авестой, суғдӣ, паҳлавӣ. Аз асри IX сар карда то солҳои 1930 хати мо арабиасос буд. Аз соли 1930 то 1940 хати лотинӣ, аз соли 1940 то имрӯз хати забони тоҷикӣ криллиасос мебошад, ки дорои 35 ҳарф аст.

Ҳарфҳои алифбои забони тоҷикиро аз рӯи тартиби алифбо нависед.

ТЕСТ

1. Ҷадвал, абзори ҷӯбини бо он хати рост кашидашаванда чӣ ном дорад?

- а) паргор б) сиркул в) хаткашак
г) қалам ғ) хома

2. Порчаи махсуси резиние, ки барои кӯр кардани хати навишташуда истифодашаванда чӣ ном дорад?

- а) бўр б) хаткӯркунак в) хаткашак
г) варақ ғ) меодод

3. Кадоме аз калимаҳо маънои бисёр ва ба такрор ба касе ё ба ҷое нома навишта фиристоданро ифода мекунад?

- а) хатбарак б) хатборон в) хатбиёр
г) хатбардор ғ) хатбарӣ

4. Кадоме аз онҳо нахустхатҳои забони тоҷикӣ ба шумор меравад?

- а) фонографӣ б) лотинӣ в) криллӣ г) арабӣ ғ) форсӣ

5. Хати имрӯзаи забони тоҷикӣ кадом аст?

- а) авестой б) паҳлавӣ в) лотинӣ г) криллӣ ғ) мехӣ

6. Алифбои криллиасоси забони тоҷикӣ аз чанд ҳарф таркиб ёфтааст?

- а) 29 б) 35 в) 30 г) 39 ғ) 36

7. Хат, алифбои забони ўзбекии омўхтаатон кадом аст?

- а) криллӣ б) лотинӣ в) англисӣ г) испанӣ ғ) туркӣ

КОРИ ЛОИҲАВӢ. Ба расм нигоҳ карда, номи маҳсулотҳоро нависед. Пас аз он бо интиҳоби сарлавҳа ва корбасти онҳо матни диалогӣ тартиб диҳед.

БОБИ II. ОЛАМИ ТАБИАТИ РАНГИН

МАВЗӢИ 3.

ОБ – САРЧАШМАИ ҲАЁТ

Об – манбаи ҳастии кулли мавҷудоти олам аст. Об захираи бузургест, ки воқеияти он ҷаҳону зиндагониро таровату зебӣ ва сарсабзӣву озодагӣ мебахшад. Ҳастии гулу гиёҳ, ҳайвоноту наботот, растаниву инсоният, хосса зиндагии осоиштаву ободӣ ва озодагиву пурбаракати ҳама ба об вобастагӣ дорад. Обро инсон барои нӯшидан, пухтани хӯрок, шустушӯӣ, сохтани манзил, тозагии кӯчаҳо ва обёрии заминҳо истифода мебарад.

Инсон бе об зиндагӣ карда наметавонад. Ҳатто қисмати зиёди вазни бадани инсоният аз об иборат аст.

Инсон дар тамоми лаҳзаҳои ҳаёташ аз об истифода мебарад. Об одамро аз ифлосию нопокӣ, аз бемориву дардҳо эмин мегардонад. Об сабзавоту наботот ва ҳайвонотро, ки инсон ҳамеша бо онҳо сарувор дорад, манбаи асосист. Бе об зиндагӣ пайдор буда наметавонад.

Об аст, ки кулли мавҷудоти олам дар афзоишу рушду нумӯъ ва пояндагии ӯ қарор дорад. Об аст, ки дар дами марг қатрае аз он ошомида инсон нафас рост мекунад. Бе об ҳаёт маъно надорад. Зиндагиро аз ҳастии об асос аст. Мутаассифона, баъзе аз инсонҳои беандеша ва номурод дидаю доништа обҳоро ифлос мегардонанд. Дар дарёҳо партовҳо мепартоянд. Обро бе сарфаю сариштакорӣ истифода мебаранд.

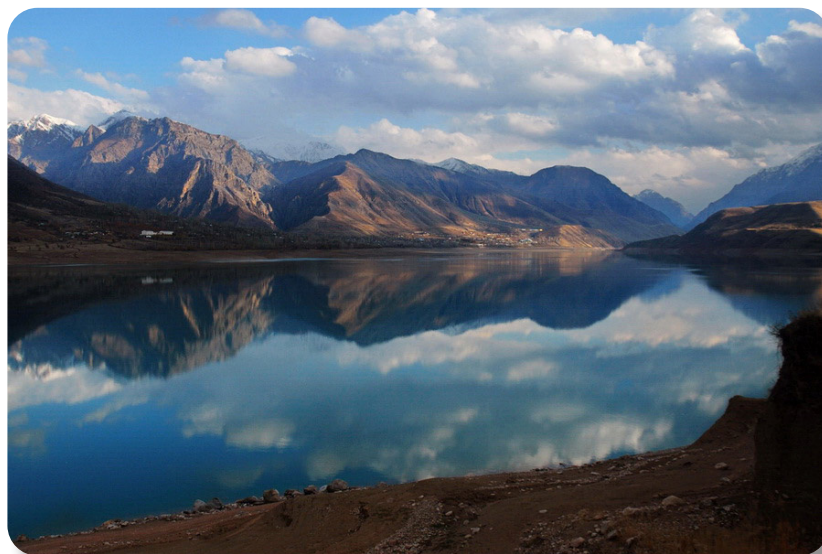
Матро хонед ва мазмунашро нақл кунед.

Ба се гуруҳ тақсим шуда, сархатҳои матро байни ҳам тақсим намуда, саволҳои тартиб диҳед. Лаҳзаҳои саволу ҷавоб низ ташкил намоед.

Ибораҳои пешниҳодшударо мувофиқи тобиши маъно пеш аз қавсайн гузаред. Кадом ибора буданашонро ёдрас намуда, тобиши маъноиашонро хотирнишин кунед.

1. (хомӯш истодан, гап назадан, сукут кардан).
2. (фикри амиқ кардан, сахт фикр кардан).
3. (чизеро нағз донистан, чизеро пурра аз худ кардан).
4. (гиристан, ба гиря омадан).
5. (хеле боэҳтиёт рафтор кардан, эҳтиёткор будан).

Ибораҳо барои истифода: об карда хӯрдан, ба даҳон об гирифттан, майна об кардан (дар бораи чизе), оби чашм кардан (рехтан), обро пуф карда хӯрдан.

Зарбулмасал ва мақолҳои зеринро шарҳ диҳед.

1. Оби дари хона қадр надорад.
2. Об, ки аз сар гузашт, чӣ як ваҷаб, чӣ сад ваҷаб.
3. Аз давлати шолӣ кирмак ҳам об меҳӯрад.

МАН МЕГҶАМ, ШУМО ГҶШ КУНЕД

Имло маҷмӯи қоидаҳоест, ки ягонагии тарзи сабти нутқро муайян мекунад.

Вазифаи ҷамъиятии имло дар он зоҳир мегардад, ки навишти ягонаи калимаҳо (бидуни хусусиятҳои фардиву лаҳҷавии талаффуз), истифодаи нутқи хаттиро осон мегардонад.

Қоидаҳои имло тариқи ифодаи ҳарфии фонема ва калимаҳо, инчунин истеъмоли ҳарфи калон, аз сатр ба сатр кӯчонидани калимаҳо, якҷоя, ҷудо ва ё бо нимтире, тире навиштани онҳоро дарбар мегирад.

Забони тоҷикӣ, синфи 6

КОРИ ЛОИҲАВӢ. Бо корбасти калимаҳои зерин ҷумлаҳо тартиб диҳед.

Обгардон, обдаста, обкашак, обпошак, обгурез.

МАВЗӢИ 4.

ИҚЛИМ ВА ҚАТОРКӢҲҲОИ КИШВАРИ ӢЗБЕКИСТОН

Иқлими Ӣзбекистон мӯътадил ва тағйирёбанда аст. Ҳарорати рӯз ва шаб, тобистон ва зимистон дар минтақа якбора фарқ мекунад. Фарқи солонаи ҳарорати ҳаво ба таври назаррас баландтар аст. Ҳарорати миёна дар моҳи январ ба 6°C паст ва дар моҳи июл ба $+0^{\circ}\text{C}$ мерасад. Боришоти солона дар пастихо – 32-0 мм. ва дар биёбон ба – 120 мм. мерасад.

Дарёҳои калонтарини кишвар Амударё ва Сирдарё мебошанд. Дарозии Амударё – 1437 км ва Сирдарё – 2137 км аст. Бисёре аз дарёҳои дохилии Ӣзбекистон дар тӯли ҷараёни худ ба даштҳо ва биёбонҳои васеъ рагон мешаванд, танҳо Амударё ва Сирдарё ба баҳри Арал мерезанд.

Матнро хонед ва дар хусуси обу ҳавои кишвари Ӣзбекистон боз он чизе, ки медонед, баён кунед.

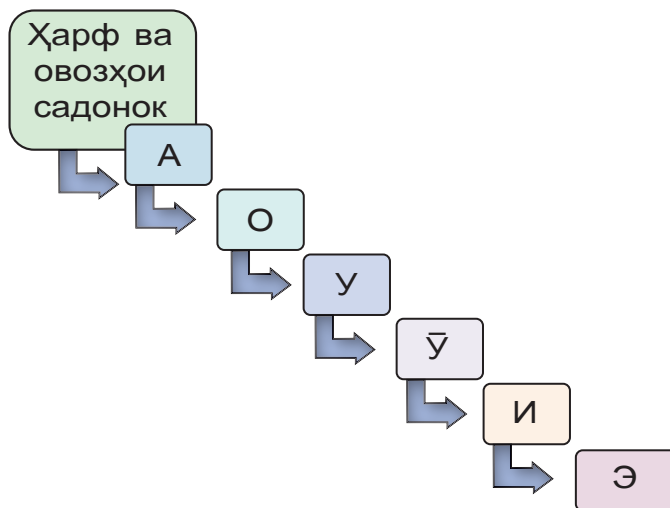

Аз чанд ҳарфу овоз иборат будани калимаҳои зеринро ёдрас намоед.

Мўътадил, тағйирёбанда, якбора, миёна, биёбон, обёрӣ, сунъӣ, дарё, бисёре, ҷараён, Амударё, Сирдарё.

Бо қорбасти садонокҳо исмиҳои хоси ифодакунандаи номи одамон нависед.

МАН МЕГҶАМ, ШУМО ГҶШ КУНЕД

Агар калима бо **садонокҳои о** (ё йотбарсари ё) анҷом ёбад, ҳангоми калимасозӣ **пасванди-ӣ** навишта мешавад: *доноӣ, дорой, ошноӣ, тавоноӣ, дилрабоӣ, овой, ёбой, зебой, бобой, устоӣ, дарёӣ, зиёӣ* ва ғайра.

Минтақаи шарқӣ аз заминҳои кӯҳии миёна ва баланд иборат аст: қаламрави ҷумҳурӣ бо Тиёншони Ғарбӣ ва Помир – Олой (қаторкӯҳҳои Зарафшон, Туркистон, Ҳисор, Кохитантоғ ва Бойсунтоғ) ҳаммарз аст. Аз ҷануб ба ғарб онҳо нишебӣ мекунад ва ба пастихо ҳамроҳ мешаванд. Дар байни ин кӯҳҳо воҳаҳои бузурги Қашқадарё, Сурхондарё, Зарафшон ва Самарқанд ҷойгиранд. Калонтарини онҳо, водии Фарғона буда, дарозии он 370 километр ва паҳнии он 190 километр аст. Онро аз се тараф кӯҳҳои баланд ихота кардаанд ва танҳо тарафи ғарбӣ ҳамвор аст. Резишгоҳи Амударё дар марз бо Афғонистон тӯл мекашад.

Матро хонед ва пас аз он калимаҳои ифодакунандаи номи қаторкӯҳҳо, дарё, шаҳр, вилоят, кишварҳоро дар алоҳидагӣ нависед.

Забони тоҷикӣ, синфи 6

КОРИ ЛОИҲАВӢ. Шумораҳои таркиби матнҳоро муайян намуда, бо табдили ҳарф ба дафтар рӯбардор кунед.

МАВЗӢИ 5.

ҲИФЗИ МУҲИТИ ЗИСТ

Имрӯз замоне фаро расидааст, ки муносибати инсон бо табиат фақат маънои истеъмоли дорад. Ҳифзи муҳити зисти одамон кори тамоми инсоният аст. Ҳифзи табиат ва истифодаи оқилонаи он масъалаи дастаҷамъӣ мебошад.

Табиат – ин ҳусни замин. Он ба мо ғизо, оксиген ва аз ҷангал – ҳезуму дигар чизҳои барои ҳаёти инсон муҳимро медеҳад. Табиат набояд нобуд карда шавад, балки он ҳифз карда шавад.

Қаламрави ҳифзшаванда метавонад аҳамияти амалӣ дошта бошад ва ҳамчун эталони табиат дар миқёси тамоми Замин, ки онро мамнӯъгоҳи биосферӣ мегӯянд, хизмат кунад. Онҳо дар асоси созиши байналмилалӣ тасдиқ карда мешаванд. Ҳоло дар ҷаҳон 300 мамнӯъгоҳи биосферӣ вуҷуд дорад.

Матро хонед ва оид ба ҳифзи муҳити зист андешаҳои хешро баён намоед.

Бо тобиши маъно ва шарҳи калимаҳо шинос шавед. Пас аз он бо корбасти онҳо ҷумлаҳо тартиб диҳед.

Табиат мавҷудоти зинда ва ғайризиндаи олам; сиришт, ниҳод, тинат, хулқ, хислат, одат, хӯ.

Табиатдӯст он ки табиат (манзараи табиӣи муҳит)-ро дӯст медорад.

Табиатдӯстӣ дӯст доштани табиат.

Табиатшинос донишманди илмҳои табиӣ, донандаи табиат.

Табиатшиносӣ илмҳо оид ба омӯхтани табиат.

МАН МЕГӢЯМ, ШУМО ГӢШ КУНЕД

Ҳарфи ӯ дар мавридҳои зерин навишта мешавад:

– барои ифодаи **овози ӯ**-и устувори дароз: *кӯх, рӯз, гӯш, рӯд, дӯст, лӯст* ва ғайра;

– дар ҳиҷои дуҷуми калимаҳои навъи *фурӯғ, дурӯғ, гурӯҳ, шукӯх, афрӯз* ва ғайра;

– дар калимаҳои, ки таърихан дар решаашон **ҳамсадои ӣ** доранд: *рӯӣ, сӯӣ, ҷӯӣ, шӯӣ, бӯӣ, мӯӣ* ва ғайра.

Калимаҳои зеринро машқи талаффуз кунед.

Маъно, истеъмол, масъала, дастаҷамъ, оксиген, эталон, миқёс, мамнӯъгоҳ, биосферӣ, байналмилалӣ, ҳифз, партов, компостел, матоъ, полимер, микроорганизм, муналай.

Бо қорбасти калимаҳои зерин ҷумлаҳо тартиб диҳед.

Чанг, гард, шамол, бод, гармсел, тоза, обод, сарсабз, хушманзар, зебо.

МАВЗЎИ 6.

ПАРТОВҲО ВА КОРКАРДИ ОНҲО

Барои партовҳои органикӣ, коркарди биологӣ мувофиқ аст. Қоғаз, картон, партовҳои хӯрок метавонанд компостел карда шуда, барои партов ҷудо карда шаванд. Дар оянда онҳо метавонанд дар соҳаи кишоварзӣ истифода шаванд. Баъзан ҳатто матоъҳои табиӣ бо ин усул коркард карда мешаванд.

Коркарди пластикӣ бо усулҳои механикӣ (шӯршавӣ) ва химиявӣ анҷом дода мешавад. Чун қоида, дар оянда, полимерҳои нав ба даст оварда шудаанд, ки метавонанд такроран истифода шаванд.

Қисми зиёди партовҳо бастабандӣ: пластикӣ, пластикҳо, қуттиҳо ва ғайра мебошанд. Металл қомилан хушк мешавад ва аз нав истифода мешавад. Масъалаи асосӣ танҳо тақсим кардан ба дастгоҳҳои барқӣ ва партовгоҳ мебошад.

Партовҳои корхонаҳо ва хоҷагиҳои коммуналӣ бо роҳҳои физикӣ ва химиявӣ биологӣ тоза карда мешаванд. Бо роҳи биологӣ тоза кардани об тавассути микроорганизмҳо сурат мегирад. Бисёр корхонаҳо ба истеҳсолоти сарбаста мегузаронанд, ки дар натиҷа об тоза шуда, аз нав ба истеҳсолот бармегардад.

Матнро хонед ва матлаби зикргардидаро ёдрас намоед.

МАН МЕГУЯМ, ШУМО ГҶШ КУНЕД

Ҳамсадои ӣ дар ибора ва калимасозии вожаҳои решагӣ нигоҳ дошта мешавад: *ба рӯи миз, ба сӯи хона, ба ҷойи муносиб, найистон, чораҷӯӣ, ҷомашӯӣ, раҳпойӣ, бӯйидан, рӯйидан, найи хушсадо, майи лаългун, пайи пой, донишҷӯӣ фаъол, ҷойи сиёҳ, пайомад, пайопай* ва ғайра.

Забони тоҷикӣ, синфи 6

Ба саволҳои зерин ҷавоб диҳед.

1. Дар кучо партофтани партовҳо қатъиян манъ аст?
2. Партовҳои сари роҳ ва кӯча ба саломатии кӣ осеб мерасонанд?
3. Гирду атроф ва табиатро бояд чӣ гуна ниғаҳ дошт?
4. Партовҳои корхонаҳо ва хоҷагиҳои коммуналӣ бо кадом усул тоза карда мешаванд?

КОРИ ЛОИҲАВӢ. Оид ба мавзӯи «Дар ҳифзи табиат саҳм мегузорам» матн тартиб диҳед.

МАВЗӢИ 7.

ГАРМШАВИИ ГЛОБАЛӢ

Замин давра ба давра аз давраҳои гармшавии табиӣ ва давраҳои хунуккунӣ мегузарад, ки ҳазорсолаҳоро дар бар мегирад. Дар айни замон, он дар мобайни яке аз давраҳои табиӣ гармидиҳии худ қарор дорад. Мутаассифона, фаъолияти инсон дар гузаштаи наздик ва ҳозира танҳо раванди гармшударо суръат бахшид. Гармии ҷаҳонӣ ба ҳама чизи сайёра таъсир мерасонад ва метавонад ба баъзе системаҳои нозуки мутавозин, ба монанди обу ҳаво ва муҳити атроф, таъсири фалокатовар расонад.

Гармшавии глобалӣ баландшавии ҳарорати миёнаи замин дар натиҷаи омилҳои муайяни табиӣ ва техногенӣ мебошад. Пошидани газҳои гулхона сабаби асосии гармшавии глобалӣ мебошад. Фаъолиятҳои муайяни инсонӣ, ба монанди буридани ҷангалҳо ва сӯзонидани сӯзишвории фойданок, ба баланд шудани ҳарорати ҷаҳонӣ оварда мерасонанд.

Матнро хонед ва дар хусуси ҳарорати фаслҳои сол маълумот диҳед.

МАН МЕГӢЯМ, ШУМО ГӢШ КУНЕД

Ҳамсадоҳои ташдиддор дар калимаҳои иқтибосии арабӣ, тибқи қоида, дар калимаҳои навъи *начҷор*, *раззоқ*, *ҳаммол*, *ташаккур*, *таҳаввул*, *таназзул*, *мураккаб*, *муаззам*, *му-*

наққош, мусаввир, мударрис, мумаййиз, мутавассит, мутакаббир, мутаҳаййир, мутақаддам, мутааххар, иттиҳод, иттилоъ, иттисол, муттаҳид, муттафиқ, мубарро, муҷалло, мусаммо, мутасаддӣ, мутасаллӣ, мутаваллӣ, табарро, тавалло, тасалло ва ғайра навишта мешаванд.

Даҳто калимаҳои ҳамсадои ташдиддор нависед ва пас аз он машқи талаффуз кунед.

ТЕСТ

- 1. Овози дар калима маъноро тағйирдиҳанда чӣ ном дорад?**
а) имло б) хат в) фонема г) ҳарф ғ) аломат
- 2. Як соҳаи илми забоншиносии соҳти овозии забонро омӯзанда чӣ ном дорад?**
а) овоз б) садо в) зарб г) имло ғ) фонетика
- 3. Дар илми забоншиносии тоҷик кадоме аз истилоҳи зерин ҳамчун муродифи истилоҳи фонетика қорбаст мешавад?**
а) савтиёт, овозшиносӣ б) сарф в) наҳв
г) фонология ғ) фонетикӣ
- 4. Хатчаи уфуқӣ рабт ва алоқаи зичи ду калимаро байни ҳамдигар нишондиҳанда чӣ ном дорад?**
а) тире б) нимтире в) дефис
г) хитоб ғ) ноҳунак

КОРИ ЛОИҲАВӢ. Бо интиҳоби сарлавҳа матн тартиб диҳед.

БОБИ III. АҚЛИ СОЛИМ – ДАР ҚИСМИ СОЛИМ

МАВЗЎИ 8.

СТРАТЕГИЯИ РУШД

Пас аз муҳокимаи пурмуҳтавои ҷомеа 28-уми январи соли 2022 бо фармони «Дар бораи Стратегияи рушди Ўзбекистони Нав барои солҳои 2022–2026» Президенти Ҷумҳурии Ўзбекистон Шавкат Мирзиёев (минбаъд – Стратегияи рушд) ва Барномаи давлатии «Соли гиромидошти қадри инсон ва маҳаллаи фаъол» (минбаъд – Барномаи давлатӣ) қабул карда шуд.

Стратегияи рушд ҳафт самти афзалиятноки зеринро фаро мегирад.

1. Бунёди давлати инсонпарвар ва роҳи баланд бардоштани шаъну шарафи инсон ва рушди минбаъдаи ҷомеаи озоди шахрвандӣ.

2. Ба шарти асосӣ ва зарурии рушди мамлакат табдил додани тамоюлҳои адолат ва волияти қонун.

3. Рушди босуръати иқтисоди миллӣ ва таъмин намудани суръати баланди тараққиёт.

4. Татбиқи сиёсати одилонаи иҷтимоӣ, рушди сармояи инсонӣ.

5. Таъмини рушди маънавий ва ба зинаи нав бардоштани ин соҳа.

6. Муносибат ва мушкилоти ҷаҳонӣ бо назардошти манфиатҳои миллӣ.

7. Мустаҳкам намудани бехатарӣ ва иқтисодии мудофиавии мамлакат, пеш бурдани сиёсати хориҷии ошкоро, амалӣ ва фаъол.

Стратегияи рушд 100-то мақсадҳои пурмуҳтавои фаъолияти иҷтимоӣ, иқтисодӣ, фарҳангӣ, миллӣ ва умумбашарию дар бар гирифтааст. Кулли мақсадҳо барои баланд бардоштани сатҳи иқтисодиёт, рушди босуръати соҳибкорӣ, таъмини бечуну чарои ҳуқуқи манфиатҳои инсон, ташаккули ҷомеаи шахрвандии фаъол хидмат менамояд.

Дар асоси Стратегияи рушд ҳар сол пеш аз фарорасии соли нави милодӣ Дастури давлатӣ қабул карда мешавад. Соли 2022 «Соли гиромидошти қадри инсон ва маҳаллаи фаъол» эълон гардид. Дар асоси Дастури давлатӣ корҳои шоиставу нек амалӣ мегардад.

Ҳамчун таъмингари иҷрои Дастури давлатӣ дар соли 2022 барои донишомӯзони синфҳои якум-чорум дар Ҷумҳурии Қароқал-

поқистон ва вилояти Хоразм аз ҳисоби Буҷаи давлатӣ хӯроки бепул ташкил карда шуд. Амалиёти мазкур минбаъд, пай дар пай дар дигар ғушаҳои кишвар қорӣ хоҳад гардид. Хушбахтӣ он аст, ки намояндагони гуногунмиллати боиттифоқи кишвар дар асоси тамоюли «**Барои шаъну шарафи инсон**» кадр карда, барояшон шароитҳои фароҳам муҳайё гардидааст.

Дар панҷ соли оянда маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ ба ҳар сари аҳоли 1,6 баробар афзоиш ёфта, даромади ҳар сари аҳоли то соли 2030 ба 4 ҳазор доллар мерасад.

Матнро хонед, фикратонро бо хулосаҳои мантиқӣ баён намоед.

Ба саволҳои зерин ҷавоб диҳед.

1. Стратегияи рушд кай қабул карда шудааст?
2. Стратегияи рушд чанд самти афзалиятнокро фаро гирифтааст?
3. Дар Стратегияи рушд чандто мақсад акс ёфтааст?
4. Дар арафаи пеш аз фарорасии соли нави милодӣ чӣ гуна ҳуҷҷат қабул карда мешавад?
5. Соли 2022 чӣ гуна сол эълон гардидааст?

Шинос шавед ва ба хотир нигоҳ доред.

Стратегия – калимаи воми буда, он бо мурури замон аз забони юнонӣ ба забони тоҷикӣ дохил шудааст. Дар нутқи хаттӣ он номи яке аз ҳуҷҷат (санад)-ҳои муҳимро ифода мекунад. Илова бар ин он бар маънои санъати ҷанг, ҳунари роҳбарӣ, санъати роҳбарӣ бомаврид корбаст мешавад.

Рушд – вожаи вомии арабист. Дар услубҳои нутқ ба маънои нумӯъ, сабзиш, тараққӣ, инкишоф корбаст мешавад.

Тараққиёт – вожаи вомии арабист. Дар услубҳои нутқ ба маънои расидан ба пояи баланди чиз, болоравӣ, пешрафт истифода мегардад.

Бо истифодаи калима ва ибораҳои зерин ҷумлаҳо тартиб диҳед.

Тараққиёт, тараққипарвар, тараққиҳоҳ, тараққиҳоҳона, тараққӣ кардан, тараққӣ намудан, пеш рафтан, пешравихоҳӣ.

Забони тоҷикӣ, синфи 6

Бо хулосабарории мантиқӣ гуфтаҳои зеринро маънидод намоед.

Ўзбекистон дар ҳама даврону замон сарзамини муқаддас буда, сарфи назар аз миллат, забон, дин ва эътиқод Ватани ягона барои ҳамаи мардуми мо мебошад.

(Аз рӯзномаи «Овози тоҷик»)

КОРИ ЛОИҲАВӢ. Ҷумлаҳоро бо хати зебо ба дафтар рӯбардор кунед ва пас аз он ибораҳои ишорашударо аз ҷиҳати тобиши луғавӣ-грамматикӣ шарҳ диҳед.

1. Маданияти либоспӯшӣ, муомилаву муносибатҳои мардум моро шод кард.
2. Кӯчаҳои васеъ, хонаҳои бисёррошӯнаи замонавӣ, хиёбонҳои хушманзар дили касро равшан мегардонд.
3. Ҷавонони зиёде пайи аз бар намудани илмҳои замони худ камари ҷиммат бастаанд.

МАВЗӢИ 9.

ЎЗБЕКИСТОНИ НАВ АЗ ОСТОНаИ МАКТАБ САР МЕШАВАД!

Гуфтори пурҳикматро бо хулосабарории мантиқӣ баён намоед.

Илм, таълим, тарбия – ин ҳалқаи асосии тараққиёт, пешравӣ, нерӯи мағлубнопазир мебошад, ки иқтидори мамлакатамонро афзун менамояд.

Президенти Ҷумҳурии Ўзбекистон
Шавкат Мирзиёев

Ба саволҳои зерин ҷавоб диҳед.

1. Мактаб чӣ гуна маскан аст?
2. Суроғаи мактаби Шумо кадом аст?
3. Дар зинаи таълими ибтидоӣ фанни «Забони тоҷикӣ»-ро бо кадом ном омӯхтаед?

4. Дар кишварамон – Ўзбекистон ба ғайр аз мактабҳои таълими миёнаи умумӣ боз чӣ гуна мактабҳо мавҷуданд?
5. Оё орзуи дар мактаби Президент таҳсил гирифтаниро оё доред?
6. Аз забонҳои хориҷӣ кадомро медонед?
7. Бо компютер (роёна) то чӣ дараҷа кор карда метавонед?

Бо хулосабарории мантиқӣ гуфтаҳои зеринро маънидод намоед.

Ҳар як падару модар мехоҳад, ки фарзандаш фарзанди сазовори ватани худ ба воя расад ва дар зиндагӣ ҷойгоҳе дошта бошад.

Ба расм сарлавҳа интихоб кунед. Фикратонро аввал шифоҳӣ ва пас аз он хатӣ баён кунед.

... Ҷаҳонбинии маънавий ва эътиқоди халқ, муносибатҳои инсонӣ низ аввал дар оила **муғҷа мекунад**. Чуноне ки «**Волидайн чӣ гуна, фарзанд намуна**» мегӯянд, дар олам одатҳо, хусусиятҳои мусбӣ ё манфӣ дар бачагӣ ташаккул меёбад. Вай дар кадом муҳите ба воя расад, дар чӣ хел оила тарбия ёбад, дар руҳияташ, муносибаташ ба атрофиён ҷиҳатҳои ба ин оила хос акси худро меёбад...

... **Дар тарбия ҳикмат бисёр аст**. Тарбия танҳо аз хӯрдани пӯшонидан ё баъди ба воя расонидан ба мактабҳои олии

Забони тоҷикӣ, синфи 6

бонуфуз хононидан иборат нест. Тарбия ҷараёнест, ки аз даври кӯдакии фарзанд оғоз ёфта, як умр давом мекунад. **Тарбия, аввало, меъмори руҳият аст.**

(Аз «Зевари дунёст набера»-и Маликаи Бахтиёр)

Матнро хонед, таъбирҳои бо ранги сиёҳ ишорашударо ба дафтар рӯбардор кунед. Пас аз он ҳар яки онҳоро дар алоҳидагӣ шарҳ диҳед.

КОРИ ЛОИҲАВӢ. Дар мавзӯи «Дониш чароғи ақл аст» матн тартиб диҳед.

МАВЗӢИ 10.

МАҲАЛЛА – ПОЙДЕВОРИ БУНӢДИ ДАВЛАТ

Ободии ҳар як маҳалла, албатта, ба нафъи сокинони он вобаста аст. Тозаву озода ва саранҷом нигоҳ доштани хонаву ҷой, кӯчаву маҳалла яке аз арзишҳои қадимии халқамон ба шумор меравад. Дар рафти ҳашар маҳалла, масканҳои истиқоматӣ, гузар, хиёбон, зиёратгоҳҳо, майдончаи бачаҳо ба тартиб дароварда мешаванд. Кабудизоркунию ободонӣ боз ҳам васеъ мегардад. Дар чаҳорҷубаи ҳашари хайриявӣ қисми эҳтиёҷманди аҳоли фаъолона дастгирӣ карда мешавад.

Дар доираи лоиҳаи умумимиллии «**Макони сабз**» дар маҳаллаву ҷойҳои истиқоматӣ, атрофи кӯчаҳо шинондани гулҳои рангоранг, дарахтони манзаравӣ ва меванок, сафед кардани танаи

онҳо идома меёбад. Намудҳои дигари корҳои ҷамъиятӣ, ки ба ҳа-шари умумихалқӣ дахл надоранд, аз ҷумла бидуни ҷалби ҳатмӣ ба корҳои сохтмонӣ таъмир ва кишоварзӣ, ободонӣ, кабудизор-кунӣ ва ба тартиб даровардани ҷойи кор ба роҳ монда мешавад.

Имрӯзҳо дар ҳаёти деҳот ва маҳаллаҳо дигаргуниҳои азим ба амал омаданд. Бо сарвари роҳбари давлатамон дар Ўзбеки-стони соҳибистиклол бар асоси Барномаи давлатии «**Маҳаллаи обод**» маҳаллаҳо обод мешаванд. Махсусан, корҳои ободонӣ дар минтақаҳои дурдаст ва маҳаллаҳо ба тарзи бояду шояд ба роҳ монда шуд.

Матнро хонед ва дар бораи корҳои ободони маҳалла, ҳашар иштироку саҳмгузори хешро ёдрас намоед.

Ба саволҳо ҷавоб диҳед.

1. Маҳаллаатон чӣном дорад?
2. Дар маҳаллаатон чанд нафар мардум зиндагӣ мекунанд?
3. Шахсони нерӯманди маҳаллатонро оё медонед? Онҳо кӣҳоянд? Касбу амалашон кадом аст?
4. Аз соли 2020 инҷониб дар кадом сана «**Рӯзи кормандони маҳалла**» мутантан истиқбол гирифта мешавад?
5. Пас аз як рӯзи ҷашни Наврӯзи фархундапай чӣ гуна ҷашни фаъолияти касбӣ пешвоз гирифта мешавад?
6. Дар ободони маҳалла ва гирду атроф бо иҷрои чӣ гуна корҳои шоиста саҳм гузоштаниед?
7. Агар Шумо раиси маҳалла интихоб гардед, он гаҳ фаъолиятро бо чӣ гуна амали накӯ оғоз менамоед?

Забони тоҷикӣ, синфи 6

Гуфторҳои пурҳикматро бо хулосабарории мантиқӣ баён намоед.

Вазифаи ободони мамлакат, сохтмони иморатҳои замонавӣ дар тамоми минтақаҳо, аз он ҷумла мавзеҳои «Ўзбекистони Нав» вазифаи бартаринок боқӣ мемонад.

Вазифаи аз ҳама муҳими мо – таъминоти сулҳ ва субот.

Маҳаллаи шукуфон – ин мамлакати шукуфон. Аз ин рӯ, минбаъд кори босамар дар ҳар як маҳалла маҳаки асосӣ хоҳад гардид.

*Президенти Ҷумҳурии Ўзбекистон
Шавкат Мирзиёев*

Бо тобиши маъно ва шарҳи калимаҳо шинос шавед. Пас аз он бо корбасти онҳо ҷумлаҳо тартиб диҳед.

Маҳалла қитъае аз шаҳр, ки аз чанд кӯча иборат аст.

Деҳ (деҳа) ҷойи зисти обу ҳавояш форам, табиаташ хушманзар. Заминҳои корамаш серҳосил. Муродифи калимаҳои қишлоқ, қаря, русто аст.

Деҳнишин он ки дар деҳа зиндагонӣ мекунад, деҳотӣ, қишлоқӣ, рустой.

Рустой, деҳотӣ, қишлоқӣ, он ки дар деҳ зиндагӣ мекунад.

Деҳистон қишлоқҷой, деҳаҳо.

Қишлоқҷой манзилгоҳе берун аз шаҳр.

Шинос шавед ва ба хотир нигоҳ доред.

Ҳарфи аввали номи тарабхона, меҳмонхона, марказҳои хизматрасонӣ ва ғайра бо ҳарфи калон ва дар дохили ноҳунак навишта мешаванд: тарабхонаи «Садбарг», меҳмонхонаи «Фоҳира», кошонаи ҳусни «Зебо», мағозаи «Меҳр», дорухонаи «Сино», маркази хизматрасонии «Дилкушо», маркази забонамӯзии «Нури маърифат» ва ғайра.

КОРИ ЛОИХАВЇ. Аз рӯйи расм мисли намуна чумлаҳо тартиб диҳед.

Намуна:

1. Бунёди баланд бардоштани некӯҳолии мардум, беҳтар на-мудани инфрасохтори деҳот ва маҳаллаҳо барномаҳои «Обод маҳалла», «Обод қишлоқ» нақши бузург доранд.
2. Аҳолии маҳалла, пиру ҷавон аз як гиребон сар бароварда, ба корҳои ҳашар саҳми муносиб мегузоранд.
3. Ба оила файзу барака, даромади иловагӣ бахшидани за-мини наздиҳавлиро деҳқонони чашмикордон хуб медонанд.
4. Дар замини рӯйхавлии ҳар як хонадони деҳа, хурдакак бо-шад ҳам, гармхона мавҷуд аст.

МАВЗЎИ 11.

ҚОИДАҲОИ РОҲРАВЇ ВА ОДОБИ МУОШИРАТ ДАР КЌЧА

Дар кўчаву роҳҳо, аввалан, қоидаҳои пиёдагардиро риоя кардан ҳатмист. Аз назди чароғаки роҳнамо ё пайроҳаи махсус эҳтиёт шуда, роҳи калонро бояд гузашт. Бисёр фоҷиаҳо маҳз аз сабаби вайрон кардани қоидаҳои пиёдагардӣ дар кўчаву роҳҳо рух медиҳанд.

Доир ба рафтор дар кўча ва одо-би роҳ рафтан қоидаҳои хеле муфиде маъмуланд, ки доништан ва риоя кар-дани онҳо барои ҳар як донишомӯз ва шаҳрванд ҳатмӣ мебошад.

Аз чумла:

1.	Дар кўчаву хиёбон, маҳаллаҳои шаҳру деҳот бо овози паст гуфтугӯ ва сўҳбат бояд кард, то ки оромии шаҳрвандон халал-дор нагардад.
2.	Баланд хандидан, мағал кардан норавост.
3.	Агар касе суроғаеро пурсад, бо лутф ҷавоб бояд дод.
4.	Суханҳои қабеҳ ва таҳқиромезро набояд истифода кард.
5.	Ҳангоми гашту гузор бо ҳамсинфон ва ёру дўстон пеши роҳи пиёдагардонро набояд банд кард.
6.	Дар кўча давидан (ба истиснои машқу давидани варзишӣ), бо шитоби беандоза бузург роҳ паймудан, китф ба пиёдагардон задан, онҳоро озор додан аз рӯйи одоб нест.

Забони тоҷикӣ, синфи 6

7.	Зани кӯдақдор, пиразан ва марди калонсол ё маъюбе ихтиёри нишастан кунанд, ҷавони дар курсӣ нишаста ба онҳо бояд ҷой диҳад.
8.	Ба мӯйсафедон, иштирокчиёни ҷангу собиқадорон, пиразанон, маъюбон, занҳои кӯдақдор бояд мадад кард.
9.	Бо пирон ва мӯйсафедон ҳамроҳ бошед, аз ақиби онҳо бояд рафт.
10.	Агар касе салом кунанд, ҷавоб гуфта бояд гузашт ва барои пуршиш, гуфтугӯ ва дилчӯйӣ дар миёни роҳ таваққуф набояд кард.
11.	Агар ба ёрони дучоромада сухан кардан лозим шавад, аз миёни роҳ ба як тараф, дар канораи он истода, гуфтугӯ бояд кард.
12.	Агар ҳамроҳи ёрон бошед ва дар роҳ ба касе дучор оед, ҳарчанд гуфтугӯ бо ӯ зарур бошад ҳам, таваққуф накунад ва ёронро мунтазир насозед.
13.	Аз миёни роҳ санг ё чизеро, ки ба роҳравии одамон халал мерасонад, дур бояд кард.
14.	Дар миёни ду нафар, ки бо ҳам сӯҳбат мекунанд, набояд даромад, хусусан, ба миёни духтарон.

Матнро хонед ва маълумотҳои ба қоидаҳои роҳравӣ ва одоби муошират дар кӯчаро дар алоҳидагӣ хотирнишин намоед. Қоидаҳои дигари роҳгардии медонистагитонро гӯед.

МАН МЕГҶАМ, ШУМО ГҶШ КУНЕД

Соҳаи забоншиносии фарогири тартиб додани назария ва амалияи луғатҳо, **лексикография** (*луғатнигорӣ, фарҳангнигорӣ, вожагоннигорӣ*) ном дорад.

Китобе, ки дар он маҷмӯи калимаҳои як забон ҷамъ овардаву шарҳ додашуда, инчунин ба забони дигар тарҷумашуда **луғат, фарҳанг** (*луғатнома, фарҳангнома, вожаннома*) ном дорад.

Фарҳангнигорӣ дар таърихи забони тоҷикӣ собиқаи дерина ва намунаҳои барҷаста дорад. Фарҳангу луғатномаҳои фаровон, ки луғатшиносон ва фарҳангнигорони машҳур дар давраҳои гуногун таҳия ва таълиф кардаанд, ганҷинаи бебаҳои вожагони забони тоҷикӣ маҳсуб гардида, то имрӯз қолаб ва шаклу гунаҳои мухталифи калимасозӣ ва истилоҳофаринии забон аз рӯйи онҳо омӯхта мешавад.

Замони авҷу густариши фарҳангнигорӣ ба давраи навини таърихи забон, ки бо номи форсии нав ё форсии дарӣ

машҳур аст, рост меояд. Тавре ки маълум аст, аз асри XI сар карда ба забони тоҷикиву форсиву дарӣ фарҳангҳои сершуморе, аз қабилӣ «Луғати фурс»-и Асадии Тӯсӣ, «Фарҳанги Ҷаҳонگیرӣ»-и Ҳусайни Инҷу, «Баҳори Аҷам»-и Рой Лоло Текчанди Баҳор, «Фарҳангнома»-и Ҳусайни Вафой, «Фарҳанги Рашидӣ»-и Абдуррашиди Таттавӣ, «Бурҳони қотей»-и Муҳаммадҳусайни Халафи Табрэзӣ, «Ғиёс-ул-луғот»-и Муҳаммади Ғиёсуддин, «Чароғи ҳидоят»-и Алихони Орзу ва даҳҳо луғатномаҳои дигар таҳия ва тадвин шудааст.

Калимаҳои ифодакунандаи номи луғатҳо ва муаллифони онро муайян намуда, ба дафтар рӯбардор кунед.

Бо қорбасти калимаҳои зерин ҷумлаҳо тартиб диҳед.

Луғат, фарҳанг, фарҳангнома, вожанома, луғатдон, луғатнавис, луғатсоз, луғатшиносӣ, фарҳангшинос, луғатшиносӣ, вожагоншинос, фарҳангшиносӣ.

Шинос шавед ва ба хотир нигоҳ доред.

Фарҳанг китобе, ки дар он вожаҳо ва таркибҳои забоне ҷамъоварӣ, тафсир ва ба ягон забон ё чанд забон тарҷума мешавад.

Фарҳангнома китобе, ки дорои истилоҳоти махсуси соҳае мебошад, яъне луғатнома, вожанома.

Фарҳангсоз он ки дар бунёд ва сохтани тамаддуну фарҳанг нақше дорад.

Фарҳангшинос он ки ба таҳия ҷамъоварӣ ва сабти калимаву вожаҳо ва истилоҳоти забон машғул аст, яъне фарҳангсоз, луғатшинос, фарҳангшинос.

Луғатнавис тартибдиҳандаи китоби луғат, фарҳанг.

Вожанома китоби вожаҳо ва истилоҳоти як риштаи муайян бо муодили онҳо ба ягон забони дигар ба тартиби алифбой.

Вожагоншинос фарҳангшинос, луғатшинос, фарҳангшинос, луғатнавис, лексикограф.

Вожагоншиносӣ фарҳангшиносӣ, фарҳангшиносӣ, луғатшиносӣ, луғатнависӣ, лексикография.

Вожашинос мутахассис дар вожашиносӣ, лексиколог.

Вожашиносӣ бахше дар забоншиносӣ, ки ба омӯختани таркиби калима ва роҳҳои калимасозӣ машғул аст, лексикология.

Забони тоҷикӣ, синфи 6

КАЛИМАҲОИ ЗЕРИН ОЁ АЗ ҶИҲАТИ ТОБИШИ МАЪНО ФАРҚ ДОРАНД?

Ба саволи болоӣ бо гуфтани каломи «ҳа» ва ё «не» ҷавоб диҳед.

Калимаҳо	Ҷавобҳо
Лексикография, луғатнигорӣ, фарҳангнигорӣ, вожагоннигорӣ.	
Луғат, фарҳанг, вожаном.	
Лексикология (луғатшиносӣ), лексикография (луғатнигорӣ).	
Калима, вожа, луғат.	
Вожагоннигор, вожагоннигорӣ, вожагоншинос вожагоншиносӣ.	
Вожа, вижа, вижагӣ, мижа, мижгон.	

КОРИ ЛОИҲАВӢ. Аз «Фарҳанги забони тоҷикӣ» калимаҳои зеринро бо шарҳ ба «Дафтарчаи луғат» рӯбардор кунед.

Асрор, маҳзан, ганҷина, маҳсуб, собиқа, таҳия, таълиф, тадвин.

МАВЗӢИ 12.

ДАВОМИ МАВЗӢЪ

Инсон аз ҳама ҷиҳат бояд зебо бошад. Ӯро ҳам сурат ва ҳам сират, ҳам гуфтору ҳам рафтор, роҳ рафтан, ҳар як ҳаракату сукунаташ бояд тибқи талаботи ахлоқ ва зебоӣ бошад.

Одатан писарон ё мардон устуворона ва нисбатан қадами калон мегузоранд. Духтарон ва занҳо бошанд, қадамҳоро майдатар мемонанд ва хиромон роҳ мегарданд. Дар ахлоқи миллиамон чунин қоидаҳои роҳгардӣ хотирнишин шудаанд:

1.	Қоматро рост карда қадам бояд монд.
2.	То зарурат набошад, ба роҳ набояд баромад.
3.	Пойлуч набояд роҳ рафт.
4.	Пойафзолро дар кӯча бо ҷӯроб пӯшида, ҳамеша тоза бояд нигоҳ дошт.
5.	На мутақаббирона, балки хоксорона бояд роҳ рафт.
6.	Ҳангоми роҳ рафтан, то зарурат набошад, набояд сухан кард.
7.	Қадамҳоро аз ҳад зиёд калон набояд гузошт.
8.	Ба ҷойҳои ифлос набояд қадам монд.
9.	Ба пеш, рост нигариста, бояд роҳ гашт.
10.	Ба болои бом ва тирезаи хонаҳо набояд назар кард.
11.	Ба даруни хонае, ки дараш кушода аст, набояд нигоҳ кард.

12.	Оби даҳон набояд андохт.
13.	Роҳро ба касе набояд танг кард.
14.	Ҳангоми воҳӯрӣ дар кӯча ба фарзандони мардум сухан кардан ва онҳоро бўсидан ё даст расонидан матлуб нест.
15.	Ба ҷое, ки кор надоред, набояд рафт.
16.	Суруд, ё сухани дигареро бо овоз набояд хонд.
17.	Бо эҳтиёт бояд қадам гузошт, то ҷонвари хурде ҳам зери по ҳалок нагардад.
18.	Дар дари хонае, ки кор надоред, набояд истод.
19.	Дар пушти хона ва ҳавлиҳо футболбозӣ кардан ё машғул шудан ба навъҳои дигари варзишу бозиҳо, ки ба истиқоматкунандагони онҳо ҳалал мерасонад, аз рӯйи одоб нест.
20.	Агар сагча ё ҷонваре аз роҳи калон майли гузаштан кунад, назорат ва мададгорӣ бояд кард, то ки зери мошин намонад.
21.	Агар касе суроғаеро пурсад, ба лутфу нармӣ бояд ҷавоб дод.
22.	Агар бачагон, пирон, занони кӯдақдор, мусофирон аз роҳи калон гузаштани шаванд, ба онҳо бояд ёрӣ расонд.

Матнро хонед ва андешаҳои хешро оид ба қоидаҳои роҳравӣ ва одоби муошират дар кӯча баён намоед.

Таъбири «Оби даҳон набояд андохт»-ро мазмунан бо гуфтаҳои хеш баён намоед.

МАН МЕГҶАМ, ШУМО ГҶШ КУНЕД

Луғатҳо аз рӯйи сохту вазифаашон ба ду гурӯҳи асосӣ тақсим мешаванд:

1. Луғатҳои филологӣ.
2. Луғатҳои энциклопедӣ.

Луғатҳои филологӣ аз рӯйи вазифа ва тарзи тафсири калима, маънидод намудани он ба якчанд намуд ҷудо мешаванд. Монанди луғатҳои истилоҳӣ, имлоӣ, решашиносӣ, шевагӣ, муродифот, тазод, омонимӣ, паронимӣ, фразеологӣ, калимасозӣ, тафсири, тарҷумавии дузабона, бисёрзабона луғатҳои чаппа ва ғайра.

Луғатҳои энциклопедӣ калимаю ибораҳоро шарҳ намендиҳанд, балки мафҳуми предмету ҳодисаҳо, аломатҳои олами реалиро тафсир мекунанд, ки дар луғатҳои филологӣ дарҷ намегарданд.

Луғатҳои энциклопедӣ мувофиқи ҳаҷму мавод умумӣ ва соҳавӣ мешаванд. Энциклопедияи умумӣ дар бораи соҳаҳои гуногуни ҳаёт маълумот медиҳанд. Энциклопедияи соҳавӣ истилоҳоти соҳаи муайяно дар бар мегирад.

Забони тоҷикӣ, синфи 6

КОРИ ЛОИҲАВӢ. Бо истифода аз «Фарҳанги забони тоҷикӣ» калимаҳои зеринро шарҳ диҳед.

Сурат, сират, сукунат, мутақаббир, мадад, суроға.

МАВЗӢИ 13.

ОДОБИ ХУДИДОРАКУНӢ ВА МУОШИРАТ ДАР НАҚЛИЁТ

Мо аз рӯи зарурат аз нақлиёт – автобус, микроавтобус, таксӣ, самолёт, поезд истифода мебарем. Бо ронандагон, мусофирон, одамҳои гуногун вомехурем, бо онҳо муносибату муомила менамоем.

Ҳангоми саворшавӣ ба нақлиёт навбатро риоя карда, баъзан ба шахсони ҳомиладор, кӯдақдор, иштирокчиёни ҷангу собиқадорон, пиразанон, муйсафедон, маъҷубон мададгорӣ бояд кард, то ки аввал онҳо даромада нишинанд. Дар дохили нақлиёт ҷавонон бояд ба калонсолон, мӯйсафедон, занҳо, маъҷубон ҷой диҳанд. Агар зане бо кӯдакаш ё касе дар дасташ бор ба мошин савор шудани бошад, ба онҳо дасти ёрӣ бояд дароз кард.

Дар дохили мошин мағал қардан, баланд сухан намудан, хандидан ё шиносу хешовандро дида баланд гуфтугӯ қардан, нораваост. Агар зарурате ба миён ояд, бо овози паст пурсупос ва гуфтугузор қардан мумкин аст. Гуфтугӯ бо телефон низ номатлуб аст. Дар хотир бояд дошт, ки дар нақлиёт мусофирон ба ҳам наздик ва зич қарор мегиранд. Дар чунин вазъият услубу одоб, ақлу фаросат ва маданияти шахс ба зудӣ аён мешавад.

Матро хонед, калимаҳои ифодакунандаи воситаҳои нақлиётро муайян намуда, ба зераш хат кашед.

Вобаста ба мазмуни матн саволҳо тартиб диҳед.

МАН МЕГҶАМ, ШУМО ГҶШ КУНЕД

Қадимтарин луғати тафсири, ки то замони мо маҳфуз мондааст, «Луғати фурс»-и Асадии Тӯси (асри XI) мебошад. «Луғати фурс» тафсири калимаҳои нодиреро, ки дар осори шоирони Осиёи Марказӣ ва қисми шарқии Хуросони асри X ва ибтидои асри XI вомахӯранд, фаро мегирад. Ин калимаҳо бо намунаҳо аз ашъори Рӯдакӣ, Дақиқӣ, Фирдавсӣ, Унсурӣ, Фаррухӣ ва дигарон оварда шудаанд. Дар фарҳангҳои баъдина аз осори Ҳоқонӣ, Низомӣ, Саъдӣ ва дигарон низ намуна оварда шудааст.

Исмҳои хоси ифодакунандаи номи аҳли адабро номбар кунед. Дар хусуси имлояшон он чизе, ки медонед баён намоед.

Ба таври муқоиса ҷиҳатҳои фарқкунандаи воситаҳои нақлиётро ёдрас намоед.

Микроавтобус аз автобус, трамвай аз троллейбус, чархбол (вертолёт) аз ҳавопаймо (самолёт), поезд (қатора)-и тезгард аз поезд (қатора)-и сустгард, поездаи боркаш аз поездаи одамкашон.

Мавридҳои сухан кардани шахси нақлиётсаворро ёдрас намоед.

КОРИ ЛОИҶАВӢ. Бо корбасти калимаҳои зерин ҷумлаҳо тартиб диҳед.

Роҳ, дур, наздик, зуд, оҳиста, нав, кӯҳна, тезгард, оҳистагард, қиммат, арзон, роҳгард, парвозкунанда, дучарха, чорчарха, шохдор, болдор, бобол.

Забони тоҷикӣ, синфи 6

МАВЗӢИ 14.

БЕБАҲРА АЗ ТОҶИ ЗАРРИН

Ҷавонписар дар миёни ду курсӣ пойҳоро васеъ монда, менишаст. Дар гӯшаш гӯшмонаки аудиоплейер. Мард аз вай хоҳиш кард, ки дар курсӣ дуруст нишинад, як курсиро ишғол кунад. Вале вай сухани мардро нашунид. Мард бори дигар ба ӯ гап зада ишора кард, ки гӯшкунакро аз гӯшаш бигирад.

Мӯйсафед ба ӯ насиҳат кард. — Писарам, Шумо дар нақлиёт ҳастед. Ҳар як фард дар ҷойҳои ҷамъиятӣ вазифадор аст, ки нисбат ба атрофиён бепарво набояд. Аз рӯйи оину расми миллимон амал кунад. Ба калонсолон, пиразанон бояд ҷой диҳад, нисбат ба хурду калон муомилаи хуб кунад. Рӯзе шумо ҳам пир мешавед, ниёзманди дастгирии дигарон мегардед. Вале ҷавон насиҳатро гӯш накарда, бо ситеза ба дигар курсӣ нишаст.

Ҷавонписар, ки сару либос ва сурати зебо дошт, баъди чунин рафтори ношоиста, ба чашми ҳамаи мусофирон бенуру зишт ва манфур мерасид. Аз қиёфаи мӯйсафед бошад, аён буд, ки вай афсӯс меҳурд, ки ин ҷавон тарбия надидааст, аз ҳама чизи қиммат — аз ахлоқи писандида, одоб, ки тоҷи заррин аст, бебаҳра мондааст.

Матнро хонед ва ба саволҳои зерин ҷавоб диҳед.

Ба фикри шумо кӣ ба беодобнишинӣ роҳ додааст?

Ҷавонписар бо қаҳру ҷаҳл чӣ кор кардааст?

Оид ба тарбияи ҷавонписар фикру мулоҳизаатонро баён кунед.

Кӣ ба ҷавонписари беодобнишин суханҳои пандомӯз гуфтааст?

Ҷавонписар бо овезаи чӣ ба гӯш ба автобус савор шудааст?

Рафтори ношоистаи ҷавонписар кадом аст?

МАН МЕГЎЯМ, ШУМО ГЎШ КУНЕД

Дар асри XV ва махсусан дар асри XVI баъд аз барқарории давлати теуриёни Ҳинд ва интишори забони тоҷикӣ-форсӣ дар ин сарзамин маркази илми фарҳангшиносии тоҷику форс низ ба ин кишвари паҳновар интиқол ёфт.

Дар асрҳои XV–XVII дар Ҳиндустон фарҳангҳои машҳуре мисли «Шарафномаи Муњярӣ»-и Иброҳим Қавоми Форукӣ (асри XV), «Тӯҳфат-ус-саодат»-и Зиёуддини Муҳаммад (асри XVI), «Муаййид-ул-фузало»-и Муҳаммад ибни Лоди Деҳлавӣ (1519), «Мадор-ул-афозил»-и Файз ибни Асадулуламо (1593), «Фарҳанги Ҷаҳонگیرӣ»-и Ҳусайни Инҷу (1608), «Бурҳони қотеъ»-и Муҳаммадхусайн ибни Халафи Табрезӣ (1652), «Фарҳанги Рашидӣ»-и Абдуррашиди Таттавӣ (1654) ва дигарон таълиф ёфтаанд. Дар садаҳои XVIII–XIX дар минтақаҳои форсизабон фарҳангу луғатномаҳои зиёде таҳия шудаанд, ки намоёнтарину муҳимтарини онҳо «Баҳори Аҷам»-и Рой Текчанди Баҳор (1739), «Сироҷ-ул-луғот» ва «Чароғи ҳидоят»-и Сироҷиддин Алихони Орзу (миёнаҳои асри XVIII), «Ҳафт қулзум»-и Ҷозиуддин Ҳайдар (1818), «Ғиёс-ул-луғот»-и Муҳаммад Ғиёсиддин (1827), «Фарҳанги Онандроҷ»-и Муҳаммади Подшоҳ (1888) мебошанд.

Номи луғатҳо, мураттибону муаллифон ва замони нашру таълифро дар ҷадвал ҷойгир кунед.

Намуна:

Шарафномаи Муњярӣ	Иброҳим Қавоми Форукӣ	асри XV
Фарҳанги Онандроҷ	Муҳаммади Подшоҳ	соли 1888

Забони тоҷикӣ, синфи 6

Бо қоидаҳои имлоӣ шинос шавед ва ба хотир нигоҳ доред.

Дар осори илмию адабӣ **артикли -ал** (ва гунаҳои он) дар аввал бо ҳарфи калон ва дар байн бо ҳарфи хурд навишта шуда, дар аввал баъд аз **-ал** ва дар байн аз ду тараф бо нимтире ҷудо карда мешавад: «*Ат-тафҳим*»-и Абурайҳони Берунӣ, «*Ал-қонун фи тиб*»-и Ибни Сино, «*Мантиқ-ут-тайр*»-и Фаридаддини Аттор, «*Наводир-ул-вақоеъ*»-и Аҳмади Дониш ва ғайра.

КОРИ ЛОИҲАВӢ. Матнро хонед ва саволҳо тартиб диҳед.

МАВЗӢИ 15.

ОДОБИ ХУДИДОРАКУНӢ ВА МУОШИРАТ ДАР ҶАМЪОМАДҲО

Ҳар як одам дар ҷамъомадҳо, тӯю маъракаҳо, маҷлисҳо иштирок мекунад. Одобӣ рафтор ва нишастуҳез дар чунин ҷойҳо чӣ гуна бояд бошад? Дар ин бобат низ дар оинҳои миллимон ва ахлоқи ҷавонмардӣ қоидаҳои махсус муайян шудаанд. Монанди:

1.	Аввалан, ба ҷое, ки ишора мекунад, дар ҳамон ҷо бояд нишаст.
2.	Дуюм, ба болову поён, ба қафо, ба чапу рост набояд нигарист.
3.	Сеюм, агар шахси зебо ё нуқси ҷисмонӣ дошта дар маҷлис нишаста бошад, ба вай бисёр набояд нигарист.
4.	На мутақаббирона, балки хоксорона бояд нишаст.
5.	Аз ҷойи худ бисёр нишасту бархост кардан норавост.
6.	Барои аз ҳама боло нишастан набояд кӯшиш кард.
7.	Ҷойро ба ҳамнишин набояд танг кард.
8.	Агар ғанаб ё сулфа ояд, оҳиста бо иҷозати садри маҷлис бояд берун рафт.
9.	Агар саволе бошад, беҳтараш ба тариқи хаттӣ ба раёсати маҷлис ирсол бояд кард.
10.	Телефони ҳамроҳро ҳатман хомӯш бояд кард.
11.	Ба садр ё раёсати маҷлис луқма партофтан ё сухани маърӯзачиро буридан нашоёд.
12.	Бо ҳамшафати худ набояд сухан гуфт, оромиро ҳатман риоя кард.
13.	Ҳамёза набояд кашид, вале дар ҳоли тасодуфан ҳамёза омадан, даҳонро бо даст бояд панаҳ кард.
14.	Дар ҳолати атса задан, даҳонро бо рӯймолча бояд пӯшид.
15.	Сарварон, меҳмонон чун ворида маҷлисоҳ шаванд, аз ҷой бояд бархост.
16.	Баъди хатми маҷлис раёсат ва меҳмононро аз ҷой бархоста, бояд гусел кард.

Матнро хонед ва ба гурӯҳҳо тақсим шуда, дар хусуси одоби худидоракунӣ ва муошират дар ҷамъомадҳо фикратонро бо така ба маълумотҳои хонда баён намоед.

Ба саволҳои зерин ҷавоб диҳед.

1. Дар кӯчаву хиёбонҳо чӣ гуна рафтор бояд кард?
2. Кадом қоидаҳои одобро дар нақлиёт медонед?
3. Шартҳои муошират дар бозор кадомҳоянд?
4. Фарқи роҳгардии писар ва мард, духтар ва зан дар чист?
5. Кадом қоидаҳои одобро дар маҷлисҳо бояд риоя кард?
6. Ба инсон аз рӯи кадом меъёрҳо баҳо медиҳанд?

МАН МЕГҶАМ, ШУМО ГҶШ КУНЕД

«Фарҳанги забони тоҷикӣ» соли 1969 дар ду ҷилд зери таҳрири Муҳаммадҷон Шукуров, Алексей Капранов, Раҳим Ҳошим, Носирҷон Маъсумӣ рӯи чопро дидааст. Он нахустин фарҳанге буд, ки дар асри XX нашр шуда, вожагони забони тоҷикиро (албатта, дар ҳудуди имконоти ду ҷилд) аз асри X то ибтидои асри XX дар бар гирифтааст. Дар ҷилди якум ва дуҷуми фарҳанг шарҳу тафсири 45 000 калимаву таъбиротҳои хоси адабиёти классикиву муосир ба назар мерасад. Аз ин лиҳоз, «Фарҳанги забони тоҷикӣ» сарчашмаи луғатшиносии замони муосир ба шумор меравад.

Табиист, ки забон ҳамчун падидаи ҷамъиятӣ ҳамеша дар ҳоли инкишофу тақомул ва тағйиру таҳаввул буда, пайваста мафҳумҳои нав ва маълумоти тозаи фаровон тавассути расонаҳои мухталифи ахборӣ ба он ворид мегардад.

Тағйирот ва ғановати лексикиро ба эътибор гирифта, ҳамчун натиҷаи дастранҷи луғатнигорӣ олимони забоншиносони тоҷик Сайфиддин Назарзода, Аҳмадҷон Сангинов, Раҳим Ҳошим, Ҳафиз Рауфзода соли 2008 «Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ»-ро чоп кардаанд. Фарҳанги мазкур мисли «Фарҳанги забони тоҷикӣ» аз ду ҷилд иборат мебошад.

«Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ» беш аз 80 ҳазор вожаву ибора ва таркибҳои забони тоҷикиро фаро гирифта, аз лиҳози сохтор, калимаву таркиб ва истилоҳоти ҳам давраи классикии инкишофи забон ва ҳам давраи муосири рушди онро дар бар гирифтааст. Дар охири фарҳанг мифтоҳи арабӣ замима шудааст.

Забони тоҷикӣ, синфи 6

Аз «Фарҳанги забони тоҷикӣ» калимаҳои зеринро бозҷӯи намуда, бо шарҳу тафсир ба «Дафтарчаи луғат» рӯбардор намоед.

Таъбирот, тағйирот, такомул, таҳаввул, тавассут, ғановат, лиҳоз.

Тобиши маъно ва ҷиҳатҳои фарқияташонро номбар кунед.

ФАРҚИ КАЛИМАҲО ДАР ЧИСТ?

Истилоҳ – ислоҳот, мижа – вижа, дур – дурр, аъло – ало.

МАВЗҶИ 16.

ЗАБОНДОНӢ – ҶАҶОНДОНӢ

Забон воситаи муомилот ва муоширати одамон аст. Донишмандон ин ё он забон ба кас имконият медиҳад, ки аз бурду бохт, имконияту вазъият ва камбудию талаботҳои рӯзмарраи ҳаёт огаҳ гардад. Донишмандон забони ғайр донишмандонро воқеияти ҳаёти миллати дигар ва кулли дигаргуниҳои олам аст.

Имрӯзҳо хушбахтона дар давлати мо дар донишгоҳҳои олии, мактабҳои миёнаву муассисаҳои илмии кишвар забонҳои гуногуни ҷаҳонӣ омӯхта мешавад. Сафоратхонаҳои зиёди давлатҳои дунё арзи ҳастӣ доранд, ки ҳамкориҳои байналхалқии ватанамонро бо дигар давлатҳо ҷонибдорӣ мекунанд. Ин низ, албатта, ба забонамӯзиви забондонӣ ва робитаҳои зиёди давлатҳо огаҳӣ медиҳад.

Забондонӣ дар ягон даври замон падидаи номатлуб нахоҳад буд. Он ҳамеша зарур, поянда ва боиси ифтихори баланд буда, шахси забондон чун шамъи равшангар ва маҷлисоро ҳамаи анҷуманҳоро равшанию нур ва хушиву сурур мебахшад.

Дар мавриди донишмандон забони ғайр кас метавонад бе ягон душворӣ бо ин ё он забон гуфтугӯ намояд. Аз дарду доғ ва бурду бохти ин миллат чизе омӯзад.

Рӯзномаву маҷалла ва ахбори он миллатро ба хубӣ аз худ кунанд. Ё худ ҳангоми мусофират ё сафар ба моневу душвориҳо рӯ ба рӯ нагардад. Озодона дар муомила бошад ва худро осудаву бофароғат эҳсос намояд.

Матнро хонед ва мазмунашро нақл кунед.

Ба фикри шумо инсонҳо байни ҳамдигар дар хусуси чӣ сўхбат доранд? Хеш кадом забонҳои хориҷиро медонед? Дониستاني забонҳои дигар ба инсон чӣ гуна нафъ меорад? Орзуи омӯзиши кадом забонҳои хориҷиро доред?

Порчаҳои шеърро мазмунан шарҳ диҳед.

«Агар сесад забон донӣ, фузун нест»,
Ҳама рӯзе ба кор ояд, забун нест.
Надонӣ гар забони давлати худ,
Пушаймонӣ надорад оқибат суд.

Саидаҳмади Аҷзӣ

МАН МЕГҶАМ, ШУМО ГҶШ КУНЕД

Ба муносибати аз алифбои арабиасоси тоҷикӣ соли 1929 ба алифбои лотинӣ гузаштан аввалин имлои забони адабии тоҷик ба шакли китобча нашр гардид. Соли 1939 масъалаи аз алифбои лотинӣ ба алифбои русиасос гузаштан ба майдон омад. Китобчае бо унвони «Орфографияи забони тоҷикӣ. Муҳимтарин қоидаҳо», ки тасдиқ шуда буд, августи соли 1940 аз нашр баромад. Дар охири соли 1953 таҳрири нави «Қоидаҳои асосии имлои забони адабии тоҷикӣ» қабул шуд.

Лоиҳаи нави имло соли 1967 ба муҳокимаи умум гузошта шуд ва он соли 1972 аз тарафи ҳукумати Тоҷикистон тасдиқ карда шуд. Имлои мазкур то ба майдон омадани «Имлои забони тоҷикӣ», хусусан то соли 1993 амал намуд. «Имлои забони тоҷикӣ» аз солҳои соҳибистиқлолӣ такмилу тағйир дода шуд. Дар солҳои 1993, 1998, 2011 имлои забони тоҷикӣ бо дидгоҳи нав ва талаботи қоидаҳои имлоӣ рӯи чопро дид. Ҳоло «Қоидаҳои имлои забони тоҷикӣ»-и 4 октябри соли 2011 қабул гардида дар амал мебошад.

Китоби навтаълифи «Қоидаҳои имлои забони тоҷикӣ» алифбо, тартиб ва номи ҳарфҳо ва инчунин имлои садонокҳо, ҳамсадоҳо, имлои исм, сифат, ҷонишин, феъл, сифати феълӣ, феъли ҳол, зарф, пешоянд, пасоянд, пайвандак, ҳиссача, нидо, аломатҳои китобати забони тоҷикӣ (нуқта, савол, хитоб, вергул, нуқтавергул, баён, тире, қавс () ва қавси мураббаъ [], сенуқта, нохунак, сархат, нимтире), рамзҳои ишоратӣ бо зикри қоидаҳои имлоӣ пешниҳод гаштааст.

Забони тоҷикӣ, синфи 6

Зарбулмасал ва мақолҳоро мазмунан шарҳ диҳед

1. Забони мурғонро мурғон медонанд.
2. Беҳ аз хомӯшӣ ҳеҷ пироя нест.
3. Забони сурх сари сабз медиҳад бар бод.

Гуфтори пурҳикматро бо хулосаҳои мантиқӣ мазмунан баён намоед.

Савияи фарҳангу маданияти мардум ҳар андоза баланд бошад, забони он ҳам ба ҳамон дараҷа пурғановат ва мукамал аст. Ба ин маънӣ забони ҳар халқ, аз ҷумла, забони мардуми мо ҳам намоёнгари сатҳи инкишофи ҳаёти моддӣ ва маънавии ӯст.

Ҳасан Маҷидов

КОРИ ЛОИҲАВӢ. Аз китоби «Қридаҳои имлои забони тоҷикӣ» доир ба имлои садонокҳо маълумот омода намоед.

МАВЗӢИ 17.

ТӢТИРО ГИРИФТАНД ВА ДАР ҚАФАС КАРДАНД

Тӯтиро гирифтанд ва дар қафас карданд. Дар он вақт, ки шоҳзода тӯтиро дар қафас дар банд дид, гуфт: «Тӯтӣ зи забони хеш дар банд афтод», ки алҳол зарбулмасал шуда.

Шоҳзода ба сухан даромада гуфт: Ин тўти агар дар макони худ забон нигоҳ медошт, ҳароина дар банд намеафтод, ки гуфтаанд:

«Агар тўти забон мебаст дар ком,
На худро дар қафас медид, на дар дом»

(Аз «Ҷомеъ-ут-тамсил»)

Матнро хонед ва мазмунашро дар ҳолати яклухт ва пас аз он бо ҷудокунии сархатҳо баён намоед.

Зарбулмасали «Тўти зи забони хеш дар банд афтод»-ро бо шарҳ ба дафтар рӯбардор кунед.

Шарҳ: Аз бисёр ва газоф гуфтан хомӯш будан беҳтар аст, дар ҳарзагӯӣ нохушии бисёре ҳаст.

БА ФИКРИ ШУМО?

Булбул чӣ гуна парранда аст?

Ба гайр аз булбул боз кадом паррандаҳо хониши дилфи-ребу форам доранд?

Парвариши булбул дар қафас амали шоиста аст ё бад?

Одамони кадом соҳаи касбро ба булбули хушхон ша-боҳат медиҳанд?

МАН МЕГҶАМ, ШУМО ГҶШ КУНЕД

Луғати истилоҳот, ба ибораи дигар луғати калимаҳои соҳавӣ истилоҳҳои ин ё он соҳаро фаро мегирад. Масалан, луғатҳои истилоҳоти техникаӣ, соҳаҳои гуногуни илм (забоншиносӣ, адабиётшиносӣ, математика, ҷуғрофия, кимиё, ҳуқуқшиносӣ, иқтисоди сиёсӣ ва ғайра) ба ҳамин навъи луғат дохил мешаванд.

Луғати истилоҳот ба луғати калимаҳои хориҷӣ монанданд, зеро ки луғати калимаҳои хориҷӣ низ бештар истилоҳҳо ва калимаҳои махсуси вомиро фаро мегирад. Вале луғати калимаҳои хориҷӣ истилоҳҳо ва калимаҳои соҳаҳои гуногуни хоҷагӣ, сиёсӣ, техникаӣ ва монанди инҳоро дар бар мегирад, бинобар ин аз луғати истилоҳот, ки истилоҳҳои соҳаи алоҳидаи мушаххасро шарҳ медиҳад, фарқ мекунад.

Порчаҳои шеърӣ ва гуфтори пурҳикматро мазмунан маънидод намоед. Сипас шарҳи таъбири «**Агар сар боядат, сирро нигоҳ дор!**»-ро ба дафтар рӯбардор кунед.

Забони тоҷикӣ, синфи 6

Нигаҳбони сарат гаштааст асрор,
«Агар сар боядат, сирро нигаҳ дор!»
Забон дарбаста беҳтар, сир нуҳуфта,
Намонад сар чу шуд асрор гуфта.

Носири Хусрав

Шарҳ: Агар хоҳӣ, ки ба ту ҳеҷ осебе нарасад, сирри худ ва дӯстонатро ҳаргиз ифшо макун!

Забон мисли ҷон дар тани инсон аст. Инсон чун лаҳзае нафас накашад, ҷон мемирад, аз ҳаёт маҳрум мешавад. Забон ҳам чун замоне аз истифода монд, аз байн хоҳад рафт.

Шокиров Туғрал

Зарбулмасал ва мақолҳоро дар алоҳидагӣ маънидод кунед. Сипас шарҳи таъбири «**Адаб беҳтарин ганҷ аст**»-ро ба дафтар рӯбардор кунед.

1. Агар суҳан зар аст, сукут гавҳар аст.
2. Адаб беҳтарин ганҷ аст.

Шарҳ: Беҳтарин хислати неки ҳар кас хулқу одоби хуби ӯст.

КОРИ ЛОИҲАВӢ. Бистто истилоҳ (терминҳо)-и илми забоншиносиро нависед.

МАНЗУРИ 18.

СУХАНЧИН НАШАВЕД!

Суҳанчин кист, оё медонед?

Суҳанчин одамест, ки айби касеро ба дигаре гуфта, дар байни онҳо низоъ, яъне хафагӣ, хусумат, ҷангу ҷанҷол меҳезонад.

Бузургон дар ҳақи суҳанчинон, яъне хабаркашон гуфтанд: «Суҳанчин шарикӣ шайтон асту душмани инсон!»

Суҳанчинӣ амали ноишоиста буданашро оё медонед?

Суҳанчинҳо кӯтоҳандеш ва берӯ мешаванд, аз касе суҳане шунаванд, ҳамоно ба дигарон бурда мерасонанд. Ба худашон дахл надошта бошад ҳам, ба сӯхбати одамон гӯш медоранд, ки чиҳо гуфта истодаанд. Ҳатто кунҷовӣ карда, аз шумо гап мегиранду ба каси дигар рафта меғоянд. Бо ин хислати бадашон боиси дилхунуқиҳо ва нохушиҳо мешаванд.

Воқеаи Хоркаши суханчинро оё шундаед?

Рӯзе ҳамсояҳо Алию Валӣ саргарми сӯҳбат буданд. Хоркаш дуртар аз онҳо тўббозӣ мекард. «А, онҳо чиҳо мегуфта бошанд?» – гӯён тўбро баҳона карда ба онҳо наздик шуд. Онҳо дар бораи Ҳасан ном шахсе сухан меронданд. Хоркаш ҳамаи гапҳояшонро магнитофон барин чида гирифт. Се рӯз нагузашта, дар маҳалла мағали калон сар шуд. Аз афташ, номи ҳамсояи дигар ҳам Ҳасан будааст. Писари Ҳасан–Ҳалим ҳамроҳи Хоркаш мехондааст: Хоркаш худи ҳамон рӯз ба Ҳалим гуфтааст:

– Медонӣ, Ҳалим, ана вай ҳамсояҳоятон – Алию Валӣ, дар бораи падарат гапҳои ганда гуфтанд. «Беандеша» гуфтанд, «бевичдон» гуфтанд. Аз кор ҳай мекунем, дар маҳалла радди маърака мекунем, – гуфтанд.

– Ба ту кӣ гуфт? – пурсидааст Ҳалим.

– Ман бо гӯши худам шундам, – ҷавоб додааст Хоркаш.

Ҳалим ҳам нарезондаю начаконда ин хабарро ба падар расондааст. Падараш дар ғазаб шуда ба хонаи ҳамсояҳо шитобидааст. Моҷаро то ба занозанӣ расидааст. Ҳамсояҳои дигар, раиси маҳалла, ҳатто нозири тартибот омада, онҳоро ба муросо оварда натавонидаанд. Аз камоли ғазаб Ҳасан яке аз онҳоро як мушт задааст. Оқибат чӣ шудааст? Ҳасанро ҳамчун авбош суд карда, понздаҳ рӯз аз озодӣ маҳрум намудаанд.

Ин аз як тараф. Аз тарафи дигар Ҳалим бо писарони Алию Валӣ ҳам занозанӣ кардааст. Ёро ҳам дар ҷамъомади мактаб муҳокима кардаанд.

Матнро хонед ва мазмунашро нақл кунед.

Забони тоҷикӣ, синфи 6

БА ФИКРИ ШУМО?

*Суханчинӣ, хабаркашӣ одати бад аст ё ин ки хуб?
Оё шумо ҳам одати суханчинӣ, хабаркаширо доред?
Шумо ба бачаҳои хабаркаши мисли Хоркаш барои тарки
одати баду ношоиста чӣ гуна маслаҳат доданиед?*

Гуфторҳои нопурраро пурра кунед.

МАН МЕГУҶАМ ШУМО ИДОМА ДИҶЕД

1. Аз нек боғ, 2. Ангур аз ангур гирад ранг,
..... . 3. Ҷомаи бо маслиҳат,
4. Ҷамсоя аҳл аст, 5. Ҷамсоя беҳ,
..... .

Таъбирҳои барои истифода: аз бад доғ, ҷамсоя аз ҷамсоя панд, кӯтоҳ намоеяд, кор саҳл аст, аз хеши дур.

Ба саволҳои зерин ҷавоб диҳед.

1. Киро суханчин мегӯянд?
2. Ҷамсояҳо дар бораи кӣ сӯҳбат мекарданд?
3. Хоркаш ба чӣ кор машғул буд?
4. Хоркаш хабарҳои шунидаашро ба кӣ гуфт?
5. Ҳаким хабарро ба кӣ бурда расонд?
6. Ҳалим чӣ кор кард?
7. Оқибати хабаркашӣ ба чӣ овард?
8. Ҷамсояҳо дар бораи кадом Ҳасан сӯҳбат мекарданд?

МАВЗҶИ 19.

ДАВОМИ МАВЗҶЪ

Рӯзҳо, ҳафтаҳо гузаштанд. Алию Валӣ фикр карданд, ки чаро ҷамсояашон Ҳасан беҳуда мағал бардошт, номашро ба авбошӣ баровард.

– Ҳе-е, медонӣ, барои чӣ ин тавр кард? Ҳамон рӯз мо коргари худамон – Ҳасани таҷангро сарзаниш карда будем.

– Вай аз маҳаллаи дигар-ку?

– Гап дар ҳамин-дия. Гумон кардааст, ки мо ўро муҳокима кардем.

– Аз кучо донистааст?

– Ҳангоми сӯҳбатамон Хоркаш дар атрофамон бозӣ мекард. Шояд ў нафаҳмида моро ба ҷанг андохта бошад.

– Дуруст мегўйй. Ғайр аз ў дигар касе гапҳои моро нашунида буд!

Ана дидед, азизонам, суҳанчинию хабаркашӣ ба чӣ хел оқибатҳои ногувор бурда мерасонад.

Хоркаш кўтоҳандешӣ кард. Фикр накард, ки оқибаташ бад мешавад.

Одами боақл ба гапи дигарон гўш намекунад, чунки ин аз рўйи одоб не. Ба фикри ман, Хоркаш бо ин рафтори нодурусти худ ба се хато роҳ дод: аввалан, ба гап гўш кард, дуюм, хабаркашӣ намуд, сеюм, дар байни онҳо ва бачаҳояшон низоъ андохт.

Калонсолон байни худ сўхбат карда истода бошанд, бачаҳо бояд худро оҳиста ба канор гиранд. Илоҳи рафтан набошад, ба гапашон гўш накунанд. Мабодо сўхбати онҳоро шунида монанд, бояд ба касе нагўянд. Мумкин, гапи онҳо қиддӣ бошаду фақат ба худашон дахл дошта бошад. Мумкин, ҳазл карда истода бошанд. Нафаҳмида ин гапҳоро ба каси дигар гуфта монед, монанди Хоркаш сабаби мочарои ноҳақ шуданатон мумкин.

Ҳа, азизонам, суҳанчинӣ хислати ниҳоят бад аст. Фақат бачаҳои беақл ва кўтоҳандеш ин тарз рафтор мекунанд.

Ҳочӣ Содик

Матнро хонед ва мазмунашро нақл кунед.

БА ФИКРИ ШУМО?

Хоркаш чӣ хатое кард?

Агар Хоркаш ҳамсинфи шумо мебуд, ба ў чӣ маслиҳат меодед?

Шумо ба қойи Хоркаш мебудед, чӣ тарз рафтор мекардед? Барои чӣ?

Суҳани пурҳикматро мазмунан маънидод кунед.

Суҳанчинро мадеҳ дар назди худ қой,
Ки дар як дам кунад сад фитна барпой.

(Аз «Ахлоқи Мўҳсинӣ»)

МАН МЕГЎЯМ, ШУМО ГЎШ КУНЕД

Дар луғати синонимҳо гурӯҳи калимаҳо – муродифҳо (синонимҳо)-и аз ҷиҳати маъно наздик ва ё баробар оварда шуда, ба таври муқоиса умумият ва фарқи байни онҳо, андозаи истеъмолашон дар забон ва ба кадом услуби ифода мансуб будани онҳо нишон дода мешавад.

Забони тоҷикӣ, синфи 6

Дар ҳар гурӯҳи синонимӣ калимаҳое, ки бо хусусиятҳои семантикӣ ва дараҷаи истеъмоли аз калимаҳои дигар бартарӣ до-ранд, сарсилсила доништа шуда, умумияти муродифӣ, фарқи маъноӣ (ҷилои маъноӣ) ва услубии он шарҳ дода мешавад.

Калимаҳои ҳаммаъно (синонимҳо)-ро ба силсилақаторҳо гурӯҳбандӣ намуда, ҷумлаҳои дилхоҳ тартиб диҳед.

Ватан қалам меҳан
дунё кишвар
гетӣ медод сарзамин хома
килк диёр олам

Ба саволҳои зерин ҷавоб диҳед.

1. Ҳамсояҳо чӣ тарз фаҳмиданд, ки Хоркаш суханчин буда-аст?
2. Оё гӯш кардани сухани калонсолон аз рӯи одоб аст? Ба-рои чӣ?
3. Агар ба ҷойи ҳамсояҳо мебудед, чӣ кор мекардед? Чаро?
4. Оё чунин одамон дар синфи шумо ҳам ҳастанд? Ба онҳо чӣ гуна маслиҳат дода метавонед?

КОРИ ЛОИҲАВӢ. Кор бо «Луғати синонимҳои забони тоҷикӣ». Аз луғати мазкур ба «Дафтарчаи луғат» панҷто калимаҳои ҳаммаъноро бо шарҳи тафсирашон рӯбардор кунед.

МАВЗӢИ 20.

НУРИ ЧАШМРО НИГАҲ ДОРЕМ

Ҳамаи мо дар хонамон телевизор (оинаи нилгун) ва мавҷгир (антенна) дорем. Ҳар рӯз мо телевизор тамошо мекунем, радио гӯш мекунем. Албатта, бо мақсади муайян тамошо мекунем. Ма-салан, ҳаловат мебарем, аз хабарҳои кишвари худ ва берун аз он огаҳӣ пайдо мекунем, чизеро меомӯзем.

Барномаҳои телевизионӣ се хел мешаванд: маърифатӣ, фар-ҳангию фароғатӣ ва иттилоотӣ.

Барномаҳои маърифатӣ дар бораи олами атроф, илму техника, ҳодисаҳои табиӣ ва тарзи муоширати одамон маълумот медиҳанд.

Барномаҳои фарҳангию фароғатӣ филмҳои ҳунарий, тасвирӣ, концертҳо, намоишномаҳои бачагона ва озмунҳои гуногунро дар бар мегиранд.

Барномаҳои иттилоотӣ дар бораи воқеаю рӯйдодҳои гуногуни Ўзбекистон ва олам хабар медиҳанд.

Чун дигар корҳо тамошои телевизор ҳам қоидаҳо дорад. Қоидаҳои зеринро дар хотир доред ва риоя намоед.

- барномаҳои телевизиониро ҳатман, ҳамроҳи хонавода тамошо кунед. Чизҳои нафаҳмидаатонро аз онҳо пурсед;
- телевизорро дар вақти муайян тамошо кунед;
- аз телевизор ду-се метр дуртар шинед;
- чашмонро калон кушода дуру дароз нигоҳ кунед, гоҳ-гоҳ мижа ҳам занед;

- ба як нуқта нигоҳ карда наистед;

- ҳангоми таблиғот (реклама) чашмон бояд истироҳат кунанд;

- баробари хондану навиштан ва хӯрдан тамошо кардани телевизор фоида надорад. Беҳтараш як корро кунед.

Дар хотир доред! Аз экрани телевизор нурҳои зарарнок паҳн мешаванд. Бисёр тамошо кардани он чашмони шуморо хира мекунад.

Матнро хонед ва дар хусуси фоида ва зарари оинаи нилгун ҳарф занед.

Фоида ва зарари тамошои телевизионро дар ду қатор нависед.

Намуна:

Фоида. Мо бо хабарҳои ҷаҳон шинос мешавем.....

Зарар. Дуру дароз тамошо кардани телевизор чашмро хира мекунад.....

Ба саволҳои зерин ҷавоб диҳед ва супоришҳоро иҷро кунед.

Забони тоҷикӣ, синфи 6

АНДЕШАҶОИ ШУМО МУҶИМ АСТ

1. Оё шумо орзуи сухандони телевизионӣ шуданро доред?
2. Шахси сухандон чӣ гуна вазифа ва масъулиятро дар дӯш дорад?
3. Чун шахси мухбир доир ба навгонӣ ва ҳодисаҳои рӯз ахбор диҳед.
4. Паём ва ахбори рӯзи аз рӯзнамаҳои даврӣ хондаатонро мазмунан нақл кунед.
5. Барномаҳои телевизионии тамошо мекардагиатонро номбар кунед.

МАВЗҶИ 21.

ТАКРОРӢ

Фикркунон зарбулмасал тартиб диҳед ва пас аз он гӯед, ки он кадом зарбулмасал будааст.

Зарбулмасали «Панҷ панҷа баробар нест»-ро шарҳ диҳед.

Ангуштони дасти чапу ростро бо номгӯйӣ нависед.

Ҳамчун мусоҳиб ба гуфторҳо посух диҳед.

Одамон даст доранд.	Паррандагон чӣ?	
	Сутурон чӣ?	
Сутурон фук доранд.	Паррандагон чӣ?	
Паррандагон бол доранд.	Одамон чӣ?	

Хонед ва андешаҳои хешро баён намоед. Шумо бо гуфтани чӣ гуна суханҳо меҳмони хонаводаро пешвоз мегиред ва инчунин гусел мекунад.

ХУШГУФТОРӢ

Дар мавриди азизу гиромӣ доштани мақдами касе «**нури дида, тоҷи сар!**» гуфта мешавад.

Дар мавриди пазириии меҳмони азизу мӯҳтарам «**хуш омадед, марҳамат**», «**ҳар қадам монед, болои дида!**» гуфта мешавад.

Монанди намунаҳои зер дар ҳар қатор ду ҷумла тартиб дода нависед.

Бо корбасти калимаи об

1. **Об** ташнагиро мешиканад. 2. Бо **об** дасту рӯямонро мешӯем.
3. 4.

Бо корбасти калимаи хок

1. Аз **хок** ҳосил мерӯенанд. 2. Аз қаъри **хок** тилло истеҳсол мекунад. 3. 4.

Бо корбасти калимаи бод

1. **Бод** рустаниҳоро гардолуд мекунад. 2. Неругоҳи барқи **бодӣ** қувваи барқ истеҳсол мекунад. 3. 4.

Бо корбасти калимаи офтоб

1. **Офтоб** ба мо гармӣ медиҳад. 2. **Офтоб** ба мо равшанӣ мебахшад. 3. 4.

БОЗОРИ ПУРИ МЕВА – ШУКӢҲИ ЗИНДАГӢ ВА ҲАЁТ

КОРИ ЛОИҲАВӢ. Ба расм сарлавҳа интихоб кунед ва пас аз он матн тартиб диҳед.

Забони тоҷикӣ, синфи 6

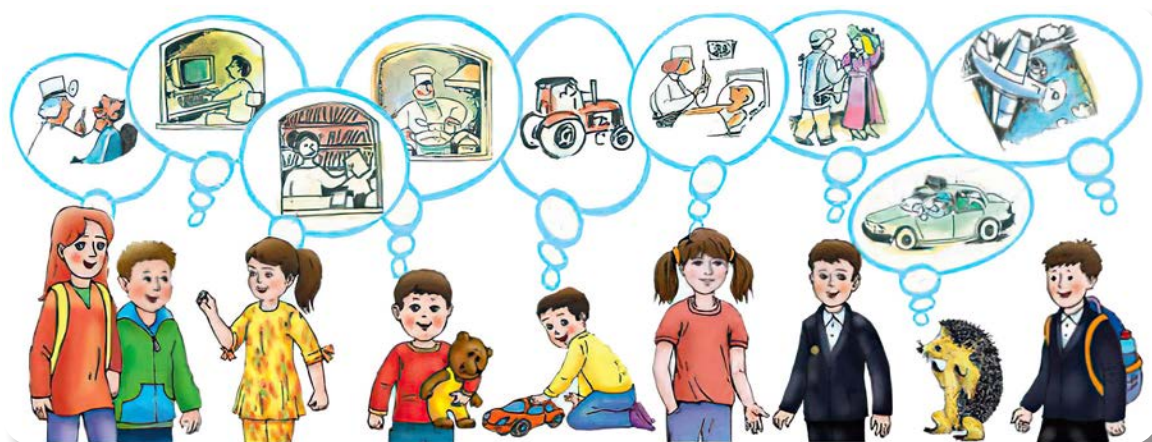
БОБИ IV. КАСБИ МАН – ФАХРИ МАН

МАВЗӢИ 22.

ИНТИХОБИ КАСБУ ҲУНАР

Мисли бачаҳо доир ба касби дӯстдоштатон маълумот диҳед.

Касбҳои медонистаатонро бо ном нависед.

Орзуҳои касб интихобкуниро баён намоед.

МЕДОНАМ, ДОНИСТАН МЕХОҶАМ

ЧИРО?

ТОБИШИ МАӢНО ВА ФАРҚИ КАЛИМАӢОРО

<p>Касб намуди асосии шуғл, ки бо ҳуҷҷат (ба таҳсилот) тасдиқ мегардад, ихтисос. Омӯзгорӣ (касб), шифокорӣ (касб), муҳандисӣ (касб) ...</p>	<p>Ҳунар иҷрои қоре мувофиқи қонуну қоидаҳои он. Касб, пеша, шуғл. Дӯзандагӣ (ҳунар), оҳангарӣ (ҳунар), зардӯзӣ (ҳунар), дуредгарӣ (ҳунар) ...</p>
<p>Касбомӯз он ки дар мактаб ё пеши устод касб меомӯзад.</p>	<p>Ҳунаромӯзон, ки ҳунар меомӯзанд, коромӯз, азхудкунандаи шуғле.</p>
<p>Касбомӯзӣ ҳунар ва пешаеро ёд гирифтани.</p>	<p>Ҳунаромӯзӣ ҳунар омӯхтан, касбе ё кореро аз худ кардан.</p>

Ба саволҳо ҷавоб диҳед.

ЧАРХИ АҚЛ

1. Ҳунар аз касб оё фарқ дорад?
2. Ҳунарманд кисту соҳибкасб кист?

КОРИ ЛОИҲАВӢ. Бо корбасти калимаҳои зерин ҷумлаҳо тартиб диҳед.

Касб, соҳибкасб, осуда, хушбахт, зиндагӣ, ҳаёт, даромад, хизмат, ҳунар, ҳунарманд, кор, ҳурмат, мардум, соҳибҳунар, ҳунарпеша, ҳунаромӯз, ҳунаромӯзӣ.

МАВЗӢИ 23.

ҲАНГОМИ ТАБОБАТИ БЕМОРИ

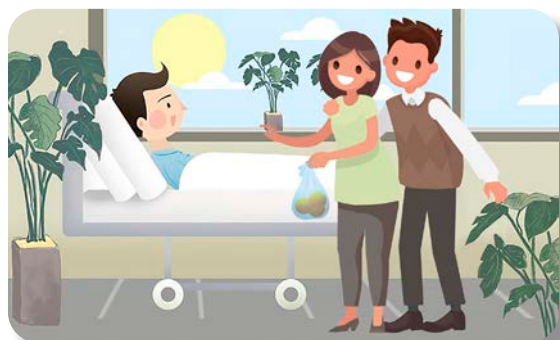
Пирамарде аз дасти беморӣ дар беморхона бистарӣ шуд. Ҳар рӯз ҷавоне ба наздаш барои аёдат меомаду зиёда аз як соат ба пирамард кӯмак мерасонид. Хӯрдани хӯрок, нӯшидан, шустан, тамоми ниёзҳои ӯро қонеъ кардан ва ба сайри боғи беморхона баровардан, хуллас бо тамоми ҳастиаш кӯмакрасон буд.

Рӯзе марди дигар, ки дар як утоқ бо ин пирамард бистарӣ шуда буд, ба пирамард нигарист ва гуфт:

– Худоё, ин ҷавоне, ки пеши Шумо меояд, бо беҳтарин шакл хизмати Шуморо иҷро мекунад, Худо аз ӯ розӣ бошад, ин ҷавон писари Шумо аст?

Пирамард ба ҳамутоқи худ нигариста, бо каме афсӯс гуфт:

– Кош ӯ яке аз писарони ман мебуд! ...

Матро хонед, мазмунашро нақл кунед. Пас аз он сархати аввалро бо хати зебо ба дафтар рӯбардор кунед.

Забони тоҷикӣ, синфи 6

Ба саволҳо ҷавоб диҳед. Пас аз он бо фикрҳои хулосавӣ мазмуни маълумоти поёниро маънидор намоед.

1. Ба фикри Шумо пирамарди бемор оё фарзанд дошт?
2. Чаро фарзандонаш ҳангоми беморӣ ба пирамард ниғаҳбонӣ накардаанд?
3. Ҷавонписар бо чӣ мақсад ба пирамарди бемор мадад расонидааст?
4. Ба шахси бемор чӣ гуна бояд ғамхорӣ намуд?

МАН МЕГҶАМ, ШУМО ГҶШ КУНЕД

Луғати асарҳои алоҳида-шарҳҳо

Дар таърихи фарҳангшиносии тоҷик луғатҳое маҷуданд, ки ба асарҳои алоҳидаи ин ё он шоир, нависанда бахшида шудаанд. Ин гуна луғатҳо бештар бо номи шарҳҳо машҳуранд. Дар ин гуна асарҳои лексикографӣ калима ва ибораҳои мушкилфаҳми асарҳои ҷудогонаи нависанда шарҳу эзоҳ ёфта, муносибати маъноии ин гуна калимаҳо бо матн вобаста намуда, шарҳ дода мешавад.

Гуфторҳои пурҳикматро бо хулосаҳои мантиқӣ мазмунан баён намоед.

Тобистон бемориҳои сироятии рӯдаро бештар пашшаҳо мегузаронанд. Дар мавриди бемориҳои сироятии роҳҳои нафас (грипп, назла, гулӯзиндонак, ханозир, сурхча, сурфакабутак ва ғайра) ангезандаҳо дар вақти гуфтугӯ, сурфа ва атса задан паҳн мегарданд. Онҳо ба организми одами солим бо роҳи нафас ворид мешаванд.

А. Исомиддинов

МАВЗҶИ 24.

САБАБҶОИ ПАЙДОИШИ БЕМОРИ

Сабабҳои пайдоиши бемориҳо гуногун мебошанд. Беморӣ метавонад аз таъсири як ё чанд омил ба вуҷуд ояд. Масалан, бемориҳои сироятӣ ва паразитӣ дар натиҷаи ба организм таъсир

кардани бактерияҳо, вирусҳо, занбӯруғҳои микроскопӣ, кирмҳои бемориангез ва ғайра инкишоф меёбанд. Ҳар як бемории сироятӣ ангезандаи муайян дорад. Аммо бисёр микроорганизмҳо дар организмҳое, ки неруи муҳофизиашон суст аст, инкишоф ёфта, боиси беморӣ мешаванд.

Бисёр иллатҳо бо сабабҳои гуногун сар мезананд. Масалан, газаки меъда (илтиҳоби пардаи луобии меъда) дар натиҷаи дуру дароз вайрон кардани тартиби истеъмоли хӯрок, сӯиистеъмоли нӯшоқиҳои спиртдор, тамокукашӣ, ихтилоли мубодилаи моддаҳо ва ғайра инкишоф меёбад.

Вазъи организм, имкониятҳои муқобилат ва мутобиқати он низ ба пайдоиш ва ҷараёни беморӣ мусоидат менамоянд. Масалан, аз таъсири омили бемориҳо агар як шахс бемор шавад, пас шахси дигар бемор нашуданаш мумкин. Ё ҳамон як бемориҳо ҳар кас ба таври гуногун паси сар мекунад.

Матро хонед ва мазмунашро нақл кунед.

Гуфтори пурҳикматро мазмунан шарҳ диҳед.

Забони авоми тоҷик забонест, ки вайро оммаи тоҷик фаҳманд, дар ҷумлабандӣ, дар ташбеҳҳо, дар киноя ва истиораҳо, дар зарбулмасалҳо ва дар дигар бобатҳо хусусият ва руҳи забони тоҷикӣ риоя карда шуда бошад.

Садриддин Айни

Вобаста ба мазмуни матн саволҳо тартиб диҳед.

Ба саволҳо ҷавоб диҳед.

1. Чӣ гуна шахсро шахси бемор меноманд?
2. Бачаҳои хурдсол дар кадом синну сол бештар ба бемории дарди дандон гирифта мешаванд?
3. Одамон дар кадом фасли сол бештар бемор мешаванд?
4. Пешгирӣ намудани беморӣ ба чӣ гуна амалҳои шоиста вобастагӣ дорад?

Забони тоҷикӣ, синфи 6

Бози «Калимаёбак». Бо ҳарфҳои пешниҳодшуда калимаҳои тартиб диҳед.

КОРИ ЛОИҲАВӢ. Матлабро дар таҳти мазӯи «Агар ман шифокор шавам» бо тартиб додани матн баён намоед.

МАВЗӢИ 25.

ПЕШГИРИИ БЕМОРИӢ

Пешгирии бемориҳо ба шахси ва ҷамъияти ҷудо мешавад. Муҳофизати модарон ва кӯдакон зуҳуроти ғамхорию хоси давлат, кафолати бозътимоди саломатии насли наврас аст. Кӯмаки диспансерӣ ба кормандони тиб имкон медиҳад, ки саломатии аҳолиро назорат кунанд, хуруҷи бемориҳои музмин ва инкишофи бемориҳои навро пешгирӣ намоянд.

Бо вуҷуди ин, эҳтиёт кардани саломатии худ ва аъзои оила вазифаи ҳар як шахс аст. Агар кас ғами саломатии худро нахӯрад, пас ҳама саъю кӯшиши духтурон барабас меравад.

Риояи қоидаҳои беҳдошти шахсӣ, обутоби организм, машғул шудан ба варзиши бадан, пеш гирифтани тарзи ҳаёти солим, риояи тартиби меҳнат ва истироҳат, ғизои муносиб, даст кашидан аз одатҳои бад (истеъмоли нӯшоқиҳои спиртдор, тамоку, бад-ахлоқи қинсӣ) – ин ҳама ба саломатӣ ва фаъолияти эҷодии ҳар як шахрванди ҷумҳурӣ мусоидат мекунад.

Матро хонед ва мазмунашро нақл кунед.

Вобаста ба мазмуни матн саволҳо тартиб диҳед.

Ба саволҳо ҷавоб диҳед.

1. Шахси бемор ба кадом шахси соҳибтахассус муроҷиат мекунад?
2. Шахси бемор дар натиҷаи табobati кадом шахси соҳибтахассус шифо меёбад?
3. Чӣ гуна мошин бо занги шахси бемор ба хонадон ҳозир мегардад?
4. Бемории зуком дар кадом фасли сол бештар авҷ мегирад?
5. Мисвоки дандоншӯйӣ барои пешгирӣ ва рафъӣ чӣ гуна беморӣ ёрӣ мерасонад?

Аз таркиби матн калимаҳои ҳамчун истилоҳи тиббӣ қорбастшударо муайян намуда, ба дафтар рӯбардор кунед.

МАН МЕГҶАМ, ШУМО ГҶШ КУНЕД

«Фарҳанги осори Ҷомӣ» мувофиқи тартиби алифбо таълиффта, дар он зиёда аз 15 ҳазор калимаю ибораҳо интихобан маънидод карда шудаанд. Дар фарҳанг захираи бойи луғавии осори шоир, шарҳи амиқи калимаю ибораҳо, барои таъини маъно мисолҳо низ истифода шудаанд.

Дар фарҳанг исмҳои хоси таърихӣ, исмҳои ҷуғрофӣ, истилоҳоти адабиётшиносӣ, илми нуҷум, биология, фалсафа, кимиё, маросим ва расму оинҳои динӣ, номи халқу мамлакатҳо ва дигар соҳаҳои гуногуни илм сабт ёфтаанд.

КОРИ ЛОИҶАВӢ. Ба яке аз бемориҳо ва табobati он матн тартиб диҳед.

Забони тоҷикӣ, синфи 6

МАВЗҶИ 26.

ТАБОБАТИ БЕМОРИ ВА РАФЪИ ОН

Нақшаи табобати ҳар бемор алоҳида аст. Духтур ҳангоми табобат хусусиятҳои фардии инкишоф ва ҳолати организми бемор, бемориҳои аз сар гузаронида, шароити меҳнат ва зиндагии ӯро ба назар мегирад. Ӯ ба ду маризи бемориашон якхела доруҳои гуногун таъйин мекунад, чунки агар як дору ба як бемор шифо бахшад, ба бемори дигар метавонад зарар оварад. Пас, худмуолиҷа хатарнок аст.

Духтур доруеро таъйин мекунад, ки ба сабаб ва тарзи инкишофи беморӣ таъсир мерасонад. Духтур инчунин давоеро мефармояд, ки нишонаҳои вазнини клиникаи бемориро рафъ месозад (масалан, доруҳои рафъи дард, зидди сурфа, хобовар). Бинобар судмандии тадбирҳои ёрирасони неруи муҳофизат ва муқобилияти организм баробари табобати махсус ба мариз истеъмоли витаминҳо, хӯроки серғизо ва ғайраро низ мефармоянд.

Духтур дар ҳар давраи беморӣ метавонад табобатро тағийр дода, доруҳои нав, муолиҷаи физиотерапевтӣ (ваннаҳо, барқши-

фӣ, муолиҷа бо нур ва ғайра), варзиши шифоӣ, масҳ ва ғайра таъйин кунад. Табобати бисёр бемориҳо оромии рӯҳию ҷисмонии беморро талаб менамояд. Дар давраи авҷи беморӣ бистарӣ гаштан ба мақсад мувофиқ аст. Самараи табобат, хусусан дар шароити хона, ба нигоҳубини дурусти бемор (бечуну чаро иҷро кардани таъйиноти духтур) вобастагӣ дорад.

Матро хонед ва мазмунашро нақл кунед.

Вобаста ба мазмуни матн саволҳо тартиб диҳед.

Даво – даъво, шер – шеър, рафъ – раф

Бо корбасти чунин калимаҳои ҳаммаъно ҷумлаҳо тартиб диҳед.

Бемор, мариз, касал, бетоб, хаста.

МАВЗЎИ 27.

ВАКСИНАҲО

Ваксинаҳо дору барои пешгирӣ ва табобати бемориҳои сироятии одаму ҳайвон, ки аз микроорганизмҳо (бактерияҳо, вирусҳо) ва ё аз маҳсули фаъолияти ҳаётии онҳо тайёр карда мешавад.

Ваксинаҳо зинда, кушташуда, химиявӣ ва анатоксинӣ мешаванд. Ваксинаи зиндаро аз микроорганизмҳои хусусияти бемориангезиашон суст ҳосил мекунанд. Чунин моя ҳангоми ба бадан гузаронидан зиёд шуда, боиси бемориҳои сабук мегардад. Организм ба муқобили

ин хел беморӣ масуният пайдо карда метавонад. Ҳоло бо вируси зинда бар зидди чечак, ҳорӣ, сӯтанӣ, тоун, сил, табларза, туляремия, паппатачи, солак ва ғайра мубориза мебаранд.

Ваксинаро дар ветеринария барои пешгирӣ ва табобати зиёда аз 20 касалии сироятӣ кор мефармоянд. Тарзи тайёр кардан ва истифодаи ваксина дар ветеринария ва тиб якхела аст.

Ваксина ба бадан аз қабат ва зери пӯст, аз қабати мушак, аз даруни бинӣ, аз даҳон ва ғайра гузаронида мешавад.

Матнро хонед ва мазмунашро нақл кунед.

Бо назардошти мазмуни ҳар як сархат саволҳо тартиб диҳед.

МАН МЕГЎЯМ, ШУМО ГЎШ КУНЕД

Луғатҳои тарҷумавӣ

Луғатҳои тарҷумавӣ калимаҳои як забонро бо калимаҳои ҳаммаъноии забони дигар тарҷума мекунанд. Ин гуна луғатҳо барои омӯختани забон, дониستاني бойигарии луғавии онҳо аз як забон ба забони дигар тарҷума намудани осори хаттӣ заруранд.

Калимаҳои зеринро машқи талаффуз кунед.

Ваксина, микроорганизм, бактерияҳо, вирус, чечак, ҳорӣ, сӯтанӣ, тоун, сил, табларза, туляремия, паппатачи, солак.

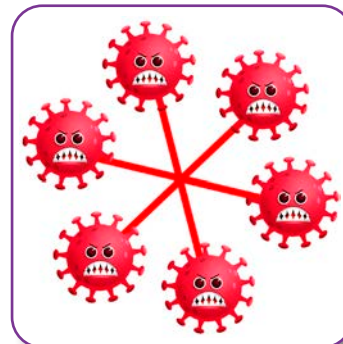
Забони тоҷикӣ, синфи 6

МАВЗЎИ 28.

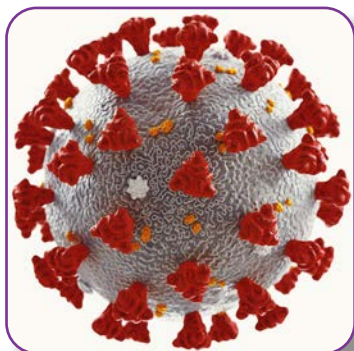
ВИРУСҶО

Вирусҳо мавҷудоти ултрамикроскопӣ, ки ангезонандаи касалиҳои сироятии растанӣ, ҳайвонот ва одам буда, дар дохили ҳуҷайра афзоиш мекунад.

Вирусҳо ангезандаи бемориҳои вирусии одаму ҳайвонот (нағзак, тоун ва ғайра) ва растанӣ (доғзании гандум, лаблабуи қанд) мебошанд. Дар одам ва ҳайвонот барои аз сирояти вирусҳо ҳимоя намудани организм антиҷисми махсус ҳосил мешавад. Ба муқобили бештари намудҳои вирус антибиотикҳо ҳосил карда шудаанд, ки бо онҳо бемориҳои вирусиро муолиҷа менамоянд.

Вирусҳо бо антибиотикҳо ё ба муҳити атроф бо интиҳоби табиӣ тақвият пайдо мекунад. Мутатсия ҳосил кардан яке аз хосиятҳои асосии вирусҳо мебошад. Вирусҳо дар табиат васеъ паҳн шудаанд. Вирусҳо ҳашороти макканда, кана ва нематода ном синфи кирмиҳои лӯнда паҳн мекунад.

Вирусҳои одам ва ҳайвонотро бо вакцинагузаронӣ бар зидди вирус, тозагӣ, музиронӣ ва дигар чорабиниҳо рафъ менамоянд. Вирусҳои растаниро бо риоя намудани қоидаҳои агротехника, бо роҳҳои муборизаи зидди зараррасонҳо ва ғайра нест мекунад.

Матро хонед ва мазмунашро нақл кунед.

Калимаҳои зеринро машқи талаффуз кунед.

Вирус, ултрамикроскоп, ангезонанда, сироятӣ, тоун, антибиотик, организм, антиҷисм, тақвият, мутатсия, нематода, вакцинагузаронӣ.

МАН МЕГЎЯМ, ШУМО ГЎШ КУНЕД

Луғатҳои тарҷумавӣ

Луғатҳои тарҷумавӣ дузабона ва бисёрзабона мешаванд. Бештарини луғатҳои тарҷумавӣ дузабонаанд. Дар луғатҳои бисёрзабона калимаҳои як забон бо калимаҳои ҳаммаъноии ду ва зиёда забонҳои дигар тарҷума карда мешаванд. Масалан, «Луғати русӣ-тоҷикӣ», «Луғати русӣ-форсӣ-арабӣ», «Луғати русӣ-немисӣ-англисӣ» аз ҷумлаи луғатҳои бисёрзабона мебошанд.

Ба саволҳо ҷавоб диҳед.

1. Дар кадом сол дар тамоми ҷаҳон бемории «Вируси тоҷдор» паҳн гардид?
2. Дар хусуси рафъ ва табобати бемории «Вируси тоҷдор» ҳар он чизе, ки медонед, баён намоед.

МАВЗҶИ 29.

МҶМИЁ

МҶмиё моддаи сиёҳи қирмонанде, ки дар баъзе ғорҳо аз таркишҳои санг таровида мебарояд ва хӯрдани он барои зуд пайванд ёфтани сиҳат шудани устухони шикаста нофеъ аст. Тоҷикон мҶмиёро дар гузашта обдору низ меномиданд. Олимон ва табибони машҳури форс-тоҷик Абӯалӣ ибни Сино, Муҳаммад Закариёи Розӣ, Абӯбақр Робеи Бухорӣ, Муҳаммад Ҳусейни Шерозӣ ва дигарон мҶмиёро барои табобати иллати пайванду мушак, захми меъдаю рӯдаҳо ва пӯст, дарди гӯлӯ, баъзе бемориҳои силсилаи асаб, ҷигар, камхунӣ, инчунин ҳангоми газидани мор ва дигар ҷонварон тавсия додаанд.

МҶмиёро субҳи барвақт баъди бедор шудан ё беғоҳ баъди 3 соати ғизои шом истеъмол бояд кард. Пас аз истеъмоли он 30–40 дақиқа рӯи ҷойгаҳ дароз бояд кашид. Дар илми тиббӣ мҶмиё барои муолиҷаи тарбод, шикастану баромадани устухонҳо, сили устухон, радикулит, невралгия, нейродермитҳо, сардард, шақиқа, саръ, фалаҷ, фалиҷаи асаби рӯй, тутилағӣ, экзема, сӯхтагӣ, ғалаёни хун, тромбофлебит, пневмония, бронхит, зиқи нафас, сил, хунравии шуш, ангина, ларингит, гепатитҳо, гастрит, бавосир, дарди санги талха, колит, қабзият ва ғайра кор фармуда мешавад.

Матнро хонед ва доир ба хусусиятҳои шифобахшии мҶмиё ҳарф занед.

Ба кадом бемориҳо шифобахш будани мҶмиёро хотирнишин намоед. Пас аз он саволҳо тартиб диҳед.

МАН МЕГҶЯМ, ШУМО ГҶШ КУНЕД

«Энсиклопедияи адабиёт ва санъати тоҷик» тавсифи давраҳои мухталиф – адабиёт ва санъати қадим, асрҳои миёна ва имрӯзаи тоҷик, равияю ҷараёнҳои адабӣ, жанр,

Забони тоҷикӣ, синфи 6

сабк, истилоҳот ва образҳои барҷастаи адабиёту санъат, фолклор, мусиқии халқӣ ва классикӣ, ҳунари тасвирию меъморӣ, театр, сирк ва кино, назария ва масъалаҳои умдаи адабиётшиносӣ, санъатшиносӣ, инчунин тазкираи рисолаҳо ва фарҳангу қомусҳои адабии ниёгон ва соҳаҳои ба санъат оиди археология ва этнографияро дар бар мегирад.

Калимаҳои зеринро машқи талаффуз кунед.

Меъда, тарбод, радикулит, невралгия, нейродермит, шақиқа, саръ, фалаҷ, тутилагӣ, экзема, тромбофлебит, пневмония, бронхит, ангина, ларингит, гепатитҳо, гастрит, бавосир.

КОРИ ЛОИҲАВӢ. Бо қорбасти ду-се истилоҳҳои тиббӣ ҷумлаҳо тартиб диҳед.

МАВЗӢИ 30.

МАВИЗ

Мавиз, ангури хушконидашудаест, ки аз навъҳои махсуси он тайёр карда мешавад. Вобаста ба тарзи хушконидаи ангур мавиз ба навъҳои зерин ҷудо мешавад: офтобӣ (авлон), ишқорӣ (гармиён, обҷӯш) ва соягӣ (сабз). Ангурҳои нафиспӯсти мавизбоб – кишмиши сиёҳ (шибирғонӣ ё шигонӣ), кишмиши сафед, чиллагии сафедро асосан дар офтоб, навъҳои ангури калон (каттақӯрғонӣ, султонӣ ва нимранг)-ро чанд сония дар маҳлули ҷӯшидаистодаи ишқор (0,2–0,4-фоизаи содаи акустикӣ) дошта, баъд дар офтоб хушк мекунанд. Барои мавизи соягӣ асосан ангури кишмиши сафедро истифода мебаранд. Онро дар маҳлули ишқор дошта (ё надошта), дар офтоб хушк кардан мумкин аст.

Барои хушконидаи ангур пешакӣ ҷойи махсуси офтобрӯя интихоб карда, онро бо қоғиз андова мекунанд ё ба рӯяш бӯрӯ густурда, дар рӯйи он ангурро тунук паҳн мекунанд. Барои нағз хушк шудани ангур онро рӯйгардон бояд кард. Баъди хушк шудани ангур ҷӯбакҳояшро тоза карда, ба ғалбер мебезанд. Бо ин усул ангур дар 20–30 рӯз хушк мешавад. Барои тайёр кардани мавизи соягӣ ангурро дар ҷойи сояи нисбатан торики шамолрав, ки нури офтоб намерасад, хушк мекунанд.

Н. Шарипов

Матро хонед ва дар хусуси омода намудани мавиз маълумот диҳед.

Гуфторҳои пурҳикматро мазмунан нақл кунед.

Дар забони маҳаллӣ баъзе калимаҳои ҳастанд, ки классиконаанд, бо вучуди дар як маҳал зинда будани ин гуна калимаҳо, онҳо ба дараҷае классиконаанд, ки баъзе касони беҳабар онҳоро «забони қадими мурда» мепиндоранд ва дар архаизм медароранд... Вазифаи нависандагон ин гуна калимаҳоро умумӣ кардан аст. Дар забони зиндаи халқи тоҷик чунин хазинаҳо ҳастанд, ки пур аз дурдонаҳои пурқимат мебошанд. Вазифаи мо, нависандагон, ана ҳамон дурдонаҳоро ёфта ба омма тўхфа кардан аст, на ин ки дар бораи умумӣ кардани баъзе луғатҳои хона ё маҳаллаи худ бикушем.

Садриддин Айни

Хусусияти шифобахшии мавизро номбар кунед.

КОРИ ЛОИҲАВӢ. Матро хонед ва саволҳо тартиб диҳед.

МАВЗӢИ 31.

ТАКРОРӢ

МАН МЕГӢЯМ, ШУМО ГӢШ КУНЕД

Луғати этимологӣ

Дар луғатҳои этимологӣ калимаҳои забон аз чиҳати баромад ташреҳ мегарданд ва тағйироте, ки ҳангоми сайри таърихиашон дар онҳо ба вучуд омадаанд, тадқиқ карда мешаванд. Ин гуна луғатҳо дар асоси методи муқоисавӣ-таърихӣ тартиб дода мешаванд.

Забони тоҷикӣ, синфи 6

Ба саволҳо ҷавоб нависед.

ЧАРХИ АҚЛ

Ба саломатии инсон хатарнок аст?	Чӣ бошад он?
Фикркунон ҷавоб баргардонед	
Таботати шифобахшӣ ва беморихост?	Чӣ бошад он?
Фикркунон ҷавоб баргардонед	

Порчаи шеърро шарҳ диҳед. Шарҳи калимаи «сухан» ва ибораи «оби зулол»-ро аз «Фарҳанги забони тоҷикӣ» бозҷӯӣ намуда, ба «Дафтарчаи луғат» рӯбардор кунед.

Сухан гарчи бошад чу оби зулол,
Зи такрор хезад ғубори малол.

Абдурахмони Ҷомӣ

МАН МЕГҶАМ, ШУМО ГҶШ КУНЕД

ЛУҒАТҶОИ ШЕВАГӢ

Дар луғати шевагӣ калимаҳои лаҳҷаҳои забони тоҷикӣ мавриди шарҳ қарор мегиранд. Ҳоло дар забони тоҷикӣ ин гуна луғати пурра тартиб дода нашудааст, вале дар охири қорҳои илмии тадқиқоти ба ин ё он шева ё ки лаҳҷаҳои ҷудогона бахшидашуда намунаи луғати шевагӣ илова карда мешавад.

Дар луғатҳои шевагӣ шаклҳои фонетикии калимаҳо дар шева ва забони адабӣ калимаю ибораҳо, ки махсуси ин ё он шева ҳастанд, шарҳу эзоҳ дода мешаванд. Аз гуфтори он шева мисолҳо оварда шуда, мавриди истеъмолии калимаю ибораҳо нишон дода мешавад.

Калимаҳои бо ранги сиёҳ ишорагардидаро ба дафтар рӯбардор кунед ва сипас дар паҳлӯ муродифҳояшонро нависед.

1. Ҷар **деҳа** бо манзараҳои **зебову** дилфиреби худ аз деҳаи дигар фарқ мекунад.
2. Дар ҳар хонадон, хусусан дар рӯзҳои

иду **тўй**, маросимҳои гуногун дастархони пурнозу неъмат ораста мешавад. 3. Дастархонро **анвои** меваҷот, нону кулча ва зарфҳои гуногун зеб медиҳанд.

КОРИ ЛОИҲАВЇ. Матнро хонед, тест, савол ва супориш тартиб диҳед.

МОШ

Яке аз зироатҳои аз сафеда бой ба шумор меравад. Дони ин зироат майда буда, (вазни 1000 донааш 38–42 гр аст), то 28% сафеда дорад. Дар аксари хоҷагиҳо асосан навъи тоҷикӣ – 1 кишт карда мешавад. Дар сурати нағз нигоҳубин намудани мош, аз як то 25 сентнер ҳосил ба даст овардан мумкин аст. Сарфи тухмии мош дар як гектар то 25 кг аст. Барои ҳосили дилхоҳро ба даст овардан, ба як гектар мош андохтани 40 кг нуриҳои фосфорӣ, 25 кг нуриҳои калийдор ва то 20 кг нуриҳои нитрогениро тавсия менамоянд. Нуриҳои нитрогениро дар вақти кишт андохтан беҳтар аст. Дар ноҳияҳои кӯҳистон мошро моҳи апрел ва май мекоранд. Коркарди байни қаторҳо ва тоза кардани киштзор аз алафҳои бегона талаботҳои асосии нигоҳубини ин зироат ба шумор меравад. Ба мошзор дар давоми нашъунамояш то 5 маротиба об мондан зарур аст. Ҳосили мошро баъди 50% зард гаштани ғилофҳои қисми поёниаш ҷамъоварӣ менамоянд. Мошро дар аксари ноҳияҳо деҳқонон дар кишти такрорӣ истифода бурда, ҳосили дилхоҳро ба даст меоранд.

Забони тоҷикӣ, синфи 6

БОБИ V. ИҚТИСОДДОНИ ҶАВОН

МАВЗҶИ 32.

ИҚТИСОДДОНИ НАКЎОРЗУ

МЕДОНАМ, ДОНИСТАН МЕХОҶАМ

ЧИРО?

Иқтисод илме, ки қонунҳои иқтисодии идорақунандаи истеҳсолот ва тақсими неъматҳои моддиро дар пояҳои гуногуни инкишофи ҷамъияти инсонӣ меомӯзад.	<i>Оғоз намудани шугли иқтисоддонӣ</i>
Иқтисодиёт маҷмӯи муносибатҳои истеҳсолӣ, ки ба пояи маълуми тараққи қувваҳои истеҳсолии ҷамъият мувофиқат доранд. Риштаи илм оид ба омӯзиши фаъолияти ин ё он соҳаи хоҷагӣ.	<i>Омода намудани лоиҳаи молиқулӣ</i>
Иқтироз қарз гирифтани аз касе, амонат гирифтани чизеро.	<i>Мутахассиси соҳаи иқтисодиёт шудан</i>

Бо кӯмаки омӯзгор сутунҳои холии ҷадвалро бо навиштани маълумотҳо пур кунед.

Ба саволҳо ҷавоб диҳед.

БА ФИКРИ ШУМО?

- Барои соҳиб шудан ба амали иқтисоддон чӣ бояд кард?*
- Барои оғози фаъолияти иқтисоддонӣ пеш аз ҳама бояд чиро тайёр намуд?*
- Шахси иқтисоддон бештар бо кадом фаъолият шугл меварзад?*

МАН МЕГҶЯМ, ШУМО ГҶШ КУНЕД

ВОЖАНОМАИ МУХТАСАРИ БОЗАРГОНӢ

«**Вожаномаи мухтасари бозаргонӣ**» шарҳи шуғлу амалҳои фаъолияти бозор, маркетинг, менеҷмент, бизнес, биржа, бонки тиҷоратӣ, корхонаҳои муштарак, ҷамъиятҳои саҳҳомӣ, моликияти шахсӣ ва ғайраро фаро мегирад.

Тафсири истилоҳи **мол (товар)** аз луғат.

Мол – маҳсулотест, ки аз натиҷаи кори ҳадамот барои қонеъ намудани тақозои истеъмолгарон ба вуҷуд оварда мешавад. Мол бояд ҳатман арзиш дошта бошад, ба бозор ҳамчун асноди хариду фурӯш пешкаш карда шавад. Дар шароити муносибатҳои бозорӣ ҳар гуна натоқи фаъолияти инсонӣ мол ҳисоб мешавад. Ин мафҳум ҳар гуна ашёи ҷисмшуда, аз он ҷумла маводи истеъмол, воситаҳои меҳнат, қувваи корӣ, замин, коғазҳои баҳодор, инчунин натиҷаҳои фаъолияти эҷодию фикрӣ, яъне асноди техникӣ ва ғайраро дар бар мегирад.

Иқтисоддони ҷавон

КОРИ ЛОИҲАВӢ. Ба гурӯҳҳои иқтисоддон тақсим шуда, лоиҳаи иқтисодии соҳибкорино тартиб диҳед. Пас аз он калимаҳои шарҳдодашударо ба «**Дафтарчаи луғат**» рӯбардор кунед.

Забони тоҷикӣ, синфи 6

Лоиҳа тарҳу нақшаи ҳаматарафа коркардаи ягон бино ва сохтмон: лоиҳаи чизеро кашидан.

Матни пешакии ягон қарор ё ҳуҷҷат, ки ба муҳокима гузошта мешавад: лоиҳаи ислоҳотӣ, лоиҳаи фармон, лоиҳаи қонун.

Лоиҳавӣ мансуб ба лоиҳа; расондан ба меъёри лоиҳавӣ, расондан ба дараҷае, ки дар лоиҳа ба назар гирифта шудааст.

Лоиҳакаш мутахассисе, ки тарҳу лоиҳаи сохтмони бино ва иншоотро мекашад, меъмор.

Лоиҳакашӣ идораи лоиҳакашӣ, донишкадаи лоиҳакашӣ.

МАВЗӢИ 33.

ОН ЧИЗЕ, КИ ИҚТИСОДДОНҲО АНҚОМ МЕДИҲАНД

МАН МЕГӢЯМ, ШУМО ГӢШ КУНЕД

Фразеология илми забоншиносӣ, ки ибора ва таркибҳои устувори рехтаро меомӯзад.

Фразеология маҷмӯи ифода, ибораҳои рехтаву устувори ҳар забонро ташкил медиҳад.

Қисми асосии ибораҳои фразеологӣ образнок ва пуробуранг будани онҳо аст. **Мисол:** «кафши касеро пеш гузоштан» (касеро гусел кардан, пеш кардан) ба яке аз одатҳои қадимаи халқи тоҷик (кафши шахси азиз, мӯътабарро вақти гусел ба пеш мондан) асос ёфтааст.

Матнро хонед ва мазмунашро нақл кунед.

Масъулияти асосии иқтисодшинос ё гурӯҳи мутахассисоне, ки ба хидмати алоҳидаи иқтисодӣ ҷудо карда шудаанд, таъмини самараноктарин кори корхона мебошад. Онҳо фаъолияти иқтисодии ширкатро дар асоси мониторинги маълумотҳои оморӣ ва нишондиҳандаҳои асосии молиявӣ таҳлил мекунанд ва дар асоси натиҷаҳои он, иҷрои вазифаҳои нақшагиرو таҳия ва ҳамоҳанг мекунанд.

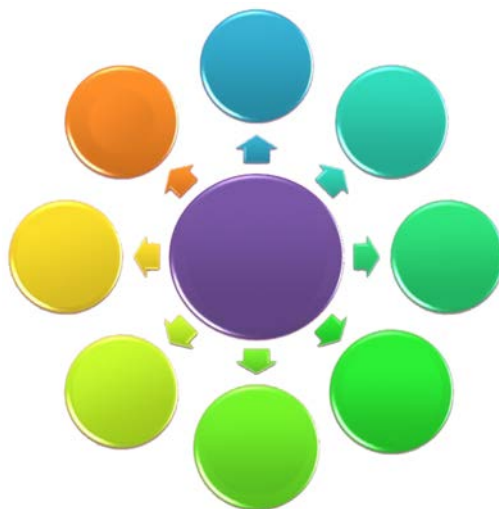
Супоришҳои нақшавӣ бо назардошти дурнамои иқтисодӣ ва молиявӣ, шароити бозор, талабот ба нақша ба маҳсулоти ширкат ва бисёр нишондиҳандаҳои дигаре, ки ба натиҷаи ниҳой –

баланд бардоштани самаранокии корхона, баланд бардоштани сифати маҳсулот ва ҳосилнокии меҳнат таъсир мерасонанд, таҳия карда мешаванд.

Иқтисодшиноси муосир бидуни ташкили баҳисобгирии сари-вақтии ҳамаи нишондиҳандаҳои молиявию иқтисодии корхона вазифаи худро иҷро карда наметавонад. Аз ин рӯ, нигоҳ доштани пойгоҳи додаҳо ва мониторинги тағйиротҳо низ як ҷузъи ҷудонашавандаи кори иқтисоддон мебошад. Ин заминаи дурусти пешгӯӣ ва ҳисоб кардани хароҷоти меҳнатӣ, моддӣ ва молиявӣ мебошад, ки барои фаъолияти пурраи муваффақонаи корхона заруранд.

Дар дохили доираҳо амал ва корҳои иҷрокунандаи шахси иқтисоддонро нависед.

Сархатҳои матнро дар алоҳидагӣ аз назар гузаронида, саволҳо тартиб диҳед.

Бо шарҳи калимаҳо шинос шавед ва ба «**Дафтарчаи луғат**» рӯбардор кунед.

Баланс – тавозун, тароз, мувозина.

Инвеститсия – сармоягузорӣ.

Инфраструктура – инфраструктура, зербино, зерсохтор.

Квота – ҳисса, саҳм, меъёри ҳаднок, маҳдудият.

Бо қорбасти калимаҳои зерин ҷумлаҳо тартиб диҳед.

Лоиҳа, тарҳрезӣ, тақдимот, сармоягузорӣ, маблағгузорӣ, соҳибкорӣ.

Забони тоҷикӣ, синфи 6

МАВЗҶИ 34.

ТАҚДИМОТИ ЛОИҲАИ КАСБИ ИҚТИСОДДОН

МАН МЕГҶЯМ, ШУМО ГҶШ КУНЕД

Ду ва ё зиёда калимаҳои мустақилмаъноӣ ба ҳам марбут, ки семантикаи бутун ва аксар образнокро ифода мекунад, **ибораи фразеологӣ** ё **воҳиди фразеологӣ** номида мешавад.

Воҳидҳои фразеологӣ ба гурӯҳҳо ҷудо шуда наметавонанд. Қисми аз ҳама мӯъҷаз, рехтаву устувор пуробуранги воҳидҳои фразеологиро ибораҳои рехтаи фразеологӣ ё «идиомаҳо» меноманд.

Фикрунон дар хусуси фоида ва нафъи иқтисоддони ҷавон аввал шифоҳӣ ва пас аз он хаттӣ маълумот диҳед.

БА ФИКРИ ШУМО?

Иқтисоддон нафъ (фоида) дидааст, ё ин ки зиён?

Дар кадом ҳангом гуфтан ва инчунин корбаст шудани ибораҳои фразеологиро ёдрас намоед.

**РОҲИ САФЕД
ДАСТАШ ГУЛ
ДАР ТАГИ КОСА НИМКОСА
БА КУРТА НАҒУНЦИДАН
САРИ КАСЕ БА ОСМОН РАСИДАН**

Бо корбасти ибораҳои фразеологӣ ҷумлаҳо тартиб диҳед.

Даст афшондан (рад кардан бо ишораи даст), **даст кашидан** (тарк кардан, рӯй гардонидан аз чизе, худро боздоштан аз коре), **дасту дил шустан** (дилхунук шудан аз чизе ё касе, майлу рағбат ё меҳру дилбастагиро гум кардан нисбат ба чизе ё касе), **дасту по гум кардан** (чӣ кор карданро надоништа мондан, саросема шудан), **даст ба гиребон шудан** (бо ҳам дарафтодан, чанҷолу муноқиша кардан).

КОРИ ЛОИҲАВӢ. Бо кӯмаки калонсолон лоиҳаи фаъолияти иқтисоддониро тартиб диҳед.

МАВЗӢИ 35.

**САРҲИСОБИ ФАЪОЛИЯТИ
ШАХСИ ИҚТИСОДДОН**

МАН МЕГӢЯМ, ШУМО ГӢШ КУНЕД

Ибораҳои фразеологӣ воҳидҳои устувору тағйирнаёбандаи забон, қисми аз ҳама пуробуранги воҳидҳои фразеологияи тоҷикиро ташкил медиҳанд. **Мисол:** «аз касе дил кандан» (хомӯш шудани оташи муҳаббати касе), «ба чашми худ нигоҳ карда роҳ рафтан» (дуруст, ба пеши худ нигоҳ карда роҳ рафтан).

Як қатор ибораҳои фразеологӣ ниҳоят пуробуранг ва таъсирбахш ба забони дигар тарҷума намешаванд. **Монанди:** «димоғ сӯхтан» (хафа шудан), «дил бурдан» (дӯст доштан), «чашм дӯхтан» (нигоҳ кардан), «ҷони ширин» (азиз).

Забони тоҷикӣ, синфи 6

Матро хонед, фикру андешаҳои хешро баён намоед.

Иқтисодшинос бояд бо усул ва тартиби банақшагирии дарозмуддат ва солонаи фаъолияти иқтисодӣ, молиявӣ ва истехсолии корхона шинос бошад. Асосҳо ва тартиби таҳияи нақшаҳои бизнесро донад. Барои кори муваффақ ба ӯ дониши асосҳои пешбурди ҳуҷҷатҳои банақшаگیرӣ ва баҳисобگیرӣ, тартиби баҳисобгирии хароҷоти моддӣ, меҳнатӣ ва молиявӣ лозим аст. Вай бояд бо усулҳое, ки барои муайян кардани самаранокии иқтисодии татбиқи технологияҳои нав, пешниҳодҳои ихтироъкорӣ истифода мешаванд, хуб шинос бошад.

Ба иқтисодшинос лозим аст, ки усулҳои муосири таҳлили иқтисодӣ ва баҳисобгирии нишондиҳандаҳои корхона, ташкили самаранокии меҳнатро азхуд кунад ва дар кори худ истифода барад. Вай бояд дорои нармафзоре бошад, ки баҳисобгирии автоматикунонидашудаи оперативӣ ва омори таъмин кунад. Тартиб ва мӯҳлати пешниҳоди ҳисоботи иқтисодиро донад.

Ибораҳои фразеологӣ ва наҳвиرو дар алоҳидагӣ нависед.

Сари бозор, сари кӯча, сари таҳсил, ба сар хоридан даст нарасидан, ба сар бардоштан, сари тобистон, сари шаб, сар халондан, сари кӯҳ, сари ришта, як сар ангур, як сар ҷуворӣ, як сару ҳазор савдо.

КОРИ ЛОИҲАВЇ. Бо интихоби сарлавҳа матн тартиб диҳед ва ҳисоботи фаъолияти иқтисоддониро чун ҷавони иқтисоддон тайёр кунед.

МАВЗЎИ 36.

АРЧАИ ПРЕЗИДЕНТӢ – ТЎҲФАИ БЕҲТАРИН

МАН МЕГЎЯМ, ШУМО ГЎШ КУНЕД

Ифодаҳои фразеологӣ ҳам монанди идиомаҳо пуробуранг ва таъсирбахш мешаванд, таркибан рехтаву устувор буда, ба забонҳои дигар қариб тарҷума намешаванд. **Монанди:** *гам хӯрдан, афсӯс хӯрдан, савганд хӯрдан, чашми касеро тарсонидан, ба дил задан, дил об шудан, дил бой додан, дил хун шудан.*

Бо корбасти ибораҳои фразеологии болоӣ ҷумлаҳо тартиб диҳед.

Забони тоҷикӣ, синфи 6

БА ФИКРИ МО!

Арчаи осмонбӯс, арчаи сарсабз, арчаи баланд, арчаи нав, арчаи калон, арчаи хурд, арчаи каб-кабуд, арчаи зебдода, арчаи оронигор.

БА ФИКРИ ШУМО ЧӢ?

Хонед ва фикру мулоҳизаҳои хешро баён намоед.

Ҳар сол ба муносибати фарорасии Соли нави милодӣ ба бачаҳои аз парастории волидон маҳрум гардида, ба кӯдакони падар ё модарашон ҳангоми ҳифзи сарҳадҳои Ватан вафот карда, инчунин тарбиягирандагони хонаҳои меҳрубонӣ «Тӯҳфаи Президент» супорида мешавад.

Ба саволҳо ҷавоб диҳед.

1. Ба муносибати кадом ҷашн дар тамоми ғушаҳои кишвар «Арчаи президентӣ» шукӯҳу шаҳомат пайдо мекунад?
2. Ба муносибати кадом ҷашн Бобои барфӣ ва бо ҳамроҳии ӯ духтари барфӣ бо хурдсолону наврасон дар гирди арча рақсида шеърхонӣ мекунад?
3. Солшумории нави милодӣ ҳар сол аз кадом сана ва моҳ ибтидо меёбад?
4. Ба муносибати фарорасии Соли нави милодӣ аз ҷониби кӣ номи хоси фарогири фаъолият ва амалҳои нақӯ эълон карда мешавад?
5. Ба Соли нави милодии пешвозгирифта чӣ гуна ном ниҳода шудааст?
6. Як сол чанд шабонарӯз, инчунин фаслу моҳро фаро мегирад?
7. Дар моҳи аввали фасли баҳор кадом ҷашн бо фараҳмандӣ истиқбол гирифта мешавад?
8. Шумоён ҳангоми бори нахуст ба мактаб қадам ниҳодан соҳиби чӣ гуна тӯҳфа гардидаед?

КОРИ ЛОИҲАВӢ. Дар мавзӯи «Арчаи соли нави милодӣ» матн тартиб диҳед.

МАН МЕГЎЯМ, ШУМО ГЎШ КУНЕД

Дар «Фарҳанги ибораҳои рехта» воҳидҳои фразеологие гирд оварда шудаанд, ки онҳо маъноҳои маҷозӣ доранд.

Манбаи ибораҳои фразеологӣ адабиёти бадеӣ, забони гуфтугӯӣ, хусусан забони халқ мебошад. Ин гуна воҳидҳо садҳо сол дар забонамон истеъмол ёфта, мувофиқи қонун ва қоидаҳои забони тоҷикӣ инкишоф ва такмил ёфтаанд.

Он ки мақола ва ахбори рўзномаро менависад.

Мақолаю ахбори рўзномаро таҳия менамояд.

БА ФИКРИ МО!

1. Рўзноманигори ҷавон аз рӯйи адои вазифа оид ба файзу шукӯҳи Соли нави милодӣ ба мардум ахбор медиҳад.
2. Ба гирду атроф ва саҳни «Арчаи президентӣ» рақсидану бозиданро лут-

Забони тоҷикӣ, синфи 6

фан таклиф менамояд. 3. Навгонӣ ва паёмҳои рӯзро ба мардум мефаҳмонанд. 4. Пайки ба кишвар омадани «Бобои барфӣ» ва инчунин «Духтараки барфӣ»-ро эълон менамояд.

БА ФИКРИ ШУМО ЧӢ?

Оид ба фаъолияти рӯзноманигорони ҷавон фикратонро баён намоед.

Рӯзноманигорӣ (журналистика) ниҳоди махсуси иҷтимоӣ, сиёсӣ ва эҷодие, ки вазифаи асосиаш ҷамъ овардан, омода кардан ва паҳши ахбори иҷтимоӣ тавассути воситаҳои ахбори омма (матбуот, радио, телевизор, интернет, кино ва ғайра) аст.

Зери мафҳуми рӯзноманигорӣ ҳамчунин маҷмӯи фаъолияти ҳамаи субъектҳои ин соҳа – касбҳои гуногун, фанҳои илмиро низ мефаҳманд.

Бо номи нахустрӯзнома ва маҷаллаҳои тоҷикӣ шинос шавед ва пас аз он номҳои рӯзномаву маҷаллаҳои имрӯзаро нависед.

НАХУСТРӢЗНОМА ВА МАҶАЛЛАҲОИ ТОҶИКӢ	« Бухорои шариф » соли 1912 дар шаҳраки Когон (наздикии Бухоро) ба таъбъ расид. Баъд аз ин рӯзномаи « Самарқанд » (соли 1913) ва маҷаллаи « Оина » (солҳои 1913–1915) интишор гардидааст.
РӢЗНОМАҲОИ БА ЗАБОНИ ТОҶИКӢ ЧОПШАВАНДАИ ЗАМОНИ МО	?

КОРИ ЛОИХАВЇ. Номҳои пешинаи рӯзномаи «**Овози тоҷик**» ва инчунин дар замони мо ҳамчун шахси сармуҳаррир ва рӯзноманигорон (журналистон)-ро бо ному насабашон нависед.

МАВЗЎИ 38.

РЎЗНОМАНИГОРИ СОҲИБТАҶРИБА

МАН МЕГЎЯМ, ШУМО ГЎШ КУНЕД

Мақол яке аз жанрҳои фолклори тоҷик, ибораи рехтае, ки бо санъати бадеӣ ораста ва вирди забон гардидааст.

Мақол ақидаҳои иҷтимоӣ сиёсӣ, педагогӣю фалсафӣ ва ҷаҳонфаҳмию ҷаҳоншиносии мардумро ба таври мӯъҷаз ифода мекунад. Дар он хулосаи мухтасар, фасеҳу рехтаи таҷрибаи зиндагӣ, сабақҳои таърихӣ, панду ҳикмат ва фалсафаи амалии одамон таҷассум меёбад.

Мақол дар пояи баланди эҷодиёти шифоҳии халқ ва умуман тафаккури бадеии инсоният ташаккул ёфтааст. Мақолҳои тоҷикӣ дар «Авесто», ёдгориҳои хаттии қадим, андарзномаҳо (пандномаҳо)-и сершумори давраи Сосониён (то асри шаш), пандномаҳову маҷмӯаҳои махсуси панду ҳикмати асрҳои миёна, адабиёти тоинқилобӣю давраи шӯравӣ, маҷмӯаҳои гуногуни амсол, панду ҳикмат, зарбулмасалу мақолҳо гирд оварда шудаанд.

Мақолҳои машҳур дар осори адибони давраҳои гуногуни адабиёти форс-тоҷик фаровон истифода шудаанд: «Кори имрӯзаро ба фардо мағзур», «Илоҷи воқеа пеш аз вуқӯъ бояд кард», «Пур дону кам бигӯ», «Дурӯғ фурӯғ надорад» ва монанди онҳо.

Забони тоҷикӣ, синфи 6

БА ФИКРИ МО!

1. Рӯзноманигори соҳибтаҷриба бо мусоҳиб сӯҳбат мекунад.
2. Фикру андешаҳои мардумро гӯш кардан мехоҳад.
3. Мардумро аз навигариҳои олам ва дунё хабардор менамояд.
4. Барои навиштани мақола мавод ҷамъ мекунад.
5. Мардумро ба сайру саёҳат ва тамошои Соли нави милодӣ ва «Арчаи президентӣ» даъват менамояд.

БА ФИКРИ ШУМО ЧӢ?

АХЛОҚИ
РӢЗНОМА-
НИГОРӢ

Меъёрҳои рафтор ва одобу ахлоқи рӯзноманигор ҳангоми иҷрои вазифа: риояи қонунҳо, эҳтироми махсус ба мероси фарҳангӣ, адабӣ, таърихӣ ва посдорӣ аз он, гиромидошти забон, масъулиятшиносӣ.

КОРИ ЛОИҲАВӢ. Ҳамчун рӯзноманигор хабарҳои рӯзро барои чоп тайёр кунед.

МАВЗӢИ 39.

ЖАНРҲОИ РӢЗНОМАНИГОРӢ

МАН МЕГӢЯМ, ШУМО ГӢШ КУНЕД

Зарбулмасал сухани пандомӯз, боҳикмат, насиҳатомез, мӯъҷаз, ки дар нутқ ҳамчун мисол оварда мешавад. Дар зарбулмасал воқеа, ҳодиса, мушоҳида, панду андарз ба таври

умумӣ чамъбасту хулоса мегардад. Зарбулмасал дар истилоҳоти дигаре ба монанди андарз, панд, афоризм, масал иртибот дошта, натиҷаҳои мантиқан қавии иҷтимоӣ, афкори фалсафӣ, андешаҳои равонии инсонро дар бар мегирад.

Мисол: «Шохи дарахти мевадор хам аст», «Пушаймонӣ суд надорад».

Зарбулмасалҳо мавзӯҳои гуногун – маориф, ҳодисаҳои иҷтимоӣ, фарҳангӣ, таърихӣ ва сиёсӣ ва ғайраро дар бар мегиранд. Чунончи:

дар бораи меҳнат: «Тилло дар оташ, одам дар меҳнат маълум мешавад», «Мард бояд, ки ҳаросон нашавад, мушкиле нест, ки осон нашавад», «То қон наканӣ, санги сиёҳ лаъл нагардад»;

дар тасвири табақоти иҷтимоӣ: «Киҳо кашанд ҷабру ҷафо, киҳо кунанд кайфу сафо», «Замона аз они зӯр, тамошо аз они кӯр»;

дар бораи ахлоқ: «Аз дилозор Худо безор», «Гӯри бахил танг аст»;

муносибати хонаводагӣ: «Хола ба ҷойи модар аст», «Тағо ба ҷойи ҳафт падар».

Мақол бо зарбулмасал алоқаи зич дошта, аз ҷиҳати сабку услуби бадеӣ, хусусиятҳои грамматикӣ, луғавӣ ва поэтика ба он бисёр монандӣ дорад. Вале дар мақол маҷоз мавқеи бештар дораду дар зарбулмасал фикр образноктар ифода мегардад.

Матнро хонед ва фикру мулоҳизаҳои хешро баён намоед.

Жанр дар рӯзноманигорӣ – намуди маводи публицистӣ, шакли ташкил ва инъикоси воқеият, ки маҷмӯи аломатҳои сохториву композитсиониро фарогир аст.

Дар журналистика баъзе онро чун шаклҳои муайяни инъикоси воқеият тавсиф намоянд, гурӯҳи дигар тартиби маънавии нисбатан устуворро омили асосии ташкили жанр меҳисобанд.

Шаклҳои гуногун ва мухталифи инъикоси воқеа, ҳолату рӯйдод, ҷараён ва вазъият, ки аз ҷиҳати аломат, хусусият ва сохт унсурҳои умумӣ, такроршаванда ва хоса доранд, **жанр** номида мешавад.

Забони тоҷикӣ, синфи 6

Ҳар як жанр хусусият ва аломатҳои характерноки худро дорад. Жанрҳо, пеш аз ҳама, бо хислати объекти инъикосшаванда фарқ мекунанд. Дар бисёр ҳолатҳо объекти публицистикаро фактҳо, воқеияти иҷтимоӣ ташкил медиҳад. Дар хабар факт инъикос мешавад. Дар мухбирнома, репортаж, ҳисобот, очерк ва ғайра сухан бевосита дар бораи ҳодисаҳои зиндагӣ меравад. Дар ҳолати дигар (масалан, дар навиштани тақриз, баъзан табсира) муаллиф ба тавзеҳи воқеият саруқор мегирад.

Жанрҳои журналистикаро бо назардошти хусусиятҳои умумӣ, усулҳои инъикос ва муносибати муаллиф ба воқеият ба се гурӯҳ ҷудо мекунанд.

1

Жанрҳои публицистӣ – бадеӣ (лавҳа, очерк, фелетон, памфлет, пародия, луқма, эпиграмма), ки дар онҳо воқеаҳои ҳаёти дар қолаби бадеӣ, вале типнашуда тасвир меёбанд.

2

Жанрҳои таҳлилӣ (мухбирнома, табсира, мақола, нигоҳиш, тақриз, хулосаи матбуот, мактуб, таҳқиқи журналистӣ ва ғайра).

3

Жанрҳои хабарӣ (хабар, ҳисобот, мусоҳиба ва репортаж), ки мақсади асосиашон доир ба воқеаву рӯйдоди нав ба таври фаврӣ дарак додан мебошад.

Се гурӯҳи жанрҳои публицистиро дар алоҳидагӣ номбар кунед.

Дар журналистикаи муосир аксари жанрҳо вазифа ва хусусияташонро тағйир додаанд. Мусоҳиба бештар барои таҳлили оммавии масъалаҳои иҷтимоӣ истифода мешавад. Репортаж хусусияти нақлӣ пайдо карда, бештар воқеаҳои тазодро фаро мегирад. Фелетон ҳамчун баёнгари ҳуқуқвайрокунии инсонҳо истифода мешавад.

Дар воситаи ахбори оммашавии имрӯз, хосса матбуот, нигоштаҳое ба назар мерасанд, ки хусусияти омехта доранд. Баъзе муҳаққиқон чунин нигоштаҳоро ба сифати жанри алоҳида (на-

зарпурсӣ, саволу ҷавоб, мониторинг, рейтинг, версия, воқуниш ва ғайра) шинохтаанд.

КОРИ ЛОИҲАВӢ. Зарбулмасалҳои зеринро шарҳ диҳед ва бо корбасти онҳо ҷумлаҳо тартиб диҳед.

1. Аз як даст садо намебарояд. 2. Сӯҳбати нодон – оташи сӯзон. 3. Нафси бад – балои ҷон. 4. Одами бекор – дарахти бебор. 5. Девор муш дорад, муш гӯш дорад. 6. Ба ҳавло гуфтан даҳон ширин намешавад. 7. Одамизод аз гул нозуку аз санг сахт аст.

МАВЗӢИ 40.

ҶАВОНДУХТАРИ ТАРРОҲ (НАҚШАКАШ)-И КОМПЮТЕРДОН

Рушди илму техника боиси инкишофи шаклҳои гуногуни журналистика гардид. Дар солҳои 1920 журналистикаи суратгирӣ, дар солҳои 1930 журналистикаи радио, дар солҳои 1950–1960 журналистикаи телевизион ва дар ибтидои асри XXI журналистикаи чандрасонӣ ба вуҷуд омад.

Журналистика якчанд вазифаро иҷро мекунад, аммо муҳимтарини он иттилоърасонӣ аст. Дар ҷомеаи муосир иттилоот ба мол табдил ёфтааст, ки манфиатҷӯии журналистикаро зиёд мекунад (**«Ҳар ки иттилоот дорад, ҷаҳонро идора мекунад»**).

Забони тоҷикӣ, синфи 6

Журналистика ҳамчунин вазифаҳои иртиботӣ, фарҳангӣ, рекламавӣ иҷро мекунад. Яке аз шартҳои мавҷудияти журналистика дар ҷомеа озодии матбуот аст.

КОРИ ЛОИҲАВӢ. Зарбулмасалу мақолҳои зеринро шарҳ диҳед ва бо қорбасти онҳо ҷумлаҳо тартиб диҳед.

1. Дасти одамизод гул. 2. Ҷӯянда – ёбанда. 3. Дӯст гӯяд табарвор, душман гӯяд шакарвор. 4. Аз дӯсти нодон душмани доно беҳтар. 5. Сад задани сӯзангар, як задани оҳангар.

МАВЗӢИ 41.

СУХАНДОНИ ХУШГУФТОР

Ҳикояҳоро хонед ва дар матни тартибдиҳанда ҳар се тарзи навишту гуфтори зарбулмасалҳои зеринро қорбаст намоед.

I

Шоҳ ба он мард гуфт: «Ҳикоят китобат тамом шуд».

Ӯ гуфт: «Оре».

Шоҳ гуфт: Акнун ҷавоб шунав, «*Офтобро кас ба доман натавонад пӯшид*». Ман паёми он ду нопокро шунидам, акнун нигоҳ кун, ки аз ман чӣ ҷавоб менависӣ.

(Аз «Баҳруттаворих»)

II

Шарифа гуфт: «Аввал шумо бигӯед».

Доя гуфт: «Не, аввал шуморо бояд гуфт».

Айнулҳаёт чун сухани доя бишунид, бихандиду гуфт: «Эй доя, рози ман бар мало афтодааст ва «*Офтобро ба гил пинҳон натавон кард*», «*Табли пинҳон чӣ занам, ки табли ман аз бом афтод*».

(Аз «Доробнома»)

Зарбулмасалҳо барои қорбаст дар нутқ:

1. Офтобро бо доман пӯшида намешавад.
2. Офтобро кас ба доман натавонад пӯшид.
3. Офтобро пинҳон натавон кард.

Шарҳ ва тафсири зарбулмасал: Ҳақиқатро бо сафсата, дурӯғ ва фиребу найранг пинҳон қардан мумкин нест. Чизи нағзу одами хуб ҳаргиз аз назари одамон пӯшида намест.

Матнро хонед ва фикру мулоҳизаҳои хешро баён намоед.

Яке аз сифатҳои ҳамидаи инсон ширинсуханӣ ва хушгӯӣ аст. Дуруштию муомилаи бад комилан хилофи ахлоқи ҳамида мебошад. Ширинсуханӣ ҳарче надорад, вале манфиати бисёре дорад. Агар хоҳед, ки маҳбуб бошед, эҳтироми дигаронро ба худ пайдо кунед, дар ҳар ҷою ҳар маврид – дар хона, дар мактаб, дар муносибат бо дӯстону ҳамдарсонатон, дар гуфтугӯ бо атрофиён одоби муоширатро риоя кунед.

Сухани ширин, самимӣ ва бериё шахсро неруманд карда, дӯстӣ ва рафоқатро мустаҳкам мекунад, вале сухани дурушт меҳрро кам ва дӯстиро заиф мегардонад.

Бунёди сухан бар ҷумла устувор аст ва одамон маҳз ба воситаи ҷумла андешаву мулоҳизаҳои худро баён мекунанд.

Ба саволҳо ҷавоб диҳед.

1. «Рангинкамон» чӣ гуна барномаи телевизионӣ аст?
2. Сухандони барномаи телевизионии «Рангинкамон» кист?
3. Дар барномаи телевизионии «Рангинкамон» намоиш ва тарғиби чӣ гуна маводҳо ба дида ҷилвагар мегардад?

Забони тоҷикӣ, синфи 6

КОРИ ЛОИҲАВӢ. Худро ҳамчун шахси сухандон пиндошта, бо тартиб додани сухан ва гуфторҳои намоиши барномаи телевизионӣ омода намоед.

МАВЗӢИ 42.

ГАРМХОНА ВА ДАРОМАДИ МАҲСУЛОТИ ОН

Матнро хонед ва фикру мулоҳизаҳои хешро баён намоед. Пас аз он саволҳо тартиб диҳед. Калимаҳои бо ранги сиеҳ ишорашударо машқи талаффуз намоед.

Гармхона иншоотест, ки барои парвариши сабзавот, растани мева, кӯчату қаламчаи сабзавот, гул ва ғайра мебошад. Дар гармхона растаниро ҳамон вақт парвариш мекунанд, ки агар дар берун парваридани он бинобар номусоидии обу ҳаво ғайриимкон бошад.

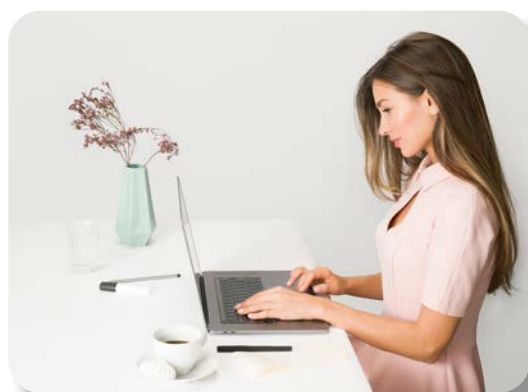
Бом ва деворҳои гармхонаро барои гузаштани рӯшноӣ аз шиша, **плёнкаи полимерӣ**, шишаҳои **органикӣ** ва дигар маснуоти шаффоф месозанд. Дар мавзеҳои иқлимашон хунук дар гармхона растаниҳои **гармипарвард**, хусусан растаниҳои **тропикӣ** ва **субтропикиро** парварида корҳои **селексионӣ** мебаранд. Дар муассисаҳои илмӣ дар гармхона таҷрибаҳои биологӣ ва физиологӣ мегузaronанд. Гармхона нисбат ба **парвардахона** калонтар буда, барои кори одамон ва техника мувофиқ аст.

Ба расм сарлавҳа интихоб кунед. Пас аз он бо назардошти мазмуни матн фикратонро аввал шифоҳӣ, сониян бо тартиб додани ҷумлаҳо баён намоед.

Вобаста ба тарзи зироат гармхона заминӣ ва рафдор мешавад. Гармхонаҳои гидропонӣ низ мавҷуданд. Аз рӯйи мӯҳлати истифода гармхонаҳоро ба зимистона (тамоми сол истифода мебаранд) ва баҳорӣ (асосан баҳор, тобистон ва баъзан тирамоҳ кор мефармоянд) ҷудо мекунанд. Гармхонаи зимистона шишабанд карда мешавад. Гармхонаи баҳориро бо шиша ё плёнка мепӯшанд. Вобаста ба ҳаҷм ва лоиҳа гармхона, якқатора, чандқатора ва аз рӯйи сохти бомаш якрӯя, дурӯя ва мавҷмонанд мешавад.

Қисмҳои асосии гармхонаи шишабанд аз тагкурсӣ, оҳанбаст ва бом иборат аст. Тагкурсӣ аз хишт ё плитаҳои оҳанубетонӣ

(яклухт ё сутуншакл) сохта мешавад. Деворҳои паҳлӯ ва ёнаро аз боло шишакорӣ карда, аз поён бо хишт ё бетон месозанд. Дар гармхонаи зимистона баландии пойдевор бояд аз 0,8 метр ва дар гармхонаи баҳорӣ аз 0,3 метр зиёд набошад. Барои пӯшидани гармхона шишаи ғафсиаш 3–6 мм истифода мешавад. Гармхонаро тавассути бодхон ё болодарӣ шамол медиҳанд. Бодхон ва болодарӣ бояд 20–25%-и масоҳати умумии сатҳи шишакорӣ гармхонаро ташкил диҳад. Дар беруни баъзе гармхонаҳо раф месозанд. Дар рафҳо одатан кӯчати растаниҳои гуногун мепарваранд.

Гармхонаро бо оби гарм, буғ, қувваи электр, газ ва ғайра гарм мекунанд. Гармхонаҳои офтобӣ низ вучуд доранд. Аз таъсири нури офтоб ҳарорат дар дохили гармхона рӯзи ҳавои соф ба 10–20°C расиданаш мумкин. Гармхонаҳои баҳориро одатан бо пору ва дигар партовҳо гарм мекунанд. Истифодаи асбобҳои гармикунандаи обӣ имкон медиҳад, ки ҳарорати гармхона мудом як хел истад.

А. Юсупов

КОРИ ЛОИХАВӢ. Бо тобиши маъноии калимаи «даромад» шинос шавед. Мисли он калимаи «зиён» (зарар)-ро шарҳ диҳед.

Д	Пул ё чизе, ки ҳамчун маҳсули ягон фаъолият ба даст мебарояд, дахл, воридот, оидот.
А	Мисол: даромади асосӣ, даромади иловагӣ, даромади миллӣ, даромади холис, даромад кардани пул ё чизе ба даст овардан (дар натиҷаи фаъолият ё адои коре).
Р	
О	Аввал, оғоз Мисол: Даромади тобистон.
М	Даромадгоҳ, ҷойи дохилшавӣ ба маҳалле.
А	Мисол: даромади шаҳр, даромади деҳа, дари даромад, дари дарвоза, даромади сухан (муқаддима, пешгуфтор, сарсухан), аз дур даромад карда (аз ҳар ҷо гап зада), аз масъалаҳои дигар сар карда (баъд ба сари матлаби асосӣ омадан).
Д	

МАВЗӢИ 43.

ХАРОҶОТРО БО ДАРОМАД МУВОФИҚ КАРДАН

Бо корбасти калимаҳои ҳаммаъно ҷумлаҳо тартиб диҳед.

ФОИДА

СУД

НАФЪ

МАНФИАТ

Забони тоҷикӣ, синфи 6

Доништан мехоҳед. Ин тавр бошад гӯш кунед.

БА ФИКРИ МО!

Он ки ба коре бо мақсади ҳосил кардани суде иқдом мекунад, ӯ шахси фоидаталаб аст.

Омиле, ки дар он нафъи ҳосилшуда дар байни шарикон тақсим меёбад, фоидашарикӣ аст.

БА ФИКРИ ШУМО ЧӢ?

ФОИДА баҳрае, ки қарздиҳанда аз қарзгиранда изофа мегирад.

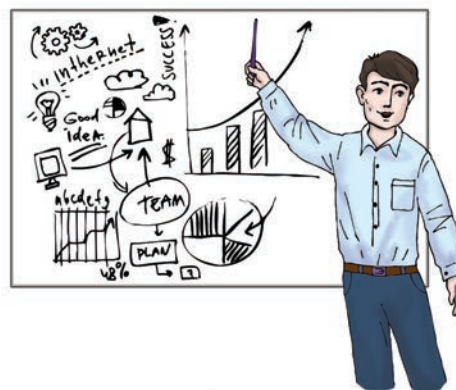
Бо корбасти ибораҳои бо ранги сиёҳ ишорашуда ҷумлаҳо тартиб диҳед.

Фоида бахшидан (нафъ расондан, судманд шудан), **фоида бурдан** (истифода кардан, манфиатдор шудан), **фоида дидан** (нафъ бурдан, фоидаманд шудан), **фоидаи худро дидан** (дар коре манфиати худро ба назар гирифтани, ба эътибори нафъи худ кореро анҷом додан), **ба фоида додан** (маблағеро ба касе бо изофаи суд ба қарз додан), **фоида доштан** (нофъ будан, судманд будан), **фоида кардан** (суд бахшидан, манфиат расондан, нафъ дидан), **фоидаи касе ба касе расидан** (барои касе аз ягон ҷиҳат нафърасон будан, расидани нафъ ба касе), **фоида расондан** (барои коре нофъ ва судманд будан).

Матнро хонед ва фикру мулоҳизаҳои хешро баён намоед.

Маслиҳати иқтисодӣ метавонад барои таҳияи буҷети воқеии моҳона хеле муфид бошад. Бо ҳамин роҳ хароҷотро бо даромад мувофиқ кардан мумкин аст. Ба ҳамин монанд, имкони таъсиси фонди фавқуллода ё ҳолатҳои фавқуллода ҳамчун як тадбири молиявӣ барои муқобила бо хароҷоти эҳтимолии оянда ба миён меояд.

Яке аз резолютсияҳои зуд-зуд дар ибтидои сол зиёд кардани сарфакорӣ мебошад. Барои он ки нақшаи кор дар амал қобили ҳаёт бошад, он бояд ба воқеияти мушаххаси сарфакор муттаҳид карда шавад.

МАВЗҶИ 44.

КАСБУ ҲУНАР – ОМИЛИ МУСТАҲКАМИИ ОИЛА

Аз қадимулайём мардуми соҳибмаърифати тоҷик дар баробари қавму мардуми дигар бо шавқу завқӣ баланд ба касбу ҳунарҳои милливу аҷдодӣ, амсоли оҳангарӣ, мисгарӣ, зардӯзӣ, дӯзандагӣ, бофандагӣ, кулолгарӣ, шонатарошӣ, кордсозӣ, қолинбофӣ, чармгарӣ таваҷҷӯҳи хоса зоҳир намудаанд.

Аҳли илму адаб ҳунару шахсияти ҳунармандро дар асару эҷодиёти гаронарзиши хеш ба назму наср тавсиф намудаанд. Бузургони илму адаби тоҷик бо гуфторҳои нақӯ мо имрӯзиёро ба омӯзиши илму ҳанар талқин менамоянд. Ба ин маънӣ Саъдии Шерозӣ мефармояд: **«Ҳунарманд ҳар ҷо равад, қадр бинад ва дар садр нишинад»** ё дар ҷойи дигар зикр медорад, ки **«Ҳунар чашмаи зоянда аст ва давлати поянда ва гар ҳунарманд аз давлат бияфтад, ғам набошад, ки ҳунар дар нафси худ давлат аст»**.

Матнро хонед ва таъбирҳои бо ранги сиёҳ ишорашударо шарҳ диҳед.

Забони тоҷикӣ, синфи 6

Бо корбасти зарбулмасалу мақолҳои зерин ҷумлаҳо тартиб диҳед.

1. Ҷомаи бомаслиҳат кӯтоҳ намеояд.
2. Моҳ бе айб намешавад.
3. Ҳунар – беҳ аз моли падар.

Дарвоқеъ, мардуми соҳибҳунар мӯҳтоҷ ба касе намешавад ва касби андӯхтаи ӯ боис ба ғанӣ гардидани иқтисодиёти оила ва ҳаёти осоиштаи хонавода мегардад. Олимону донишмандон ва шоирону нависандагон ҳамеша даъват ба он доранд, ки мардуми боҳунар азизи ҳар ҷомеа ва хонадон аст. Унсурулмаолии Кайковус хитоб ба фарзанд намуда, менигорад, ки «бидон, эй писар, ки мардуми беҳунар доим бе суд бувад чун муғелон, ки тан дораду соя надорад, на худро суд кунад ва на ғайро».

Давоми матнро хонед ва таъбири бо ранги сиёҳ ишорагардидаро шарҳ диҳед.

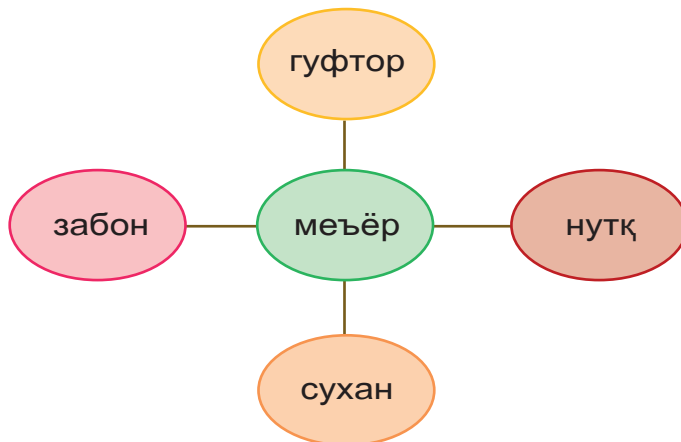
КОРИ ЛОИҲАВӢ. Бо корбасти ибораҳои фразеологӣ, зарбулмасалу мақолҳо дар мавзӯи «Ҳунар – давлати поянда» матн тартиб диҳед.

МАВЗЎИ 45.

ТАКРОРЎ

Калимаҳои пешинҳодшударо аз ҷиҳати тобиши маъно шарҳ диҳед. Пас аз он бо шарҳи дар «Фарҳанги забони тоҷикӣ» қайдгардида муқоиса намоед.

Зарбулмасал ва мақолҳоро аз рӯйи ифодаҳои хислатҳои неку бад дар алоҳидагӣ ҷудо карда, шарҳ диҳед.

1. Ҳамаро бо як чашм бояд дид.
2. Бадгумон бош, дар амон бош.
3. Бо бадон бад бош, бо некон наку.
4. Дари касро бо мушт макӯб, ки дари туро бо лагад хоҳанд кӯфт.
5. Ҳар фард, ки баландравӣ кунад, ба пастӣ равад.
6. Ба боми кас санг маандоз, ки баргашта ба худат мезанад.

Бо интихоб ва корбасти ибораҳои фразеологӣ таҳти сарлавҳаи «**Сухани хуб сайёди дилҳост**» матн тартиб диҳед.

Аз рӯйи расм бо ивази таркиб зарбулмасал тартиб диҳед. Пас аз он аввал шифоҳӣ, сониян хаттӣ шарҳ диҳед.

Забони тоҷикӣ, синфи 6

Дар сутуни холӣ шарҳи зарбулмасал ва мақолҳоро нависед.

1.	Сухани хуб морро аз хонааш баровардааст.	
2.	Оҳанро дар гармияш мекӯбанд.	
3.	Заҳми табар меравду заҳми сухан не.	

Матнро хонед, сониян шарҳи калимаҳои «сармоя», «соҳибкорӣ»-ро аз луғати истилоҳӣ ҷустуҷӯ намуда, бо шарҳ ба «Дафтарчаи луғат» рӯбардор кунед.

Сармоя – ин тамоми арзишҳои молӣ ва зеҳнӣ мебошанд, ки аз ҷониби сармоягузор ба объектҳои фаъолияти соҳибкорӣ, бо мақсади гирифтани фоида гузошта мешаванд.

Сармоя ду шаклро доро мебошад: сармояи соҳибкорӣ ва сармояи қарзӣ.

Сармояи соҳибкорӣ – ин сармояе мебошад, ки аз ҷониби до-рандааш ба корхонаҳои гуногун бо мақсади ба даст овардани ҳуқуқи идоракунии корхона ва фоида гузошта шудааст.

КОРИ ЛОИҲАВӢ. Матнро хонед, тест, савол ва супориш тартиб диҳед.

ОФТОБПАРАСТ

Офтобпараст зироати рағандиҳанда буда, то 400 с/га, дар мавриди шароитҳои мусоид бошад, то 800 с/га ва аз ҳам зиёдтар анбӯҳи сабз медиҳад, ба ҳубӣ ҳам дар шакли аслиаш ва ҳам дар омехтагӣ бо дигар растаниҳо силос мегардад. Силоси он сафеда, карбогидрат, моддаҳои минералӣ ва витаминҳои сабукҳазмшаванда дорад. Аз рӯи сифати емворӣ ва ҳосилнокӣ офтобпараст каме аз ҷуворимакка қафо истад ҳам, нисбат ба гармӣ камталаб аст ва бо давраи навшавии кӯтоҳаш фарқ мекунад. Бинобар ин дар баъзе ноҳияҳои ҷумҳурӣ онро дар якҷоягӣ бо ҷуворимакка ё дар шакли асли мекоранд. Дар чунин шароитҳо вай дар таркиби анбӯҳи сабзи худ нисбат ба ҷуворимакка моддаи хушки баландсифатро соҳиб мебошад, ки ин хусусият ба даст овардани силоси арзишнокро таъмин мекунад. Ба ғайр аз ин тухмии офтобпараст дар ҳарорати нисбатан паст (4–6°C) месабзанд, майсаҳояш бошанд, аз хунуқиҳои кӯтоҳмуддат зарар намебинанд. Ин имкон медиҳад, ки офтобпараст хеле барвақт кишт карда шавад ва бо ин давраи навшавиро хубтар истифода барад.

БОБИ VI. ИЛМ ВА ТЕХНОЛОГИЯ

МАВЗЎИ 46.

ИЛМ БА КОР СУДМАНД БУВАД

Ҷаҳони муосир ниёз ба пешрафти илму техника дорад. Аҳолӣ дар курраи замин торафт меафзояд, талаботи истеъмоли зиёд мегардад. Таъминоти аҳолӣ бо хӯрок ба яке аз масъалаҳои муҳими рӯз табдил ёфта истодааст. Ба замин хатарҳои азим, ба монанди офатҳои табиӣ (тӯфон, обхезӣ, заминларза), гармшавии иқлим, афтиши ҷирмҳои осмонӣ таҳдид менамоянд. Пешрафти илмиву техникӣ дар ин ҷода то андозае моро барои раҳӣ ёфтани кӯмак мерасонанд.

Машриқзаминро дар гузашта «гаҳвораи илм» мехонданд. Онҳоро ба ҷаҳониён Ибни Сино, Абӯрайҳони Берунӣ, Умари Хайём ва дигар донишмандон муаррифи намудаанд. Кашфиёти ин олимони беҳамтои ҷаҳонӣ ҳазорсолаҳо арзиши худро аз даст намедихад.

Дар гузаштаи дур ғояҳои сохтани ҳавопаймову ҷарҳбол ва телевизион дар афсонаҳои мардумии мо акси худро дар шакли «гилеми паррон» ва «оинаи ҷаҳоннамо» ёфта буданд. Ғарбиён бар он ақидаанд, ки ғояҳои созандагӣ дар мо суръати барқро дорад, вале амали мо чун сангпушт ҳаракат менамояд. Барои ҷомаи амал пӯшидани ин ғояҳо моро лозим меояд, ки илм омӯзем ва ба ҷаҳони муосири техникӣ бипайвандем.

МАН МЕГЎЯМ, ШУМО ГЎШ КУНЕД

Сарф аз ду қисм таркиб меёбад. Қисми аввалиро таркиби калима ва қисми дуюмиро ҳиссаҳои нутқ ташкил медиҳанд.

Забони тоҷикӣ, синфи 6

Ба саволҳо ҷавоб диҳед.

1. Илми сарф гуфта чӣ гуна соҳаи илми забоншиносиро мефаҳмед?
2. Сарф доир ба чиҳо маълумот медиҳад?
3. Сарф ва наҳв дар якҷоягӣ чиро ташкил медиҳад?
4. Чӣ гуна қоидаҳои имлоӣ мавҷуданд?

МАВЗҶИ 47.

ДАВОМИ МАВЗҶЪ

Матнро хонед ва мазмунашро нақл кунед.

Дастовардҳои илмӣ имкон медиҳанд, ки аз вазъи табиӣ ситораву **сайёраҳои** системаи офтобӣ огоҳӣ пайдо намоем. Инсоният ба моҳ роҳ ёфт. Сафари кайҳонӣ барои ҳамагон ба нақша гирифта шудааст. Аз ин ҷо дониш, маърифат, илм, фарҳанг, ақл, хирад чароғи равшани олами фонист. Инсон ба василаи он ҳар гуна **мушкилотро** ҳал менамояд ва ба рӯи худ дари бахту содатро мекушояд.

Дарки оламу одам, ҳаводиси мухталифи табиат, бадию некӣ, асрори фалак ба андозаи ақли инсон марбут аст. Ҳар қадар кас ба умқи ҳодисот бирасад, ҳамон қадар асрори дигаре зухур меёбад. Дар олами бекарон ҳазорон асрор нуҳуфтааст, ки ҳар якеро бо заҳмати зиёд кашф мекунад. **Бешубҳа**, шахси донишманд бо зӯри хирад дили кӯхро мешикофад, дар як соат роҳи дарозро тай мекунад, дар фазо парвоз мекунад.

Магар тайёра бофтаи хаёл нест?

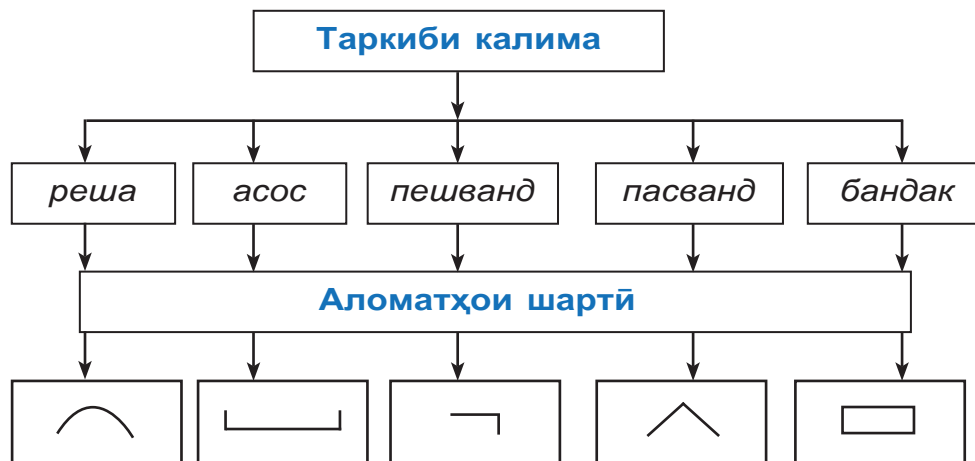
Бале, бо мурури замон оинаи **ҷаҳоннамо**, мӯъҷизаҳои парвозӣ аз олами хаёлот ба воқеият табдил ёфтаанд. Албатта, яку якбора не, бо гузашти айём, дар натиҷаи донишандӯзӣ ва амал. Инсони **донишманд** дар гуфтору рафтор низ намуна аст. Ба ин маънӣ Абулқосим Фирдавӣ гуфта:

*Касе, к-ӯ ба дониш **тавонгар** бувад,
Зи гуфтору кирдор беҳтар бувад.*

Пешрафти тамоми ҷабҳаҳои рӯзгор ба дониш вобаста аст. Ақли инсонӣ пайваста **бозёфтҳои** навро рӯи кор оварда, заҳмати мардумро ба маротиб осон мекунад. Омӯхтан бо амал судманд аст.

Ҷадвалро аз назар гузаронед ва пас аз он ба шунидани чунин маълумотҳо омода бошед.

МАН МЕГУЯМ, ШУМО ГҶШ КУНЕД

Реша, асос, пешванд, пасванд, бандак воҳидҳои таркиби калима ба шумор мераванд.

РЕША

Ҳиссаи маънодор ва қисми асосии калима, ки ба дигар ҳиссаҳои мафҳуми мустақилдошта тақсим намешавад, **реша** ном дорад.

АСОС

Ҳиссаи калимае, ки пеш аз бандак меояд, асос ном дорад. Ба асос **реша**, **пешванд** ва **пасванд** дохил мешавад.

Бандак қисми калима, ки ба **решаву асос** ҳамроҳ шуда, маънои онҳоро тағйир медиҳад.

Дар забони адабии тоҷик чор хел бандак ҳаст: 1) **изофӣ (аспи даванда)**, **феълӣ (омадӣ)**, 2) **хабарӣ (рафтааст)**, 3) **бандакҷонишин (донишомӯзам)**.

Бандаки **изофӣ** барои алоқамандии ду калима хизмат мекунад (**боғи калон**). Дар чунин тарзи ибораҳо бандаки **изофиро**, дар аксари мавридҳо, муайяншаванда мегирад (**қасри маданият**).

Забони тоҷикӣ, синфи 6

Бандаки феълӣ танҳо бо калимаҳои феълӣ меояд ва ба сифаҳои феълӣ вобаста аст. Бандаки феълӣ аз бандаки хабарӣ дар ифодаи маъно фарқ дорад. Бандаки хабарӣ дар ифодаи тобишҳои замони амалу ҳолатҳои аз назар ғойб (**рафтааст, гуфтааст**) ва ҳангоми хулосабарории мантиқӣ истифода мешавад.

Бандакҷонишин бо исм ва калимаҳои исмшуда ҳамроҳ меояд ва соҳибиятро мефаҳмонад (**китобам, дафтарат**).

Он ҳиссаи калима, ки пас аз реша омада, маъно ва шакли калимаро тағйир медиҳад, **пасванд** номида мешавад.

Пасванд пас аз реша омада, бо он якҷоя навишта мешавад: *гӯша, наългар, таркиш, хӯрокворӣ, камонча*.

Он ҳиссаи калима, ки пеш аз реша омада, калимаи нав месозад, **пешванд** ном дорад.

ҳам-, бо-, ба-, бе-, но-, то-, дар-, бар-, фур-, во-, боз-, ма-, ме-, би-, бу- пешвандҳои забони тоҷикӣ ба шумор мераванд. Онҳо исм, сифат, феъл ва зарф месозанд. Ҷойи пешванд дар калима пеш аз реша буда, он якҷоя навишта мешавад: *ҳамсафар, бамаънӣ, ноӯҳдабаро, меравад, барвақт, фурумод, вохӯрд, боздошт, мараб, бихон*.

Ба саволҳо ҷавоб диҳед.

ГУРУҲИ 1.

1. Реша чист?
2. Аломати шартии реша кадом аст?
3. Калимаҳо аз ҷиҳати фарогирии реша чӣ гуна мешаванд?
4. Калимаи танҳо аз реша таркибёфта чӣ ном дорад?
5. Калимаҳои мураккаб гуфта чӣ гуна калимаҳоро дар назар доред?
6. Асос чист?

7. Аломати шартии асос чӣ гуна аст?
8. Бандакҳои феълӣ ба кадом шахсу шумораҳо мансубият доранд?

ГУРУҲИ 2.

1. Пасванд чист?
2. Пасванд пас аз чӣ меояд?
3. Аломати шартии пасванд кадом аст?
4. Пасвандҳои забони тоҷикӣ аз рӯи вазифа ба чӣ гуна гурӯҳҳо тақсим мешаванд?
5. Пешванд чист?
6. Аломати шартии пешванд чӣ гуна аст?
7. Пешванд бо кадом воҳиди таркиби калима пайваст навишта мешавад?
8. Кадом шахсу шумораи феъл бандаки феълро қабул намекунад?

ГУРУҲИ 3.

1. Бандак чист?
2. Бандакҳо чӣ гуна навъҳоро доранд?
3. Бандаки изофӣ чӣ гуна вазифаро адо мекунад?
4. Бандаки изофӣ кадом ҷузъҳои ибораро ба ҳамдигар пайваст мекунад?
5. Бандакҷонишинҳо кадомҳоянд?
6. Бандакҷонишинҳо дорои чӣ гуна хусусиятанд?
7. Бандакҷонишинҳо ба кадом шахсу шумораҳо мансубият доранд?
8. Бандакҷонишинҳои шахси яқум, дуюм, сеюми танҳову ҷамъ кадомҳоянд?
9. Чӣ гуна бандакҳоро бандаки феълӣ меноманд?

КОРИ ЛОИҲАВӢ. Калимаҳои бо ранги сиеҳ ишорагардидаи таркиби матнро таҳлили таркиби калимагӣ кунед.

ТАҲЛИЛИ ТАРКИБИ КАЛИМА

Ҳангоми таҳлили таркиби калима онро ба ҳиссаҳо (реша, пешванд, пасванд, миёнванд, асос, бандак) ҷудо карда, таркибан аз кадом ҳиссаҳо иборат будани калима шарҳ дода мешавад. Чунончи, дар калимаи «**заргар**» «**зар**» реша буда, **-гар** пасванд мебошад.

Калимаи «**кор**» танҳо аз реша иборат буда, ба ҳиссаҳо ҷудо намешавад, вале калимаи «**ҳамкорӣ**» ба пешванд (**ҳам-**), реша (**кор**) ва пасванд (**-ӣ**) ҷудо мешавад. Дар вақти таҳлили хаттӣ аз аломатҳои шартӣ истифода мебаранд.

Забони тоҷикӣ, синфи 6

Ба ҳиссаҳо ҷудо кардани калимаро, таҳлили таркиби калима меноманд.

МАВЗӢҲОИ 48–49.

КИТОБОРОӢ

Китоборой дар таърихи тамаддуни тоҷикон собиқаи дерина дорад. Яке аз намунаҳои олии санъати китоборой китоби мусаввари Монӣ «Аржанг» мебошад. Баъди вуруди ислом ин суннати дерини ҳунари идома ёфта, минбаъд дар нашри Қуръон аз усули китоборойи шарқӣ истифода бурдаанд. Халифаҳои араб бо ҷалби китобороеӣ ориёитабор дар ибтидо бо таҳия ва ороиши тарҳҳои ҳандасии содда ҳамсон ба завқу салиқаи ҳокимияти сиёсии араб осори мазҳабӣю ҷангномаҳои халифаҳоро таҳия ва китобат менамуданд. Дар замони халифаҳои араб ороиши Қуръон бештар роиҷ шуда, аз сӯйи дигар дар санъати китоборой зарурати мусавварсозии китобҳоро рӯйи кор овард. Ин усули ороиши китоб тавассути ҳунармандони ориёӣ суръат мегирад. Дар ибтидо тасвири нақшунигори рангину равшан (тасвири инсон) мамнӯъ буд, баъд тасвири гулу рустаниҳо, паррандагон, инсон дар саҳифаҳои китоб роҳ ёфтанд.

Дар санъати китоборой истифода аз қоғаз ба ҷойи пӯст роиҷ шуд ва санъати ороиши китобро муназзам намуд. Санъати ороиши китоб дар замони Сомониён (819–1005) сабку равиши хоси ҳунари касб карда, ин суннат дар замони Ғазнавиёну Салҷуқиён рангомезу пурвусъат гардид ва он ба мероси ғании таърихию фарҳангии тоҷикон пайванди ногусастанӣ дошт. Намунаҳои олии санъати китоборой дар китобату нашри «Шоҳнома»-и Фирдавӣ, «Ҳамса»-и Низомӣ, «Ҳафт авранг»-и Ҷомӣ, «Гулистон» ва «Бӯстон»-и Саъдии Шерозӣ, «Девони Ҳофиз» пайдо кардан мумкин аст.

Санъати китоборой аз муассиртарин ҳунарҳои бадеӣ дар таърихи тамаддуни тоҷикон маҳсуб шуда, намунаҳои олии он дар китобхонаҳои бузурги Марву Бухоро, Самарқанд ва ғайра ниғаҳдорӣ мешуданд.

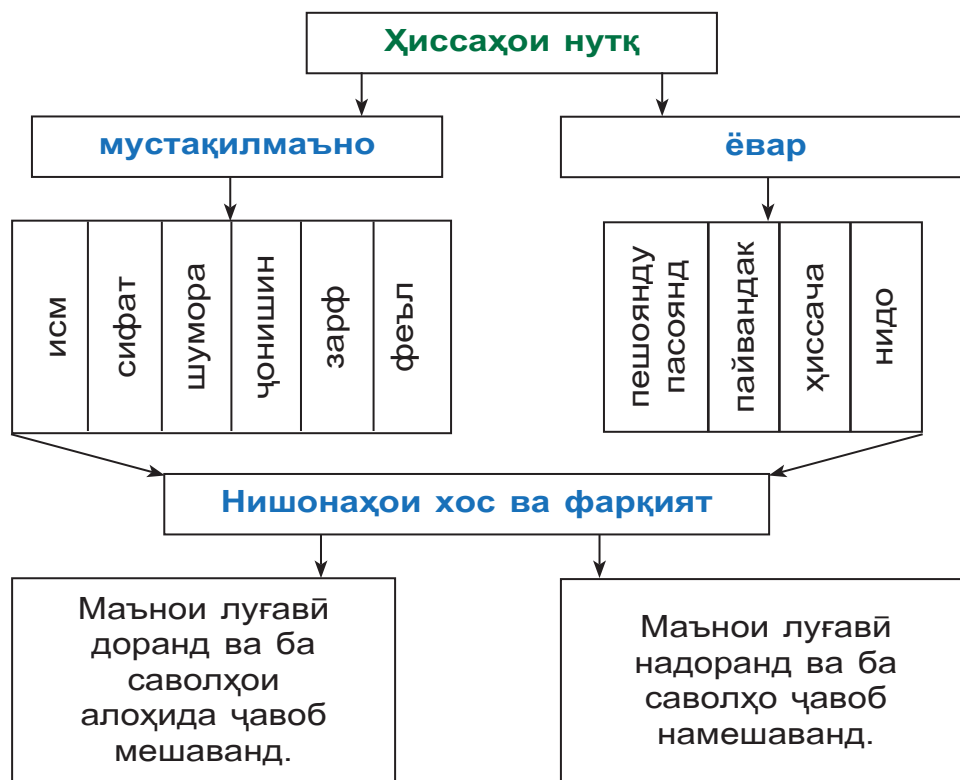
А. Раҷабов

Матнро хонед, мазмунашро нақл кунед. Ба ҷиҳатҳои ороиши китоби дарсӣ зеҳн монда, фикру мулоҳизаатонро баён намоед.

Калимаҳои сархати аввалро бо гурӯҳбандии ҳиссаҳои нутқ ҷудо карда нависед.

Ба саволҳо ҷавоб диҳед.

1. Дар асоси маъно ва вазифаашон ҳамаи ҳиссаҳои нутқ ба чанд гурӯҳ ҷудо мешаванд?
2. Чаро ҳиссаҳои мустақилмаъноии нутқ мегӯянд?
3. Ҳиссаҳои ёвари нутқ маъноии мустақили луғавӣ доранд ё не?

ТЕСТ

1. Сарф ва наҳв дар якҷоягӣ чиро ташкил медиҳанд?
 а) грамматикаро б) пунктуатсияро в) фразеологияро
 г) орфографияро ғ) овозшиносиро
2. Грамматика аз чанд қисм иборат аст?
 а) аз чор қисм б) аз як қисм в) аз се қисм
 г) аз ду қисм ғ) аз ҳеҷ гуна қисм
3. Қисми аввалини грамматика кадом аст?
 а) сарф б) наҳв в) савтиёт г) фонетика ғ) имло
4. Қисми грамматикӣ, ки оид ба сохт, таркиби калима, шаклҳои тағйирёбии калима, роҳҳои ифодаи маъноии грамма-

Забони тоҷикӣ, синфи 6

тикӣ, инчунин дар бораи ҳиссаҳои нутқ ва роҳҳои калимасозии онҳо маълумот медиҳад.

а) наҳв	б) сарф	в) грамматика
г) таркиби калима	ғ) услубшиносӣ	

5. Доир ба таркиби калима ва ҳиссаҳои нутқ кадом соҳаи забоншиносӣ маълумот медиҳад?

а) калимашиносӣ	б) луғатнигорӣ	в) сарф
г) овозшиносӣ	ғ) шевашиносӣ	

КОРИ ЛОИҲАВӢ. Исмҳои хоси таркиби матнро муайян наму-да, ба дафтар рӯбардор кунед.

МАВЗӢҲОИ 50–51.

КОМПЮТЕР (РОӢНА)

Татбиқи компютер тамоми ҷабҳаҳои фаъолияти инсонро дар бар гирифтааст. Ҳоло соҳа ё самти фаъолиятро номбар кардан душвор аст, ки дар он компютер татбиқи худро наёфта бошад. Талабот ба хизматрасонии компютерӣ рӯ ба афзоиш аст. Инсоният қадам ба қадам ба ҷомеаи иттилоотӣ наздик шуда, асри XXI-ро ба асри технологияҳои иттилоотиву иртиботӣ табдил хоҳад дод.

Мувофиқи хусусиятҳои фаъолият ва ҳаҷми иттилооти истифодашаванда дар соҳаҳои мухталиф талабот ба иқтисоди компютерҳо низ гуногун шуда метавонад. Масалан, дар марказҳои илмиву таҳқиқотӣ, ки ҳаҷми ҳисоббарорӣ ва коркарди додаҳо зиёд аст, на аз компютерҳои фардӣ, балки аз компютерҳои пур-иқтисодтар истифода мебаранд.

Дар идора кардани парвози киштии кайҳонӣ ё пешгӯиҳои обу ҳаво бошад, аз компютерҳои пуриқтидортарин истифода бурдан лозим меояд. Талабот ба иқтидори компютерҳое, ки барои таҳия ва коркарди санадҳои матнӣ пешбинӣ шудаанд, нисбатан камтар аст. Барои офаридани филмҳои бадеӣ ё идора кардани шабакаҳои ҷаҳонии бонкӣ, ки коркарди ҳаҷми калони иттилооти тасвирӣ ё рақамӣ талаб карда мешавад, компютерҳои махсус заруранд. Аз ин рӯ, он компютерҳое, ки имрӯз сохта ба истифода дода мешаванд, дорои имконият ва ҳосиятҳои гуногун мебошанд.

Матнро хонед ва мазмунашро нақл кунед.

Бо кӯмаки омӯзгор калимаҳои зеринро шарҳ диҳед ва пас аз он ба «**Дафтарчаи луғат**» рӯбардор кунед.

Татбиқ, ҷабҳа, иттилоотӣ, иртиботӣ, табдил, мухталиф, таҳия, санад.

Намуна:

Татбиқ – бо ҳам мутобиқ кардани ду чиз, ҷорӣ кардан ё ба амал овардани ихтирое ё фикри наवे.

Иттилоот – ахбор.

Иттилоотӣ – ахборӣ.

Иртибот – робита, алоқа.

Ба саволҳо ҷавоб диҳед.

1. Компютер чӣ гуна воситаи техникист?
2. Компютер аз чӣ гуна қисмҳо таркиб ёфтааст?
3. Як аср чанд солро фаро мегирад?
4. Як сол аз чанд шабонарӯз таркиб ёфтааст?
5. Дар кадом аср (сада, қарн) зиндагӣ доред?

ТЕСТ

1. Тарзи навишти дурусти калимаҳоро муайян намоед.

- а) компутер б) компьютер в) компютер
г) компьютир ғ) кампӯтер

2. Дар кадом банд калима мувофиқи қоидаҳои имло дуруст навишта шудааст?

- а) татбиқ б) тадбиқ в) табиқ г) таҳбиқ ғ) тағбиқ

3. Муродифи калимаи компютерро муайян намоед.

- а) роёна б) компютер в) абаркомпютер
г) нусхабардор ғ) ҳурфчин

Забони тоҷикӣ, синфи 6

Калимаҳои зеринро машқи талаффуз кунед.

Компютер, иттилоотӣ, иртиботӣ, бонк, абаркомпютер, сервер.

Медонед ва доништан меҳаҳед!

«Компютер» калимаи вомие, ки аз забони англисӣ бо мурури замон ба забони тоҷикӣ ворид гаштааст.

Он дар забони тоҷикӣ муродифоти худро дорад. Дар ифодаи маънӣ ва тобиши луғавӣ калимаҳои **роёна, компютер** муродиф ба шумор меравад.

Ҳиссаи нутқе, ки номҳои предмет, шахс, ҳодисаю воқеаро ифода карда, ба саволҳои **кӣ? кӣҳо? чӣ? чӣҳо?** ҷавоб мешавад, **исм** ном дорад.

ВАЗИФАИ НАҲВИИ ИСМ ДАР ҶУМЛА

Исм ба вазифаи ҳамаи аъзои **ҷумла** меояд. Он дар ҷумла пеш аз ҳама вазифаи **мубтадо** ва **пуркунандаро** иҷро мекунад. Исм ба вазифаи пуркунанда асосан бо **пешоянду пасоянд** меояд. Исм ба вазифаи **хабар** низ зиёд истифода мешавад. Ҳангоми хабар шуданаш бо бандакҳои хабарӣ ва **феълҳои** ёридиҳанда сурат мегирад. Муайянкунандаи соҳибӣ ва баёния асосан бо исм ифода мешавад.

Мисол:

Харидор нархи матои харид мекардагашро аз фурӯшанда пурсид.

Ин маросими иди баҳор аст.

Девони Соиб ва Ҷомиро такрор ба такрор мехондам.

Хиёбони Гулистон ба қафо монд.

Дар кӯча як тӯда бачаҳо ҷамъ шуданд.

ИСМҲОИ
ШАҲС

Исмҳое, ки ба саволи **кӣ? кихо?** ҷавоб мешаванд, **исмҳои шахс** ба шумор меравад. **Мисол:** рӯзноманигор, Аҳмадмахдум, донишомӯзон.

ИСМҲОИ
ҒАЙРИ-
ШАҲС

Исмҳое, ки ба саволи **чӣ? чиҳо?** ҷавоб мешаванд, **исмҳои ғайришахс** ба шумор меравад. **Мисол:** оҳу, булбул, мор, саҳро, дарахт, мошин.

Хабари ҷумла бо исмҳои ифодакунандаи шахс, ки ба вазифаи мубтадо омадаанд, аз ҷиҳати шахсу шумора мувофиқат мекунад. **Мисол:** 1. Одамон ҷамъ шуда буданд. 2. Бача дар болои кат хобида буд.

Истисно: Барои поси эҳтиром мубтадо дар шумораи танҳо ва хабар дар шумораи ҷамъ кор фармуда мешавад. **Мисол:** 1. Муаллим ба ман баҳои аъло гузоштанд. 2. Модарам барои ман велосипед хариданд.

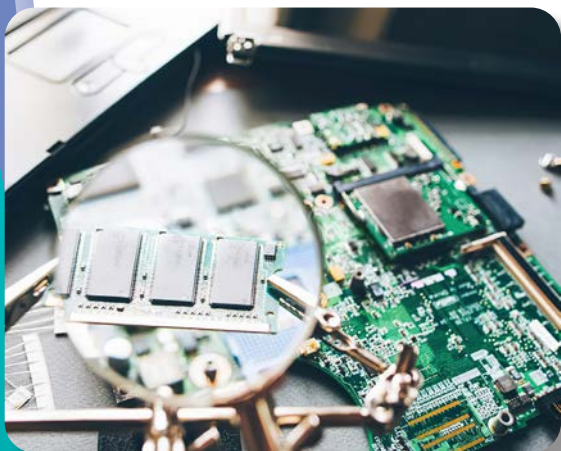
Вале хабар бо мубтадои ғайришахси дар шумораи ҷамъ омада ҳамеша мувофиқат намекунад. **Мисол:** 1. Хонаҳо дар баландӣ сохта шуда буданд. 2. Аз ду тараф мушакҳо парронда шуд.

КОРИ ЛОИҲАВӢ. Таърифи ба исмҳои шахс ва ғайришахс алоқамандро ба компютер ҳарфчинӣ кунед.

МАВЗӢИ 52.

ХОТИРАИ КОМПЮТЕР

Хотираи компютер пас аз микропротсессор элементи дуими асосӣ ҳисобида мешавад. Вазифаи асосии хотира аз нигоҳ доштани информатсия иборат аст.

Компютер якчанд намуди хотираро дорад. Хотираи асосӣ, ки ягон компютер бе он кор карда наметавонад, дар шакли микросхема (чип) сохта шудааст. Хотираи асосиро ба хотираҳои фаврӣ ва доимӣ тақсим мекунад.

Забони тоҷикӣ, синфи 6

Ба ғайр аз хотираи асосӣ (дохилӣ, зудамалкунанда), компютер боз хотираҳои берунӣ (сустамалкунанда) дорад. Хотираҳои берунии компютер дар шакли дискҳои магнитӣ ва оптикӣ, дискетҳо, CD-ROM ва лентаҳои магнитӣ сохта мешаванд. Ин намуд хотираҳо барои дуру дароз нигоҳ доштан ва аз як компютер ба дигар компютер кӯчонидани информатсия хизмат мерасонанд.

Матнро хонед ва мазмунашро нақл кунед.

Ба саволҳо ҷавоб диҳед.

1. Вазифаҳои асосии хотираи компютер аз чӣ иборат аст?
2. Воҳидҳои ғунҷоиши хотираи компютер кадомҳоянд?
3. Кадом намудҳои хотираи компютерро медонед?

Бо корбасти ибораҳои зерин ҷумлаҳо тартиб диҳед.

Хотира, компютер, дастур, диски магнитӣ, дискҳои оптикӣ.

МАН МЕГҶАМ, ШУМО ГҶШ КУНЕД

Калимаи «**компютер**» хусусияти умумистеъмолии байнал-милалӣ дорад.

Дар нутқи гуфторӣ ва хаттӣ он нисбат ба калимаи роёна ва ибораи машинаи ҳисоббарор бештар корбаст мегардад.

Исмҳо ду хел мешаванд: хос ва ҷинс.

1

Исме, ки номи ба ин ё он шахс, ноҳия, вилоят, кӯҳ, дарё, маҷалла хос мебошад, **исми хос** ном дорад.

Ному насаби одамон, таҳаллус, номи унвонҳои фахрӣ, ҳодисаҳои таърихӣ, рӯзномаю маҷаллаҳо, кӯҳҳо, дарёҳо, шаҳрҳо, вилоятҳо, мамлакатҳо исмҳои хос мебошанд.

Исмҳои хос бо ҳарфи калон навишта мешаванд. **Ми-сол:** Дар бораи иди **Наврӯз Рӯдакӣ, Фирдавсӣ, Умари Хайём, Носири Хисрав** ва дигарон ашъори дилписанде аз худ ба ёдгор мондаанд.

2

Исме, ки номи гурӯҳи предметҳо, ашё ва ҷисмҳои ҳамчинс (монанд)-ро ифода мекунад, **ИСМИ ҶИНС** ном дорад.

Исмҳои ҷинс бо ҳарфи хурд навишта мешаванд. **Мисол:** санг, олуҷа, ҳамшира, ҷангал, коса.

МАВЗҶИ 53.

ХОТИРАИ ФАВРИИ КОМПЮТЕР

Хотираи фаврии компютер – хотираест, ки доимо бевосита бо микропротсессор сарукор дорад. Микропротсессор программаҳо ва маълумотҳои заруриро аз хотираи фаврӣ гирифта, онҳоро кор карда мебарояд ва натиҷаҳои ҳосилшударо боз ба он раван месозад. Унвони «фаврӣ» гирифтани ин хотира беҳуда нест.

Суръати кори ин хотира бениҳоят баланд буда, ҳангоми хондан ва сабти информатсия протсессор интизорӣ намекашад. Вале ҳамин ки компютер хомӯш карда шуд, ҳамаи информатсияи дар он маҳфузбуда нобуд мегардад.

Хотираи фавриро бо калимаи RAM (Random access memory – хотирае, ки ҳамеша дастрас аст) ишорат мекунанд.

Матнро хонед, фикру мулоҳизаатонро баён намоед.

Ба саволҳо ҷавоб диҳед.

1. Хотираи фаврӣ аз дигар хотираҳо бо кадом хусусиятҳо фарқ мекунад?
2. Видеохотира барои чӣ хизмат мерасонад?

Калимаҳои зеринро машқи талаффуз кунед.

Протсессор, микропротсессор, информатсия, программа.

Медонам, доништан меҳоҳам.

ЧИРО?

ИМЛОИ ИСМҶОИ ХОСРО

Исмҳои хос бо ҳарфи калон навишта мешаванд:

1. **Ному насаб ва тахаллус:** Адаш Истад, Акбар Пирӯзӣ, Абдулло Субҳон, Ҷаъфари Муҳаммади Тирмизӣ, Чоршанбеи

Забони тоҷикӣ, синфи 6

Деҳнавӣ, Нодир Нодирӣ, Муҳаммад Шодӣ, Паймон, Озармеҳр, Парисо.

2. **Номи сулолаҳои таърихӣ:** Ашкониён, Сосониён, Тоҳириён, Сафориён, Сомониён, Ғазнавиён.

3. **Номҳои маъмуриву сиёсӣ ва ҷуғрофӣ** (номи мамлакат, кишвар, ҷумҳурӣ, вилоят, шаҳр, ноҳия, уқёнус, баҳр, дарё, кӯҳҳо, сайёраҳо): Осиёи Марказӣ, Шарқи Дур, Зарафшон, Аму, қароргоҳи Оқсарой, уқёнуси Ором, Зӯҳра, Зухал.

4. **Мансабҳои олии давлатӣ ва унвонҳои фахрӣ:** Президенти Ҷумҳурии Ўзбекистон, Раиси Девони Вазирон, Аълоҷии таълими халқии Ҷумҳурии Ўзбекистон, Арбоби илм ва техникаи Ҷумҳурии Ўзбекистон.

5. **Калимаҳои аввали номи вазоратхонаҳо ва муассисаҳои илмиву фарҳангӣ:** Вазорати таълим, Вазорати корҳои хориҷӣ, Фарҳангистони Улумҳои Ҷумҳурии Ўзбекистон, Дошишгоҳи давлатии Бухоро.

6. **Ҳар як калимаи номи таркиби ҳодиса ва воқеаҳои таърихӣ:** Шӯриши Восеъ, Исёни Муқаннаъ.

7. **Калимаи аввал ва исмҳои хоси доҳили номи асарҳои бадеӣ, илмӣ, суруд, мусиқӣ, филм ва рӯзнамаву маҷаллаҳо:** Писари Ватан, Суруди миллӣ, Шашмақом, Садои мардум, Чархи гардун.

8. Номи фурушгоҳ, кинотеатр, ошхонаву чойхона, нақлиёт, ширкатҳо.

КОРИ ЛОИҲАВӢ. Ба ҳар як қоидаҳои имлоӣ дутоӣ мисол нависед.

МАВЗӢИ 54.

ИНТЕРНЕТ ВА ШАБАКАҲОИ ИҶТИМОӢ

Шабакаи ҷаҳонии интернет – шабакаи компютери мебошад, ки бо компютерҳои ҷаҳон пайваст аст. Интернет аз шабакаҳои хурдтари компютер сохта шудааст. Ин шабакаҳо хабарро мегиранд ва бо истифода бурдани интернет-протоколи стандартӣ мефиристанд.

Дили шабакаи Интернетро якчанд компютерҳои пуриқтидор ташкил менамоянд, ки онҳо ба воситаи хатти алоқа бо ҳамдигар пайваст шудаанд. Суръати мубодилаи маълумот дар ин компютерҳо ба 200 млн

бит дар як сония баробар аст. Бо ин компютерҳо дар навбати худ ба воситаи хатҳои алоқаи суръати мубодилашон сустрар ҳазорҳо компютерҳои дигар пайваст мешаванд. Бо компютерҳои навбатӣ ба воситаи каналҳои махсус ва хатҳои муқаррари телефонӣ боз садҳо ҳазор компютерҳои дигар пайваст шуда, дар натиҷа алоқаи миллии онҳо компютерҳо ба воситаи шабакаи интернет бо ҳамдигар барқарор менамоянд.

Матро хонед ва пас аз он саволҳо тартиб диҳед.

Матни табрикотӣ тартиб диҳед ва пас аз он ҳамон матро ба компютер ҳарфчинӣ кунед.

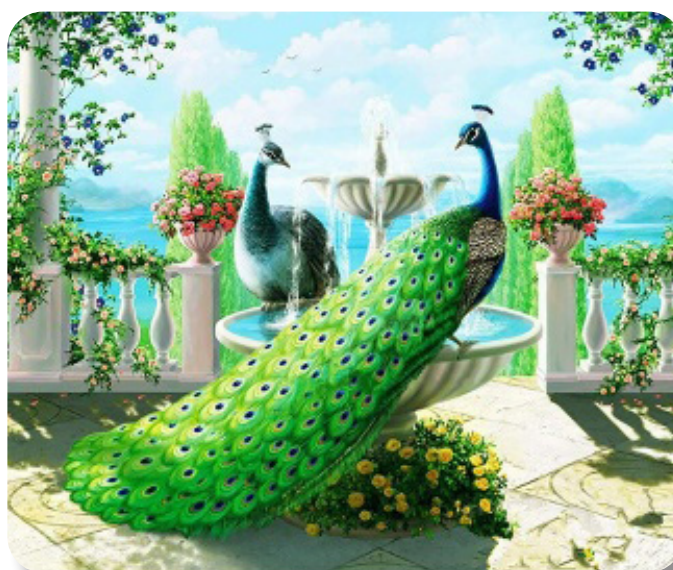
Бозии «Калимаёбак». Бо ҳарфҳои пешниҳодшуда калимаҳо тартиб диҳед.

Чистонро хонед ва ҷавобашро ёбед.

Чист он лӯъбати писандида,
Атласи ранг-ранг пӯшида?

Забони тоҷикӣ, синфи 6

МАН МЕГУҶАМ, ШУМО ГҶШ КУНЕД

Этимологияи калимаи «интернет» маҳсуб ба забони англисӣ мебошад. Он дар забони тоҷикӣ низ бо ҳамин ном қабул гардидааст.

Калимаи интернет дар забони тоҷикӣ ва дигар забонҳо маънои шабакаи ҷаҳонии компютери ро ифода менамояд.

Исмҳо ба ду гурӯҳи калон **ҷондор** ва **бечон** тақсим мешаванд.

Ба гурӯҳи **исмҳои ҷондор** исмҳои ифодакунандаи номи одамон, ҳайвонот ва ҷонварон дохил мешавад. **Мисол:** мард, коргар, асп, хирс, моҳӣ, мӯрча.

Номи ҳамаи ашёи дигар, ҳодисаву воқеаҳо ба **исмҳои бечон** дохил мешаванд. **Мисол:** санг, замин, об, ҳарос, ханда ва ғайра.

КОРИ ЛОИҶАВӢ. Бо гуфтаҳои олими забоншинос шинос шавед, пас аз он фикру мулоҳизаатонро нависед.

Забони тоҷикӣ омили асосии ташаккул ва бақои халқи тоҷик аст, тавонотарин воситаи ваҳдат ва маърифати миллат аст.

Шарофиддин Рустамов

МАВЗӢИ 55.

ТОРНОМАҶОИ ГУНОГУНИ ИНТЕРНЕТИ

Пас аз пайдоиши интернет ва гузариши чандин солҳо торномаҳои гуногуни интернетӣ пайдо гаштанд. Шаклҳои гуногуни алоқа, муоширатҳо аз масофаи дур, тарроҳӣ ва коркарди барномаҳои гуногуни телефони ву компютерӣ, ба вуқӯъоии наслҳои нави компютерҳои телефонҳо тараққиёти интернет ва технологияро таъмин намуданд.

Шабакаи иҷтимоӣ – платформаи онлайнӣ мебошад, ки одамон барои муоширати байни худ истифода мебаранд ва он хусусияти зиёди иҷтимоиро дорост.

Шабакаи иҷтимоӣ воситаи муҳим ва ягонаи муоширати байни ду ё якчанд нафар бо воситаи телефонҳои мобилӣ ва компьютерҳо дар доираи фаъоли интернет маҳсуб мегардад.

Аз аввали моҳи сентябри соли 2006 Facebook барои ҳамаи истифодабарандагони синнашон аз 16 болои интернет дастрас гардида буд. Имрӯзҳо он ба панҷгонаи беҳтарини барномаҳои шабакаҳои иҷтимоӣ шомил гаштааст.

Бояд дарҷ намоем, ки дар шабакаи иҷтимоии Facebook ташкил намудани гурӯҳҳои гуногун, гузоштани наворҳо, мусиқӣҳо, ба воситаи мессенҷерҳои замонавӣ гуфтугӯи телефонӣ ва ё зангҳои навориро дидан ва ба анҷом расонидан мумкин аст. Баъзан хабарҳои навтаринро аз сомонаи мазкур пеш аз чоп намудани дигар сомонаҳои хабарӣ мушоҳида намудан мумкин аст.

Матнро хонед ва фикру мулоҳизаатонро баён кунед.

Бо қорбасти калима ва ибораҳои зерин ҷумлаҳо тартиб диҳед.

Интернет, ман, хабар, омад, дидам, хондам, дар, фиристод, фиристодам, телефон, компьютер, онлайн, платформа, партфолио, шабакаи иҷтимоӣ, сотка, телефони мобилӣ.

МАН МЕГҶАМ, ШУМО ГҶШ КУНЕД

Портфолио яке аз калимаҳои навпайдо ба шумор меравад. Он аслан калимаи итолиёӣ буда, бо мурури замон ба дигар забонҳо қобили қабул гардидааст.

Портфолиои донишомӯз – ҷамъовариҳои мақсадноки қорҳои донишомӯз, ки саъю кӯшиш, пешрафт ва дастовардҳо (муваффақиятҳо)-и ӯро аз рӯи як ё якчанд фан нишон медиҳад.

Исм шумораи **танҳо** ва **ҷамъ** дорад.

Исмҳое, ки аз рӯи шакл ва маънои луғавӣ якто будани предметро мефаҳмонад, **исмҳои танҳо** ном дорад: *нон, коса, кафгир*.

Исмҳои бо ёрии пасвандҳои ҷамъбандии *-он (-гон, -ён, -вон), -ҳо* омадаи ифодакунандаи шумораи ҷамъи предмет, **исмҳои ҷамъ** ном дорад: *заргарон, саррофон, нонвойҳо, хонандагон, донишҷӯён, абрӯвон*.

Исм дар шакли ҷамъ миқдори зиёди предметҳои ҳамчинсро ва дар шакли танҳо якто будани предметро мефаҳмонад.

Дар ҷумлаҳои чидааъзо пасвандҳо аъзои охирин мегирад ва он ба ҳамаи аъзоҳо тааллуқ дорад: Суханҳои тавсифии **заргарону тиллофурӯшонро** бо хурсандӣ ба ёд меовард.

Забони тоҷикӣ, синфи 6

КОРИ ЛОИҲАВӢ. Исмҳои чамъи таркиби матнро муайян намоед ва пас аз он ба дафтар рӯбардор кунед.

МАВЗӢИ 56.

РОБОТ

Роботҳо – дастгоҳҳои автоматӣ (худкор) мебошанд, ки аз рӯи барномаи пешакӣ тартибдода фаъолият меkunанд.

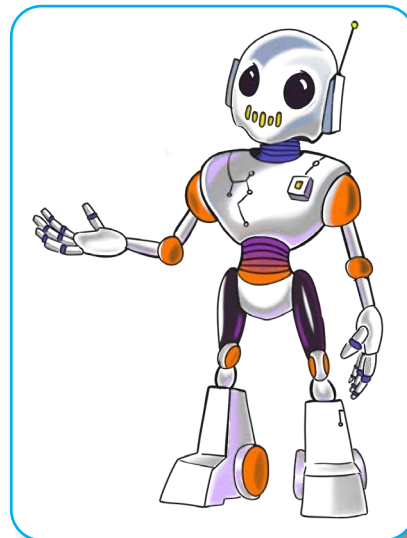
Роботҳо метавонанд, мустақилона ё ба воситаи пулт идора карда шаванд. Онҳоро чӣ тарз идора меkunанд?

Роботҳо аз рӯи барномаи компютериё, ки дар дохили онҳо ҷойгир карда шудааст, корҳои гуногунро иҷро менамоянд.

Роботҳо ба воситаи датчикҳо фармон мегиранд. Датчикҳо асбоби махсусанд, ки аз қисмҳои компютериёи роботҳо хабар медиҳанд. Датчикҳо монанди аъзои ҳисси одамон (шунавоӣ, бинӯӣ ва ғайра) хабар мебаранд.

Роботҳо метавонанд, мустақилона ё аз рӯи фармонҳо кор кунанд.

Соҳт ва шакли роботҳо вобаста ба соҳаи фаъолиятшон гуногун мешаванд. Дар соҳаи истеҳсолот роботҳои истифода мешаванд, ки ба соҳти бадани одам тамоман монандӣ надоранд. Ин гуна роботҳо дар корхонаҳои саноатӣ ва дар корхонаҳои, ки барои саломатии инсон хавфноканд, кор меkunанд. Як робот метавонад, дар як дақиқа қисми нафарро иҷро намояд.

Матнро хонед ва андешаҳои хешро баён намоед.

Ба саволҳо ҷавоб диҳед.

1. Робот чӣ хел дастгоҳ аст?
2. Роботҳо ба воситаи чӣ идора карда мешаванд?
3. Робот ба воситаи чӣ фармон мегирад?
4. Калимаи «робот» аз қадом забон пайдо шудааст?
5. Чӣ хел роботҳои роботи андроид меғунанд?

ТЕСТ

1. Чиро робот меғунанд?

а) смартфонро	б) дастгоҳи автоматӣ (худкор)-ро
в) компютерро	г) техникаро
	ғ) мушақро

2. Роботҳо бо воситаи чӣ идора карда мешаванд?

- а) бо даст б) бо пой в) бо пулт г) бо ақл ғ) бо барқ

3. Роботҳои аз рӯи сохт ба одамон шабоҳат доштаро чӣ мегӯянд?

- а) компьютер б) техника в) андроид г) смартфон ғ) мусоҳиб

МАН МЕГҶАМ, ШУМО ГҶШ КУНЕД

Калимаи «**робот**»-ро аввалин бор нависандаи чех Карел Чапек дар асари «**Роботҳои универсалии россум**» истифода кардааст.

Калимаи «**робот**» қариб ба ҳамаи забонҳои дунё ворид шудааст.

Роботҳоеро, ки аз рӯи сохт ба одамон шабоҳат доранд, роботҳои андроидӣ мегӯянд.

Исмҳои ҷомеъ. Исмҳои, ки шаклан танҳою мазмунан ҷамъ буда, шахс ё предметҳои якхелаи зиёдро ифода мекунанд, вале миқдори онҳоро муайян кардан мумкин нест: *халқ, мардум, гурӯҳ, пода, рама, села, гала.*

Шумораи дугона (ҷуфт). Категорияи грамматикӣ исмҳои ҷудогоноро исмҳои ҷуфт меноманд. Онҳо табиатан аз дуто иборат буда, баробари маънои ягонаи лексикӣ худ миқдори дугоро ифода мекунанд. Чунин шумораро ҳамаи номҳои, ки ҷуфт мебошанд (**чашм, гӯш, шох, абру, даст, соҳил ва предметҳои махсус:** *мӯза, кафш, маҳсӣ, дастпӯшак* ва ғайра) доро мебошанд. Бояд гуфт, ки дар асоси калимасозии забони арабӣ шакли «тарафайн», «**зулфайн**» ба маънои «**ду тараф**», «**ду зулф**» дар забони адабиёти классикимон истифода мешуд, аммо, дар айни ҳол, хусусияти архаистӣ пайдо кардааст.

Шаклҳои ҷамъи арабӣ дар бисёр мавридҳо лексиконида шудаанд ва аз парадигмаи худ ҷудо гардидаанд, вале дараҷаи лексиконидани онҳо гуногун буда, ин ҷараён пурра анҷом наёфтааст ва шаклҳои ҷамъи арабӣ барои ифодаи маънои грамматикӣ ҷамъ дар услубҳои гуногун ҳоло ҳам истифода мешаванд. **Мисол:** *асрор (сирҳо), ашхос (шахсҳо), атроф (тарафҳо), афкор (фикрҳо), ашъор (шеърҳо), афлок (фалакҳо)* ва ғайра.

Забони тоҷикӣ, синфи 6

КОРИ ЛОИҲАВӢ. Ба исмҳои ҷомеаи халқ, мардум, гурӯҳ, пода, рама, села, гала ҷумлаҳо тартиб диҳед.

МАВЗӢИ 57.

АСБОБҲОИ ТЕХНИКИИ РӢЗГОР

Олимон барои беҳтар кардани зиндагии одамон техникаҳои «боақл ё доно»-ро ихтироъ кардаанд. Магар техника ҳам «доно» мешавад? Бале, техника ҳам доно мешавад. Техникаеро, ки бо воситаи СМС – паёммак ба соҳибхона дар бораи кори худ хабар мерасонад, техникаи «доно» мегӯянд.

Чӣ тавр асбобҳои техникаи рӯзгорро «доно» мекунад? Ба асбобҳои техникаи рӯзгор асбоби махсуси сенсорӣ насб мекунад. Сенсорҳо монанди аъзои ҳисси одам буда, ба воситаи рамзҳои махсус кор мекунад ва онҳо бо смартфон идора мешаванд.

Асбобҳои техникаи донои рӯзгор ба мо дар кори хона ёри мерасонанд. Мо ин асбобҳоро дар ҳама ҷо истифода мекунем. Барои ин танҳо зер кардани як тугмача басанда аст.

Саҳарӣ ҳангоми ба кор рафтан модари шумо ба даруни тафдон гӯшт, картошка ё дигар маҳсулотро тоза карда, меандозад. Пеш аз ба хона омадан ба воситаи смартфон ба он фармон медиҳад. Чун ба хона меояд, хӯрок аллакай омода аст.

Матнро хонед ва андешаҳои хешро баён намоед.

Чистонро хонед ва ҷавобашро ёбед.

Нохунаш чун нохуни шеру паланг,
Тоҷи шоҳӣ бар сараш ҳангоми ҷанг.

МАН МЕГӢЯМ, ШУМО ГӢШ КУНЕД

Кори лоиҳавӣ – машғулияти мустақилонаи гурӯҳи донишомӯзон, ки берун аз дарс таҳия мешавад.

Он дар асоси маълумот ва донишу малакаи ҳосилкардаи донишомӯзон дар марҳилаи муайяни таълим гузаронида мешавад.

Исмҳои муайян ва номуайян. Номи предмети ҳодисаҳои реалӣ, ки ҷисм доранд, исмҳои зот шуморида мешаванд: *дафтар, китоб, хона, себ, анор*. Ҳама исмҳои мушаххас ба воситаи артикли «-е» категорияи номуайяноро ифода мекунанд: *марде, зане, паррандае, даре, деворе, хонае, хирмане*.

Муайяни ва номуайянии исмҳо ба интиҳоб ва қорбасти пасванд (артикл)-и *-е*, ҳиссаҷаҳои *як, ягон*, ҷонишинҳои *кадом, ҳар, ҳеҷ* алоқаманд мебошад. Пасванди *-е* пас аз исм, ҳиссаҷаву ҷонишинҳои *як, ягон, кадом, ҳар, ҳеҷ* пеш аз исм дар шакли танҳо, дар мавридҳои дигар онҳо пайи ҳам дар як таркиб омада, номуайяноро ифода мекунанд. Аз ин ҷиҳат онҳо муродифи ҳамдигар ба шумор мераванд: *гапе – як гап, одаме – як одам, касе – ягон кас, дар соли – дар ҳар як сол*.

Аз воситаҳои номуайяни пасванд (артикл)-и *-е* дар услуби китоби бештар ва дар услуби гуфтугӯӣ камтар, пасвандҳои боқимонда бошад, услубан бетараф буда, дар услуби китоби ва гуфтугӯӣ баробар истифода мешаванд.

Исмҳои маъни (номушаххас). Номи мафҳумҳое, ки ҷисм надоранд: *ақл, фикр, ишқ, некӣ, бадӣ, хониш, бориш, камбағалӣ*. Ин исмҳо ҳаргиз бо шумораҳо дар як таркиб намеоянд, зеро шумурда нашавандаанд. Аммо такроран ба вучуд омадани онҳо, чун исмҳои мушаххас, таъкид ёбад, танҳо дар ҳамин вақт ҷамъбаста мешаванд: *боронгарихо, серигарихо*.

КОРИ ЛОИҲАВӢ. Порчаи шеъриро шарҳ диҳед.

Забоне, ки андар сараш мағз нест,
Агар дур биборад, ҳамон нағз нест.

Абулқосими Фирдавси

МАВЗӢИ 58.

ТАФДОНҲОИ «ДОНО»

Тафдонҳои «доно» дар муддати кӯтоҳ барои одамон таомҳои лазиз тайёр мекунанд. Чунонки медонем, маҳсулоти ғизоӣ аз витаминҳо бой аст. Ҳангоми дар дег пухтани хӯрок қисме аз ин витаминҳо нобуд мешаванд. Аммо тафдонҳои «доно» тарзе сохта шудаанд, ки витаминҳои маҳсулотро бештар нигоҳ медоранд. Тафдонҳои «доно» инчунин дар бораи пухта шудани хӯрок ба смартфонҳои соҳибхона паёмҳои мефирис-

Забони тоҷикӣ, синфи 6

танд. Тафдонҳои навин то 30% истеъмоли қувваи барқро кам мекунанд.

Матнро хонед ва калимаи «тафдон» ва ибораи «тафдони доно»-ро аз ҷиҳати тобиши маънӣ шарҳ диҳед.

Фикру мулоҳизаатонро ибраз намоед.

Забони адабӣ, ки шакли олий ва сайқалёфтаи забони умумихалқист, дар идомаи инкишофи худ ҳамеша аз забони зинда ва шоҳаҳои шевагии он ғизо гирифта, пайдарпай ғанӣ ва муқтадир мегардад.

Раззоқ Фаффоров

ТЕСТ

- 1. Бо кадом восита кор кардани «тафдон»-ро муайян намоед.**
а) ҳезум б) ток (барқ) в) ангишт г) об ғ) бензин
- 2. Танӯр пеш аз нонпазӣ бо чӣ тафсонида мешавад?**
а) бо ангишт б) бо шамъ в) бо ҳезум г) бо ях ғ) бо парчабарф
- 3. Замин дар фасли баҳор аз ҳарорати чӣ метафсад?**
а) аз ҳарорати офтоб б) аз ҳарорати об в) аз ҳарорати ситора
г) аз ҳарорати моҳ ғ) аз ҳарорати барқ
- 4. Бухорӣ (печка) ҳарорати хонаро чӣ кор мекунад?**
а) гарм б) хунук в) мӯътадил г) гардолуд ғ) пурғубор
- 5. Ба чӣ гуна танӯр нон пухта мешавад?**
а) хунук б) тафсон в) лойолуд г) вайрона ғ) кӯҳна

МАН МЕГҶАМ, ШУМО ГҶШ КУНЕД

Калимаҳои «тафсон», «тафсондан», «тафсонидан», «тафсонидашуда» аз ҷиҳати тобиши маънӣ ва сохту таркиб аз ҳамдигар тафовут доранд. Қатъи назар аз ин онҳо ҳангоми мубодилаи афкор бомавридона корбаст мешаванд.

Калимаи «**тафсон**» маънои тафсида, гарм, ниҳоят гармро калимаи «**тафсондан**» маънои аз ҳад зиёд гарм карданро, калимаҳои «**тафсонидан**» ва «**тафсонидашуда**» маънои гарм шуда, аз ҳад зиёд гармшударо ифода мекунад.

Тафдонҳои «доно» бо ҳезум не, бо ток (барқ) тафсонида мешаванд. Ҳангоми кор фармудани тафдони «**доно**» бояд эҳтиётқору ҳушёр бошем.

Тафдони «доно»-ро бештар калонсолон кор мефармоянд. Бе иҷозати калонсолон ё худ худсарона кор фармудани хурдсолон тафдони «**доно**» ба амал омадани воқеаву ҳодисаҳои нохуш сабаб мешавад.

Исмҳои кулл ва чузъ. Исмҳои кулл исмҳоеанд, ки дар маънои онҳо (дар шакли танҳо) ҳамаи предметҳои ба як гурӯҳ тааллуқдор ифода мешаванд: *инсон, галла, парранда, мева, металл, алаф, ҳайвон.*

Исмҳои чузъ – номи махсуси предмети ягона: *мард, зан, духтар; гандум, ҷав, мош; зог, мусича, гунчишк; оҳан, пӯлод, мис, қўргошим; беда, турна, асп, гўсфанд, хар.*

КОРИ ЛОИҲАВӢ. Бо қорбасти исмҳои чузъи бо ранги сиёҳ ишорагардида ҷумлаҳо тартиб диҳед.

МАВЗӢҲОИ 59–60.

ЯҲДОНҲОИ «ДОНО»

Яҳдонҳои нави замони мо имкон до-ранд, ки хунукиро ба тамоми камераҳои яҳдон баробар тақсим намуда, маҳсулотро тару тоза нигоҳ доранд. Маҳсулоти гуногун шароити гуногуни ниғаҳдорӣ доранд. Дар ин гуна яҳдонҳо бе яҳқунонӣ ба ҳар як қисм хунукӣ баробар тақсим карда мешавад.

Яҳдонҳои «доно» маҳсулотро дар ҳарорати муайян нигоҳ дошта, дар бораи вайрон шудани ягон маҳсулот ё тамом шудани мӯҳлати истеъмоли он хабар медиҳанд. Масалан, агар тухм вайрон шуда бошад ё мӯҳлати истеъмоли дору гузашта бошад, зуд ба смартфонҳои шумо ба воситаи СМС – паёмҳои хабар мерасонад.

Матнро хонед ва дар бораи яҳдони «доно» он чизе, ки ме-донед, баён кунед.

Забони тоҷикӣ, синфи 6

Фикру мулоҳизаатонро ибраз намоед.

Забони тоҷикӣ яке аз шохаҳои пурбори дарахти куҳансоли забони форсӣ мебошад.

Раҳим Ҳошим

Калимаҳои зеринро аз ҷиҳати тобиши маънӣ шарҳ диҳед.

Яхдон, яхмос, ях, яхак, яхбаста, яхбоз, яхдондор, яхобдон.

Намуна: Яхдон – ҷиҳози махсус барои хунук нигоҳ доштани хӯрданиҳо, ки дар он дастгоҳи хунуккунанда шинонда шудааст, яхчол. Ҷойи нигоҳ доштани ях, анбори ях, яххона.

Ба ҷойи нуқтаҳо калимаҳои мувофиқро гузошта, шарҳ ва тобиши маъниашонро муайян намоед.

1. ба рӯи ях давида лағжида бозӣ кардан. Ба пой асбоби яхмолакпарӣ баста рӯи ях давидан: яхмолак паридан, яхмолак рафтан.

2. хӯрдании мисли ях хунук, ки аз ширу шакар тайёр мекунад, бастанӣ, ширях.

3. асбоби тешамонанди дамаш аррашакл, ки бо он яхро тарошида реза мекунад.

4. хоначаи зеризаминии сард, ки дар он чизҳои хӯроквориро аз вайрон шудан нигоҳ медоранд.

Калимаҳо барои истифода: Яхмолак, яхмос, яхтарошак, яххона.

Бозии «Калимаёбак». Бо ҳарфҳои пешниҳодшуда калимаҳо тартиб диҳед.

Тезгўякро бо нафасбарорӣ такрор кунед.

*Ба як мошон як коса ош,
Ба як мошон як коса мош.*

ТЕСТ

1. Кадоме аз калимаҳои зерин ҷойи саросар бо ях пӯшида, макони яхро ифода менамояд?

а) яхистон б) яхзор в) яхолуд г) яхча ғ) яхак

2. Пиряхи дар муддати чандин солҳо дар болои кӯҳсори баланд ҷой дошта чӣ ном дорад?

а) ях б) яхпир в) яхпора г) яхдон ғ) яхсор

3. Бо таъсири гармӣ об шуда ҳаракат кардани пиряхҳо чӣ ном дорад?

а) яхманак б) яхпарак в) яхкӯч г) яхшикан ғ) яхреза

МАН МЕГҶАМ, ШУМО ГҶШ КУНЕД

Ифодаи ҷинсиат дар исм. Ҷинсиати табиӣ исм дар забони тоҷикӣ ба воситаи калимаҳои *мард, зан, писарбача, духтарбача, модар, падар, модаркалон, бобо, таго, амак, хола, хоҳар, бародар* ва амсоли инҳо, пасвандҳои *-зода, -зод, -иён, -пур, -духт, -а, -ка, -ов, -ев, -ова, -ева, -ович, -евич* ифода мегардад: *Мирзода, Афсаҳзод, Нодирён, Салимпур, Зафардухт*. Пасванди *-а* аз забони арабӣ, пасвандҳои *-ка, -ов, -ев, -ова, -ева, -ович, -евич* аз забони русӣ ба забони тоҷикӣ дохил шудааст: *шоир-шоира, лаборант-лаборантка, Равшановна, Шамсиев*.

Дар вақти номбар ва муайян кардани ҷинсиати баъзе аз паррандаву ҳайвонот пасвандҳои мазкур илова карда на мешавад.

Ҷинсиат бо номбар ва хотирнишин кардани ҷинси занона ва мардона (нисбат ба шахс) муайян карда мешавад.

КОРИ ЛОИҶАВӢ. Бо интихоби сарлавҳаи «Ман ҳам яхдон ихтироъ мекунам» матн тартиб диҳед.

МАНЗҶИ 61.

МОШИНАҶОИ ҶОМАШҶИИ «ДОНО»

Мошинаҳои ҷомашҶии «доно» либосҳоро шуста, хушк карда, дар бораи анҷоми кор ба воситаи рамзҳои махсус хабар ме диҳанд.

Забони тоҷикӣ, синфи 6

Мошинаҳои ҷомашӯйии «доно» ҷараёни шустушӯйро беҳтар мекунад ва аслан каммасрафанд. Буғи махсусе, ки он истихроҷ мекунад, бо об омехта шуда, ҳал шудани хокаи ҷомашӯйро метезонад ва ба дохили риштаҳои матоъ ворид шуда, онро эҳтиёт мекунад ва ифлосихоро мебарорад.

Матнро хонед, фикратонро доир ба чӣ гуна таҷҳизоти техникӣ будани мошинаҳои ҷомашӯйӣ маълумот диҳед.

Ба саволҳо ҷавоб диҳед.

1. Чиро техникаи «доно» мегӯянд?
2. Барои чӣ онҳоро «доно» меноманд?
3. Техникаро чӣ тавр «доно» мекунад?
4. Дар матн дар бораи кадом асбобҳои «доно»-и рӯзгор сухан меравад?
5. Оё дар бораи онҳо маълумот дода метавонед?
6. Оё ҳамаи телефонҳоро смартфон гуфтан мумкин аст? Чаро?
7. Асбобҳои техникаи «доно»-и рӯзгорро чӣ тавр дар хона, кӯча, қойи кор истифода мебаранд?

Фикри асосии матн аз чӣ иборат аст?

Чангкашаки худкори беноқил аз паси соҳибхона аз як ҳуҷра ба ҳуҷраи дигар ҳаракат карда, чангу ғуборро ҷаббида мегирад. Бо ин навъи чангкашак дар муддати кӯтоҳ хонаҳоро рӯбучин кардан хеле осон аст.

Калимаҳои шарҳдодашударо ба «**Дафтарчаи луғат**» рӯбардор кунед.

Насб – шинондан.

Смартфон – телефони ҳамроҳ (мобилӣ), ки вазифаи компютерро низ иҷро мекунад.

Беноқил – бесим.

МАН МЕГҶАМ, ШУМО ГҶШ КУНЕД

Исм аз чиҳати сохт: содда, сохта, мураккаб ва таркибӣ мешавад.

Исмҳо ду хел мешаванд: хос ва чинс.

1

Исмҳое, ки аз як реша иборатанд, **исмҳои содда** ном дорад: *нон, чой, қанд, мураббо, хурмо, санҷид*.

2

Исмҳое, ки аз реша ва пасванд ё пешванд сохта шудааст, **исми сохта** номида мешавад: *боғбон, гулзор, шабистон, дуредгар, хониш, даста, чарогоҳ, ҳамкор*.

3

Исмҳое, ки аз ду (ё гоҳ аз се) реша сохта шудааст, **исми мураккаб** номида мешавад: *талхакбодом, талхдона, лӯлакабоб, лӯхтакбоз, майдадона, масалнавис, матоъбоф, маҷнунбед, мевафурӯш, мошпиёба, танбӯрнавоз*.

4

Исмҳое, ки аз ду ва зиёда калимаҳои ҷудогона ба рои ифодаи мафҳуми умумӣ таркиб ёфтаанд, исмҳои таркибӣ ном дорад: **«Баҳористон»-и Абдураҳмони Ҷомӣ, «Шоҳнома»-и Абулқосим Фирдавӣ, Донишқадаи давлатии Самарқанд, Ташкилоти иттиҳодияи байналмилалӣ.**

КОРИ ЛОИҲАВӢ. Ба исмҳои содда, сохта, мураккаб ва таркибӣ панҷтоӣ мисол нависед.

МАВЗӢИ 62.

ТАРТИБИ ТАҲЛИЛИ САРФИИ ИСМ

Дар вақти таҳлили исм аломатҳои сарфӣ ва вазифаи наҳви он дар назар дошта мешавад. Таҳлил аз гузоштани савол оғоз-мегардад (**кӣ? кӣҳо? чӣ? чиҳо?**).

Забони тоҷикӣ, синфи 6

Нақшаи таҳлил:	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Кадом калима исм аст ва ба кадом савол ҷавоб мешавад. 2. Аломатҳои сарфӣ: а) аломати сарфии исм: муайян ё но-муайян, танҳо ё ҷамъ; б) хел: ҷондор ё бечон, хос ё ҷинс, зот ё маънӣ, шахс ё ғайришахс, ҷомеъ. 3. Аз ҷиҳати сохт: содда, сохта, мураккаб, таркибӣ. 4. Вазифаи наҳвӣ: Ба вазифаи кадом аъзои ҷумла омадааст? 	
Мисол: Меҳмонон дар атрофи дастархони бо меваҳои тар ва қанду қурс ородода менишастанд.	
Таҳлили шифоҳӣ	
<ol style="list-style-type: none"> 1. «Меҳмонон» исм аст, он ба саволи кӣҳо? ҷавоб мешавад. 2. Исми ҷондор, ҷинс, шахс, ҷамъ, муайян. 3. Аз ҷиҳати сохт: сохта мебошад. 4. Дар ҷумла ба вазифаи мубтадо омадааст. 	
Таҳлили хаттӣ	
<p style="text-align: center;"> <i>киҳо?</i> <i>дар кучо?</i> <i>кадом?</i> </p> <p> <u>Меҳмонон</u> дар атрофи дастархони бо <u>меваҳои тар</u> ва <u>қанду</u> <u>қурс ородода</u> <u>менишастанд</u>. <i>чӣ кор мекарданд?</i> </p>	
Мисол: Кӯҳистон дар ҳар айёми сол таровати хоса дорад.	
Таҳлили шифоҳӣ	Таҳлили хаттӣ
<p>Калимаи кӯҳистон исм аст, чунки предметро ифода карда, ба саволи чӣ? ҷавоб мешавад. Дорои чунин аломатҳои сарфӣ мебошад: исми муайян буда, шаклан сохта мебошад, решааш калимаи кӯҳ аст. Аз ҷиҳати хел: исми ҷинс, ғайришахс, бечон, зот мебошад. Ба вазифаи мубтадо омадааст.</p>	<p>Кӯҳистон – исм, чунки предметро ифода мекунад, исми муайян буда, шаклан танҳо мебошад, исми бечон, ҷинс, зот, ғайришахс аст, ба саволи чӣ ҷавоб мешавад, дар ҷумла ба вазифаи мубтадо омадааст.</p>

Исмҳои таркиби ҷумларо мисли намуна таҳлил кунед.

1. Абр осмонро фаро гирифт.
2. Дарахтҳо муғча мекарданд.
3. Зану шавҳар ба гирди сари кӯдак парвона буданд.
4. Хурду калон эҳтиром мекунанд.
5. Духтарак тасдиқомӯз сар чунбонида хомӯш аз дар баромад.
6. Мутрибон, ҳофизон давраро тафсонда, ба ҳозирон ғизои маънавӣ мебахшанд.

7. Нодир Нодирӣ, Аҳрори Маҳмудзод, Олимҷон Олимов, Ўктамҷон Зиёдуллоев аз эҷодкорони рӯзномаи «Садои Сӯх» мебошанд.

МАВЗҶИ 63.

ТАКРОРӢ

Ба саволҳо ҷавоб диҳед.

ГУРӢҶИ 1.

1. Исми тоза ва ба кадом саволҳо ҷавоб мешавад?
2. Кадом ҳелҳои исмиро меденад?
3. Дар бораи исмиҳои шахси ғайришахс, ҳосу ҳинс, ҳондору беҳон ҳи гуна маълумот дода метавонед?
4. Фарқи исми муайян ва номуайян дар тоза?
5. Кадом аломатҳои дастурии исми ҳамро меденад?
6. Дар бораи имлои исми ҳос он ҳизе, ки меденад, баён намоед?

ГУРӢҶИ 2.

1. Исми ҳот ҳи гуна предметро ифода менамояд?
2. Исми маънии ифодагари ҳи гуна предметҳос?
3. Исми ҳомеъ тоза?
4. Кадом пасвандҳои исмиҳосро меденад?
5. Пасвандҳои -ҳи -гар, -гор номи ҳи гуна исмиҳоро месозанд?
6. Исмиҳои ифодагари макон ва фаровонии предметҳо бо кадом пасвандҳо сохта мешаванд?

ГУРӢҶИ 3.

1. Кадом пасвандҳои ифодагари ҳурди ва навозишро меденад?
2. Кадом пешванди исмиҳосро меденад?
3. Фарқи исми мураккаби навъи тобеъ аз исмиҳои мураккаб навъи пайваст дар тоза?
4. Исмиҳои мураккаби навъи пайваст бо кадом роҳҳо сохта мешаванд?
5. Исмиҳои мураккаби навъи тобеъ ҳи тавр сохта мешаванд?
6. Исми аз ҳихати сохт ҳи гуна мешавад?

ТЕСТ

1. Саволҳои исми дар кадом банд дар ҳ гардидааст?

а) ки? киҳо? ҳи? ҳихо?	в) ҳи кор кард? ҳи шуд?
б) ҳи ҳел? ҳи гуна?	г) ҳандто? ҳандум?

Забони тоҷикӣ, синфи 6

2. Кадоме аз пасвандҳо пасвандҳои чамъсози исм ба шумор мераванд?

- а) -ак (-як), -акак (-якак) в) -гоҳ, -дон, -зор
б) -гар, -бон, -ча, -ича г) -он (-ён, -вон, -гон), -ҳо

3. Сохти исмҳои «обтарозу», «панду насиҳат»-ро муайян кунед.

- а) содда в) мураккаб б) сохта г) таркибӣ

4. Калимаҳои халқ, мардум, гурӯҳ мисоли кадом навъи исманд?

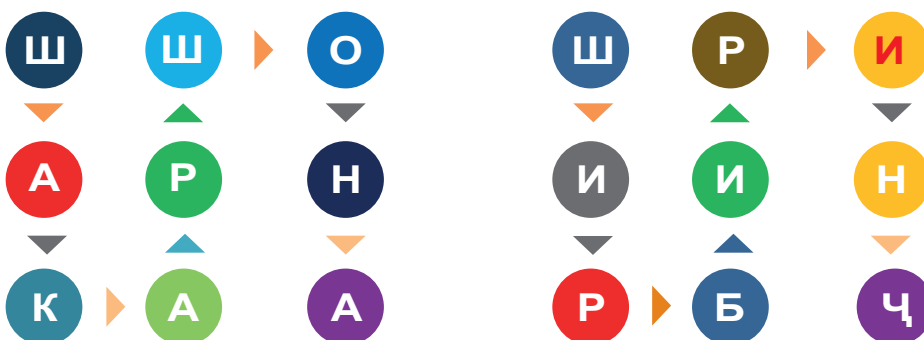
- а) танҳо в) ғайришахс б) бечон г) ҷомеъ

5. Исм дар ҷумла ба вазифаи кадом аъзоҳои ҷумла меояд?

- а) мубтадо, хабар, муайянкунанда, пуркунанда, ҳол
б) танҳо ба вазифаи мубтадо
в) танҳо ба вазифаи сараъзоҳо
г) танҳо ба вазифаи аъзоҳои пайрав

Бозии «Калимаёбак». Бо ҳарфҳои пешниҳодшуда калимаҳо тартиб диҳед.

НАТИҶАГИРӢ АЗ ОМУӢЗИШИ ИСМ

ГУРУӢHI 1.

- Исм ҳиссаи мустақилмаънои нутқ, номи предмет ва мафҳумҳои предметонидашударо ифода менамояд.
- Исм ба саволҳои **чӣ?** **кӣ?** **чиҳо?** **киҳо?** ҷавоб мешавад.
- Исм ягона ҳиссаи нутқест, ки ба вазифаи ҳамаи аъзоҳои ҷумла омада метавонад.
- Исм дар ҷумла пеш аз ҳама мубтадо ва пуркунанда шуда меояд ва бо ин хусусияти худ аз дигар ҳиссаҳои нутқ фарқ мекунад.

5. Исм, вақте ки ба вазифаи мубтадо меояд, хабар ба он аз ҷиҳати шахсу шумора мувофиқат мекунад.

6. Исм ба вазифаи хабар ба таври фаровон истифода мешавад.

7. Муайянкунандаи соҳибӣ ва баёния бештар бо исм ифода мешаванд.

ГУРҶХИ 2.

1. Исмҳо ба вазифаи ҳамаи навъҳои ҳол низ меоянд.

2. Исмҳо аз ҷиҳати сохт содда, сохта, мураккаб ва таркибӣ мешаванд.

3. Исмҳои ҷондор аз исмҳои бечон бо он фарқ мекунанд, ки тарзҳои лексикӣ-грамматикӣ ифодаи ҷинсияти табиӣ доранд.

4. Исмҳои ҷомеъ аз исмҳои танҳое, ки гоҳо маънии бисёрро мефаҳмонад, низ тафовут дорад.

5. Исмҳои ҷинсу хос на танҳо аз ҷиҳати маъно, балки бо хусусиятҳои хоси грамматикӣ низ аз ҳам фарқ мекунанд.

6. Исмҳои ҷинс, номушахас ва сифатҳо, вақте ки ба гурӯҳи исмҳои хос мегузаранд, маънои лексикӣ худро гум намекунанд, танҳо вазифаи худро тағйир медиҳанд.

7. Исмҳои шахс ва ғайришахс аз ҷиҳати маъно, қабули шаклҳои грамматикӣ, калимасозӣ ва мувофиқати хабар бо онҳо аз ҳам фарқ мекунанд.

ГУРҶХИ 3.

1. Исм дорои категорияи сарфии муайяниву номуайяни мебошад, ки воситаи асосии ифодаи он **артикли -е** ба шумор меравад.

2. Шакли танҳои исм нафақат предмети ягона, як предмет, балки предметҳои зиёди номуайяно ҳам ифода мекунад.

3. Шакли танҳои исм мафҳуми ҷинсӣ дорад, вай ҳамчун намоёндаи гурӯҳи ҳамҷинсон воқеъ мегардад.

4. Вазифаи шаклсозиро дар забони тоҷикӣ пасвандҳои ҷамъбандии тоҷикӣ **-ҳо** ва **-он** иҷро менамоянд.

5. Пасванди **-ҳо** хусусияти универсалӣ дошта, барои ҷамъбандии ҳама гуна исмҳо истифода мешавад.

6. Пасванди **-он** бо тақозои қолибҳои анъанавӣ бештар бо исмҳои ҷондор, алаҳхусус, бо исми шахс меояд.

7. Исмҳо бо шумора ва нумератив оянд, аломати ҷамъбандӣ қабул намекунанд.

8. Таркиби сарфии исм як хел нест, онҳо содда, сохта, мураккаб ва омехта мешаванд.

Забони тоҷикӣ, синфи 6

Хонед ва адешаҳои хешро баён кунед.

Зебоии забон, ҳусни он, рехтагии он, ифоданокии он бояд дар саҳифаҳои китобҳои мо акс ёбад. Забонро халқ меофарад ва нависанда бояд ба халқ тароват ва ҳусни забонашонро нишон диҳад.

Мирзо Турсунзода

КОРИ ЛОИҲАВӢ. Матнро хонед, тест, савол ва супориш тартиб диҳед.

ШАТРАНҶ

Шатранҷ ва ё шоҳмот – бозии завқовари рӯйимизӣ мебошад. Ин бозӣ яке аз бозиҳои қадимтарин ба шумор меравад. Шоҳмотбозӣ дар тамоми ҷаҳон ба сифати бозии зеҳнро маъмул гардидааст.

Бозӣ дар рӯи тахтае, ки андозааш – 8×8 катак аст, мегузарад. Катакҳо бо аз чап ба рост бо ҳарфҳои лотинӣ аз а то h ва аз поён ба боло бо рақамҳои аз 1 то 8 рақамгузорӣ карда шудаанд. Ҳар як катак ишораи мувофиқи худро дорост. Масалан, катакҳои с4 бо рангҳои сафед ва сиёҳ ранг карда шудаанд, катаки а8 – сафед мебошад.

Ду бозингар бозӣ мекунанд, ки ҳар якеи онҳо муҳраҳои зерин доранд:

- 1 шоҳ
- 1 фарзин
- 2 фил
- 2 асп
- 2 тӯра
- 8 пиёда

Якеи бозингарон бо муҳраҳои «сафед» ва дигаре бо муҳраҳои «сиёҳ» бозӣ мекунанд. Муҳраҳои «Сафед» ранги сафед ва муҳраҳои «Сиёҳ» ранги сиёҳ доранд.

Дар оғози бозӣ муҳраҳо дар ҷойҳои мувофиқ гузошта мешаванд. Дар сатри 1 ва 2 сафедон, 7 ва 8 сиёҳон ҷойгир шудаанд. Тартиби ҷойгиршавии муҳраҳо дар сатрҳои 1 ва 8 (аз а то h): тӯра, асп, фил, фарзин, шоҳ мебошад. Сатрҳои 2 ва 7-ро пиёдаҳо ишғол кардаанд.

БОБИ VII. ТАЪРИХИ ПУРАСРОР

МАВЗЎЪҲОИ 64–65.

ХИЁБОНИ АДИБОН

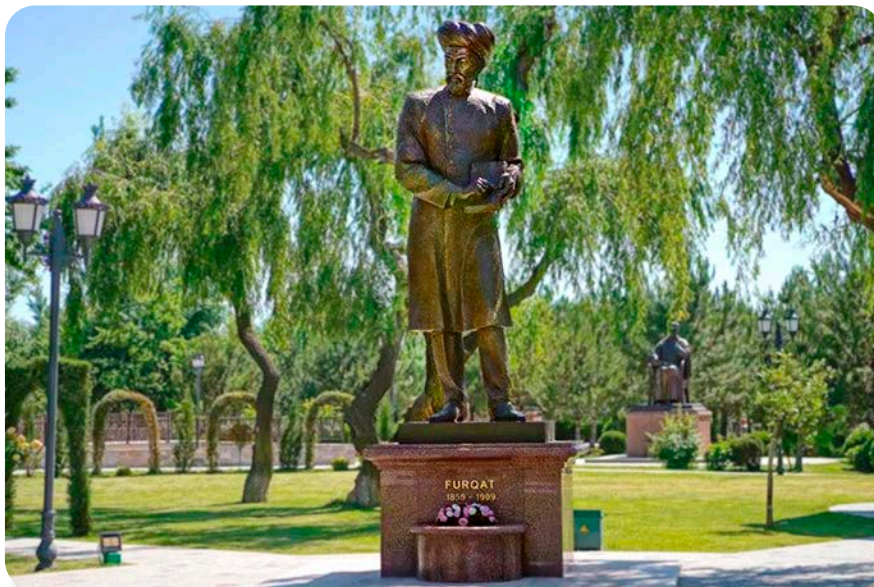
Бо ташаббуси сарвари давлатамон Шавкат Мирзиёев соли 2017 дар «Боғи Миллӣ»-и ба номи Алишер Навоӣ «Хиёбони адибон» ва бинои «Иттифоқӣ нависандагон» бунёд карда шуд. «Хиёбони адибон» ансамбли меъморӣ ба шумор меравад. Дар хиёбони мазкур, хусусан дар атрофи пайкари адиби зуллисонин Алишер Навоӣ зиёда аз 20 нафар пайкари адибон ҷой гирифтааст.

Касе, ки вориди «Хиёбони адибон» мегардад, бо пайкарҳои мӯхташами адибони адабиёти классики муосири ўзбек – Алишер Навоӣ, Заҳриддин Бобур, Муҳаммад Ризо Огаҳӣ, Муқимӣ, Фурқат, Абдулло Авлонӣ, Маҳмудхоҷа Беҳбудӣ, Абдулло Қодирӣ, Абдулҳамид Чўлпон, Ғафур Ғулум, Ойбек, Абдулло Қаҳҳор, Мақсуд Шайхзода, Ҳамид Олимҷон, Зулфия, Саид Аҳмад, Озод Шарофиддинов, Эркин Воҳидов, Абдулло Орифов, Муҳаммад Юсуф, қароқалпоқ – Бердақ, Тўлепберген Қаипбергенов, Иброҳим Юсупов ва рус Александр Файнберг рӯ ба рӯ меояд.

Дар «Хиёбони адибон» чорабиниҳои гуногуни адабиву фарҳангӣ ва озмунҳо баргузор мешаванд. Ба муносибати зодрӯзи адибон гирди пайкарҳои шоиру нависандагон аҳли илму адаб,

Забони тоҷикӣ, синфи 6

донишҷӯёни донишкадаву донишгоҳҳо ва инчунин донишомӯзон
ни мактабҳои таълими миёнаи умумӣ чамъ гардида, доир ба
ҳасби ҳол ва эҷодиёти шоирону нависандагон ҳарф мезананд,
инчунин мушоираҳо ташкил менамоянд. Ин ҳама аҳамияти ка-
лони тарбиявӣ дошта, ба рушди беш аз пеши адабиёт ва зуҳури
истеъдодҳои нав замина мегузорад.

Матнро хонед ва пас аз он дар хусуси «**Ҳиёбони адибон**»
маълумоти дигари ба он алоқаманди медонистаатонро
баён намоед.

Исмҳои хоси таркиби матнро номбар кунед ва инчунин оид ба имлояшон маълумот диҳед.

Гуфтори зеринро шарҳ диҳед.

Дар адабиёт дили халқ ва маънавияти ӯ таҷассум меёбад.

Ба саволҳои зерин ҷавоб диҳед.

1. Адиби зуллисонайн гуфта чӣ гуна адибонро дар назар доред?
2. Кадоме аз шоирон бо таҳаллуси Фонӣ ва Навоӣ шеърҳо эҷод намуда, дар байни мардуми тоҷику ўзбек шўҳрати беҳамто пайдо кардааст?
3. Муаллифи асари меъмуарӣ «Бобурнома» кист?
4. Кадоме аз шоирон «Суруди миллӣ»-и кишварамон Ўзбекистонро навиштааст?
5. Дар ҷойи зисти шумо пайкари кадом шахсони машҳур, ё худ адибон қад рост кардааст? Фикратонро аввал шифоҳӣ ва пас аз он хаттӣ баён намоед.

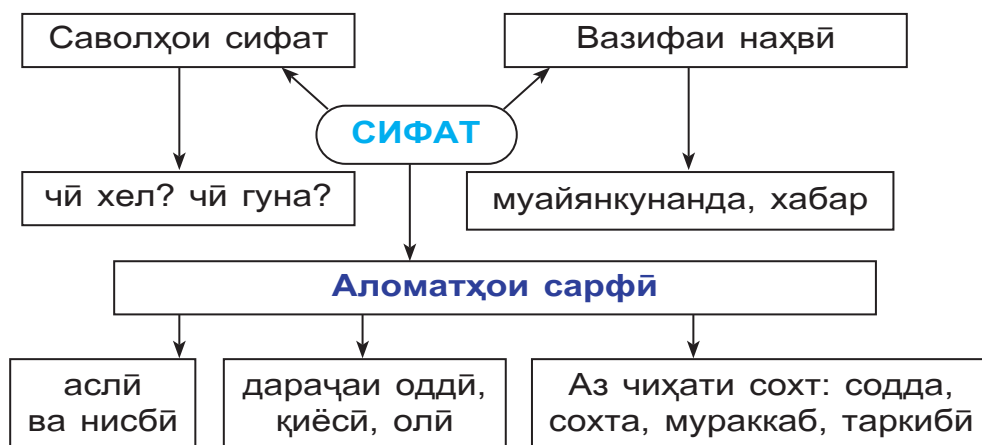
Шинос шавед ва ба хотир нигоҳ доред.

Пайкар Пайкарсоз Ҳайкал Ҳайкалтарош Ҳайкалсоз

Исмҳои ҷамъро муайян намуда, ба зераш хат кашед. Пас аз он пасвандҳои ҷамъсозро бо гузоштани аломати шартӣ ишора кунед.

Дар чорабинӣ адибон, шоирон, намояндагони соҳаи таълими халқ, аҳли санъат, донишҷӯён ва намояндагони воситаҳои ахбори ширкат варзидаанд.

Забони тоҷикӣ, синфи 6

МАН МЕГУҶАМ, ШУМО ГҶШ КУНЕД

Ҷиссаи нутқест, ки аломатҳои гуногуни предметро мефаҳмонад ва ба саволҳои **чӣ хел? чӣ гуна?** ҷавоб мешавад, **сифат** ном дорад. *Мисол:* хушрӯ, хушбӯ, дилнишин, чобук, зебо.

ВАЗИФАИ НАҶВИИ СИФАТ ДАР ҶУМЛА

Сифат дар ҷумла ба вазифаи муайянкунанда ва хабар меояд: 1. Шамолаки сард ба машом бӯи тирамоҳро меовард. 2. Осмон соф ва беғубор буд.

Калимаҳои **сард, соф, беғубор** сифат мебошад, он дар ҷумлаи якум ба вазифаи муайянкунанда ва дар ҷумлаи дуюм ба вазифаи хабар омадааст.

Сифат дар ҷумла ба вазифаи муайянкунанда бештар ва ба вазифаи хабар камтар меояд.

Ба саволҳо ҷавоб диҳед.

1. Сифат чист ва ба кадом саволҳо ҷавоб мешавад?
2. Кадом хелҳои сифатро медонед?

Сифатҳои зеринро бо гурӯҳбандӣ нависед.

Сурх, сафед, зард, хуш, бад, талх, ширин, доно, хасис, шӯх, яқрав, серҳосил, дур, наздик, дароз, кӯтоҳ, васеъ, танг, ғафс.

РАНГ	БҶЙ	ҶАҶМ	МАСОФА	?	?

ТЕСТ

1. Ҷиссаи нутқе, ки аломати предметро мефаҳмонад, чӣ ном дорад?

- а) сифат в) феъл б) исм г) шумора ғ) ҷонишин

2. Кадом ҷиссаи нутқ аломатҳои предметро ифода мекунад?

- а) феъл в) ҷонишин б) зарф г) сифат ғ) шумора

3. Кадоме аз саволҳо мансуби сифат аст?

- а) чӣ кор мекунад? чӣ шуд? г) чӣ қадар? чандто?
 б) кӣ? чӣ? ғ) чандум? кадом?
 в) чӣ хел? чӣ гуна?

КОРИ ЛОИҲАВӢ. Бо истифода аз «Фарҳанги забони тоҷикӣ» калимаҳои зеринро шарҳ диҳед.

Мушоира, зухур, ансамблея, ансамбл, меъмор, таҷассум.

МАВЗӢҲОИ 66–67.

АРКИ БУХОРО

Арк яке аз ёдгориҳои меъморӣ ва таърихии Бухоро ба шумор меравад. Мувофиқи маълумоти Муҳаммад Наршаҳӣ бунёди он ба аҳди Сиёвуш рост меояд. Баландии Арк 20 метр буда, шакли чоркунҷаи номутаносиб дорад. Деворҳояш аз ибтидо аз хишти хом ва баъд аз хишти пухта сохта шудаанд. Дарвозаи шарқӣ дар асри понздаҳ ва дарвозаи ғарбӣ дар асри шонздаҳ сохта шудаанд.

Дар болои пештоқи умқи пайконшакл нақорахона ва дар ду тарафи пештоқи дарвозаи ғарбӣ «гулдастаҳо» ҷойгир шудаанд. Девори чапи долони дароз, ки то дохили Арк мерасад, дорои 12 таҳмон – тоқча ва девори тарафи рост дорои 13 таҳмон аст. Баъзе таҳмонҳои тарафи чап доирачаҳо дорад, ки роҳаш ба зиндон (обхона) мебарад. Зери «гулдастаҳо» ба-

Забони тоҷикӣ, синфи 6

рои нигоҳ доштани гунаҳкорон «канахона»-ҳо мавҷуд будаанд. Дар тоқчаи мобайнии тарафи рости долон вақти ҷашни Наврӯз нисбати шод намудани рӯҳи қаҳрамони афсонавӣ Сиёвуш чароғ меафрӯхтанд. Дар дохили Арк биноҳои истиқоматӣ, қасри амир, Масҷиди Ҷомеъ, масҷиди хурд, зарробхона, заргархона, ҳавлӣ, саломхона, хазинаи амир, борутхона, ҳаммом, саисхона, устохонаҳо, қорихона ва 18-то мусофирхона вуҷуд доштанд.

Дар аҳди амир Олимхон дар Арк қариб 3 ҳазор кас мезист. Ҳоло танҳо 30% биноҳои Арк боқӣ монда, 70% онҳо бо мурури замон аз байн рафтаанд. Дар замони мо Арк ба Музеи кишваршиносии вилояти Бухоро табдил ёфтааст, ки сайёҳони сершумор ба тамошои он меоянд.

(Аз «Энциклопедияи адабиёт ва санъат»)

Матнро хонед ва дар бораи таъриху бунёди **Арки Бухоро** ҳарф занед.

МАН МЕГҶАМ, ШУМО ГҶШ КУНЕД

Аз ҷиҳати маъно ва аломатҳои сарфӣ сифат ба ду гурӯҳи калон ҷудо мешавад: **аслӣ** ва **нисбӣ**.

Сифати аслий	Гурӯҳи сифатҳое, ки маҳз аломат, хусусият ва ё чигунагии предметро бевосита, бе алоқамандӣ ба предметҳои дигар ифода мекунад: <i>қади дароз, одами фербеҳ, саҳрои васеъ, роҳи кӯтоҳ, меваи ширин, марди доно.</i>
Сифати нисбӣ	Гурӯҳи сифатҳое, ки аломат ё хусусияти предметро дар алоқамандӣ ба предмет, амал, ҳолат, замон, макон ва ғайраро ифода мекунад: <i>уродаи оҳанин, бахти сафед.</i>

Бо интихоб ва корбасти сифатҳои аслий ва нисбӣ панҷто ҷумла тартиб диҳед.

КОРИ ЛОИҲАВӢ. Исмҳои хос ва сифатҳои таркиби матнро муайян намуда, дар алоҳидагӣ нависед.

МАВЗӢҲОИ 68–69.

РЕГИСТОНИ САМАРҚАНД

Регистони Самарқанд яке аз иншооти намоёни меъморӣ буда, аз замонҳои қадим вучуд доштааст. Дар ҷойи имрӯзаи Регистон аввал бозор, устохонаю дӯконҳои ҳунармандӣ буданд. Бино ба маълумоти манбаъҳо, асри XIV дар Регистон масҷиди ҷомеъ ва Тими Телпакфурӯшон мавҷуд будааст. Дар аввали асри XV Регистон ҳамчун маркази савдою ҳунармандӣ шӯҳрат ёфт ва майдони марказии шаҳр гардид.

Солҳои 1417–1420 дар қисми ғарбии майдон Мадрасаи Улуғбек, баъд аз тарафи шарқии майдон хонақоҳ (1424-соли бунё-

Забони тоҷикӣ, синфи 6

ди мадраса 1424), дар шимоли он корвонсароии Мирзоӣ, дар тарафи ҷанубиаш Масҷиди ҷомеи Кӯкалтош (1430-соли бунёди масҷиди ҷомеъ), Масҷиди Муҷаттаъ ва Мадрасаи Абдусаидхон сохта шуд.

Солҳои 1619–1636 дар ҷойи хонақоҳи фарсуда Мадрасаи Шердор бино ёфт. Дартар дар ҷойи корвонсароии Мирзоӣ Мадрасаи Тиллокӯрӣ қомат афрохт (1646–1660).

Бо ин мадраса ансамбли Регистон комилан шакл гирифта, бо ҳамон намуд то имрӯз побарҷост. Дар Самарқанд майдон аз ансамбли меъмории бошукӯҳ ва маҳаллаҳои иқоматӣ шакл гирифтааст.

Дар саҳни ансамбли Регистон сари ҳар чанд вақт таронахонӣ бо унвони «Дурдонаҳои Шарқ» гузаронида мешавад. Дар таронахонӣ ҳофизони хушовози кишвар ва инчунин Осиёи Марказӣ иштирок карда, бо таронаву сурудҳо замзама намуда, ба қалбу дидаҳои ҳозирон завқи санъатдӯстиро илқо менамоянд.

С. Мамадҷонова

Матнро хонед ва дар бораи таърих ва бунёди Регистони Самарқанд ҳарф занед.

МАН МЕГҶЯМ, ШУМО ГҶШ КУНЕД

Табдили сифати аслий ба сифати нисбӣ. Ба аслий ва нисбӣ ҷудо кардани сифатҳо то андозае шартист, чунки ҳудуди байни онҳо чандон тағйирнопазир нест. Баробари инкишофи маъноии нав ҳудуди сифатҳои аслию нисбӣ низ тағйир меёбад. Маъноии муносибати предметӣ бо маъноии аслий хеле наздик аст. Аз ин рӯ дар шароити мусоиди нутқ сифати нисбӣ хусусияти аслий мегирад. Махсусан, маъноии маҷозӣ пайдо карда, ба сифати аслий гузаштани он бештар мушоҳида мешавад: *симин, булӯрин, сангин, оташин*.

Табдили сифати аслий ба нисбӣ ду хел мешавад:

а) як гурӯҳ сифатҳои нисбӣ дар шароити муайяни наҳвӣ ба вазифаи сифати аслий меоянд. Чунончи, агар дар ибораҳои **қафаси симин, дари оҳанин, суфаи сангин, қанддони булӯрин** сифатҳои *симин, оҳанин, сангин, булӯрин* аз кадом материал сохта шудани предметро фаҳмонда, ҳамчун сифати нисбӣ воқеъ шуда бошанд, пас дар ибораҳои **дили сангин, иродаи оҳанин, саломи оташин, бозуи булӯрин** онҳо ба аломатҳои мазкур доро будани предметҳоро маҷозан ифода намуда, ҳамчун сифати аслий зуҳур кардаанд. Аслий ё нисбӣ будани ин гурӯҳ сифатҳо танҳо дар матн муайян мегардад;

б) гурӯҳи дигари сифатҳои нисбӣ аслан чун сифати нисбӣ сохта шуда бошанд ҳам, бо мурури замон тадричан ба сифати аслий гузаштаанд. Сифатҳое, ки бо пасвандҳои *-нок*, *-манд* (фоиданок, хатарнок, хирадманд, давлатманд), бо пешвандҳои *бо-*, *ба-*, *бе-*, *но-* (боақл, бенамак, ботадбир, нокас) сохта шудаанд, ба ҳамин гурӯҳ мансубанд. Ин гуна сифатҳо аломатҳои грамматикии сифати аслиро қабул мекунанд: *оташинтар*, *хеле оташин*, *мардонатар*.

Ба саволҳо ҷавоб диҳед.

1. Сифати аслий чӣ гуна сифат аст?
2. Сифати нисбӣ чӣ гуна сифат аст?
3. Сифати аслий чанд дараҷа дорад?
4. Сифати аслий аз сифати нисбӣ чӣ фарқ дорад?

КОРИ ЛОИҲАВӢ. Исмҳои хос ва сифатҳои таркиби матнро муайян намуда, бо гурӯҳбандӣ нависед.

МАВЗӢҲОИ 70–71.

НАВРӢЗ – ҶАШНИ МИЛЛӢ ВА МЕРОСИ ТАӢРИХӢ

Ҷашни Наврӯз нишонаи олии хубию покӣ, дӯстию ҳамдилӣ ва иди сафову эҳёи табиат аст. Наврӯз ҷашни зебо буда, дар фасли арӯси сол – Баҳор гузаронида мешавад. Наврӯзе, ки ободӣ

Забони тоҷикӣ, синфи 6

мехоҳад! Наврӯзе, ки дӯстӣ мехоҳад! Наврӯзе, ки сарсабзӣ меорад, имрӯзҳо ҷаҳонӣ шудааст.

Наврӯз расму оинҳои худро дорад ва аз рӯзгори пешин то ин замон бисёре аз онҳо ба мо омада расидаанд. Пеш аз ҳама, кӯдакон дар саршавии фасли баҳор ва Наврӯзи хуҷастапай маросими гулгардониро ба ҷой меоранд. Гулгардонӣ маросимест, ки кӯдакон гулҳои наврустаи баҳориро хона ба хона бурда, мардумро ба омад-омади баҳор ва Наврӯзи Аҷам табрик месозанд. Дар навбати худ соҳибхона ба онҳо ҳадае медиҳад.

Дар Наврӯз одамон ба ободкорӣ ва сафедсозии деворҳои хонашон даст мезананд (дар баъзе маҳаллаҳо инро хонабурорӣ ё хонатакконӣ мегӯянд), аз ҳолу аҳволи беморон хабар мегиранд, дар гузашта агар нисбат ба яқдигар ягон кинаю ҳасад доштанд, бахшоиш мекунанд, зарфҳои шикастаро мепартоянд, гулхан меафрӯзанд, дар баъзе минтақаҳо бошад, аловпарак мекунанд, яъне аз болои оташ меҷаҳанд.

Албатта, дар ин рӯз духтарон куртаҳои миллӣ ба бар карда, дастурхони Наврӯзӣ меороянд, шеърро ғазалҳои мекунанд. Дар ин рӯз бисёре аз мардумон ба сайру тамошои дашту саҳрои гулпӯши ватани азизамон мебароянд ва аз ҳавои софу беғубор нафас мегиранд.

Воқеан, Наврӯз ва баҳор ин аёми шукуфоист, ҳама гулпӯшу гулрез аст. Мурғакони чаман сари ҳар навниҳоли шукуфта нишаста нағмасароӣ мекунанд ва аз рафтани фасли даӣ (зимистон) хушҳолӣ карда, баҳори нақӯпайро пешвоз мегиранд.

Наврӯз хӯрокҳои ба худ хосро дорост. Яке аз хӯрокҳои маъмули Наврӯзӣ ин сумалак мебошад. Сумалак асосан аз гандум тайёр карда шуда, заҳмати зиёдеро талаб мекунад. Аз вақти гузоштан то ба тайёр шуданаш, ҳатто, ҳафтаҳо зарур аст. Сумалакро қариб дар ҳамаи ноҳияҳои Ўзбекистон тайёр мекунанд. Дар баъзе ноҳияҳо сумалак бо номҳои сумалаки чанголи, кулчасумалак, атоласумалак маъмул аст, ки бо баъзе хусусиятҳо аз ҳамдигар фарқ мекунанд. Хӯроки дигари Наврӯзӣ ин далда мебошад, ки дар баъзе минтақаҳо бо номҳои даля, гандумкучак, ярма ё боч маълум аст. Далдаро асосан бо гандум ва дигар донагӣҳои кӯфташуда ва гӯшт ё калапочаи гов ё гӯсфанд тайёр мекунанд.

Дар арафаи Наврӯз шахси калонсоли деҳа ё мӯйсафеди рӯзгордидае ба деҳқон дуои нек дода, ба киштуқори баҳорӣ оғоз мебахшад. Аз зебоиҳои баҳор ва Наврӯзи Аҷам шоирон, навишандагон, эҷодкорон ба илҳом омада, баҳору Наврӯзро дар шеърӯ сухан васф мекунанд.

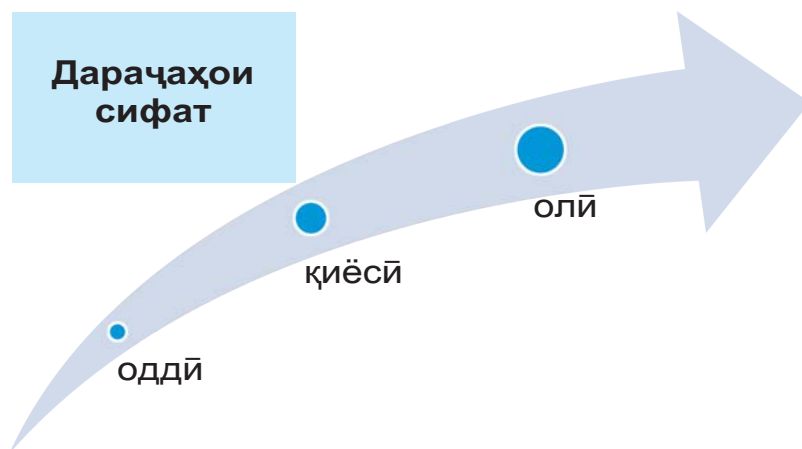
*Наврӯз дар ин сахни чаман омадааст,
Бо бӯйи гулу мушқу суман омадааст.
Наврӯз расад, ҷумла ҷаҳон зинда шавад,
Базму тарабу савти Ватан омадааст.*

Матро хонед ва дар бораи таърих, оинҳо, хӯрокҳои ҷашни Наврӯзӣ ҳарф занед.

Забони тоҷикӣ, синфи 6

Дараҷаҳои сифат

МАН МЕГУҶАМ, ШУМО ГҶШ КУНЕД

Сифат се дараҷа дорад:

оддӣ	қиёсӣ	оли
накӯ	накӯтар	накӯтарин
хушбахт	хушбахттар	хушбахттарин
фарбеҳ	фарбеҳтар	фарбеҳтарин
фаровон	фаровонтар	фаровонтарин

Дараҷаи оддӣ нишонаи сарфӣ надорад ва аломати предметро бе муқоиса бо аломати предмети дигар ифода мекунад: *абри сафед, манзараи зебо.*

Дараҷаи қиёсӣ ба воситаи пасванди *-тар* сохта мешавад ва аломати як предметро дар муқоиса бо предмети дигар нишон медиҳад: *талхтар, тундтар, чобуктар.*

Дараҷаи оли бо ёрии пасванди *-тарин* сохта мешавад ва аломати як предметро нисбат ба ҳамаи предметҳо ифода мекунад: *зеботарин шахр, беҳтарин донишомӯз, шавқовартарин асар.*

Ба саволҳо ҷавоб диҳед.

1. Кадом дараҷаи сифатро дараҷаи оддӣ мегӯянд?
2. Дараҷаи қиёсӣ чӣ гуна дараҷаи сифат аст?
3. Дар бораи дараҷаи оли сифат чӣ ҳақиқат медонед?
4. Сифатҳои таъкидӣ аз дигар сифатҳо чӣ фарқ дорад?
5. Дараҷаи зиёдии аломат чӣ тарз ифода мегардад?
6. Дараҷаи камии аломат бо кадом унсурҳои шаклсоз ифода меёбад?

ТЕСТ

Сифат дар чумла ба вазифаи кадом аъзоҳои чумла меояд?

- а) муайянкунанда, хабар в) пуркунанда б) мубтадо
г) ҳол ф) мубтадо, пуркунанда

КОРИ ЛОИҲАВӢ. Хонед ва бо корбасти пасвандҳои исму сифатсоз калимаҳо тартиб диҳед.

Ифодаи камӣ ва хурдиву навозиш ба воситаи пасвандҳои **-ча, -ина, -ак (-як), -акак (-якак)** ва калимаи **тоб** ба вуқӯъ меоянд.

Намуна: зардча, пастак, дӯстрӯяк, калонакак, сиёҳтоб, гулобитоб.

МАВЗӢҲОИ 72–73.

ДАР ҶАҲОН БОЛУ ПАРИ ХЕШ КУШУДАН ОМУӢЗ!

Ҳазорсолаҳост, ки инсоният баҳри дарёфти ҷавоб ба суоли: «Хушбахт кист?», «Хушбахтӣ чист?» посух меҷӯяд. Назари олимону донишмандон муҳаққиқону сиёсатмадорон дар ин бобат мухталиф аст. Садҳо таърифи хушбахтию формулаи хушбахтиро «кашф» намудаанд. Боре дар мавзӯи «Хушбахт кист?» бо як дӯстам, ки омӯзгори фанни таърих аст, баҳс намудам.

Забони тоҷикӣ, синфи 6

Номбурда афзуд, ки беҳтарин формулаи хушбахтиро шоири шаҳри авар Расул Ғамзатов «кашф» намудааст: «Шахсеро хушбахт гӯянд, – фармудааст шоир, – чун кор ба итмом расид, майлу хоҳиши ба хона рафтан дошта бошад».

Аз ин таърифи хушбахтӣ бармеояд, ки ду ниҳоди иҷтимоӣ одамро хушбахт карда метавонад: оила ва корхона (коргоҳ, ҷойи кор).

Воқеан, агар инсон касби худро дӯст дорад ва дар ҷойи кор муҳити солими ҳамдигарфаҳмӣ ҳукмфармо бошад, дар ӯ хоҳиши доимии дар ҷойи кор мондан пайдо мешавад. Оила низ чунин аст.

Расидан ба хушбахтӣ орзуи ҳамешагии бани башар будааст! Ҳаким Умари Хайём ҳам ба хушбахтии воқеӣ расиданро орзу мекард:

*Ғар бар фалакам даст будӣ чун Яздон,
Бардоштаме ман ин фалакро зи миён.
В-аз нав фалаке дигар чунон сохтаме,
К-озода ба коми дил расидӣ осон.*

Матро хонед ва мазмунашро нақл кунед.

МАН МЕГҶАМ, ШУМО ГҶШ КУНЕД

Соҳти сифат. Сифат аз ҷиҳати сохт **содда**, **сохта**, **мураккаб** ва **таркибӣ** мешавад.

Сифатҳои содда	Сифатҳои сохта	Сифатҳои мураккаб	Сифатҳои таркибӣ
фарох	лаългун	соҳибхирад	корҳои илмиву техникаӣ
сафед	нуқраосо	хушфеъл	хонаи дарун ба дарун
сиёҳ	сафолин	моҳпайкар	ҷанги тан ба тан
соф	пастакак	рангоранг	муассисаҳои маданияту равшаннамоӣ
сурх	хушрӯяк	дуродур	бачаи хушқаду қомат

1

Сифатҳое, ки танҳо аз реша иборатанд, **сифати содда** номида мешаванд: *хуб, дур, нав, гарм, равшан.*

2

Сифатҳое, ки ба реша бо илова кардани пешванд ё худ пасвандҳо сохта мешаванд, **сифати сохта** ба шумор меравад: *боинтизом, бамаънӣ, баркамол, ношинос, сангин.*

3

Сифатҳои аз ду ва зиёда калимаҳо таркибёфта, **сифати мураккаб** ба шумор меравад: *моҳпайкар, бодпо, фараҳбахш, хушхон.*

4

Сифатҳои, ки аз ду ва зиёда калимаҳои ҷудогона барои ифодаи мафҳуми умумӣ таркиб ёфтаанд, **сифатҳои таркибӣ** номида мешавад: *навбанав, пайдарпай, печдарпеч.*

Ба саволҳо ҷавоб диҳед.

1. Сифат аз чиҳати сохт чӣ гуна мешавад?
2. Сифатҳои содда чӣ гуна сифатҳоянд?
3. Сифатҳои сохта чӣ гуна сифатҳоянд?
4. Сифатҳои мураккаб чӣ гуна сифатҳоянд?
5. Сифатҳои мураккаби тобеъ ва пайваст чӣ гуна сифатҳоянд?
6. Кадом пасвандҳои сифатсозро медонед?

ТЕСТ

1. Дар кадом банд сифатҳои мураккаб навишта шудааст?
 а) зумрадранг, нуронӣ б) дурахшон, номавзун, чуръатнок
 в) ғунчавор, ғунчасон, дӯствор г) сернақш, мӯрмиён, абрӯсиёҳ
 ғ) соф, беғубор, мусаффо
2. Дар калимаҳои бебахт, бобакт, бактнок воситаҳои калимасозии сифат чӣ гуна хусусият пайдо кардааст?
 а) хусусияти маҷозӣ в) хусусияти муродифӣ
 б) хусусияти тазодӣ г) хусусияти услубӣ
 ғ) хусусияти сермаъноӣ
3. Дар кадом банд пасвандҳои шаклсозии сифат навишта шудааст?
 а) -ак (-як), -акак (-якак), -ина, -тар, -тарин, -ча
 б) -гун, -ин (-гин), -ина
 в) -она (-вона), -гона (-ёна)
 г) -гун, -дон, -нок, -сон
 ғ) -га, сор, -зор

Аз силсилаи мисолҳо панҷтоашро интихоб карда, ҷумлаҳо тартиб диҳед.

Чити рах-рах, мӯйи фатила-фатила, нолаҳои зор-зор, ситорагарм, парчагул, мевадор, қоматбаланд, дилтанг, сероб, дилкаш, ҳамешабахор, гапҳои майда-чуйда, кафи дағар-буғур, кори

Забони тоҷикӣ, синфи 6

ҳафтсоата, салтанати дубора, ҳайвони дубаҳра, орзуи якумрӣ, масъалаҳои иҷтимоиву сиёсӣ, корҳои илмиву техникӣ, аҳволи моддию маънавӣ, муассисаҳои маданияту равшаннамоӣ.

КОРИ ЛОИҲАВӢ. Дар мавзӯи «Ман шасхи хушбахттаринам» матн тартиб диҳед.

МАВЗӢИ 74.

ТАРТИБИ ТАҲЛИЛИ СИФАТ

Нақшаи таҳлил:

1. Кадом калима сифат аст ва ба кадом савол ҷавоб мешавад.
2. Аломатҳои сарфӣ: а) асли ё нисбӣ; б) агар асли бошад, дараҷааш; в) агар нисбӣ бошад, унсурҳои сифатсозаш.
3. Аз ҷиҳати сохт: содда, сохта, мураккаб ё таркибӣ.
4. Вазифаи наҳвӣ: Ба вазифаи кадом аъзои ҷумла омадааст?

Мисол: Як зани ҷавони ситорагарм ба ҳавлӣ даромад.

Намунаи таҳлил:

Таҳлили шифоҳӣ	Таҳлили хаттӣ
Калимаи ситорагарм сифат аст, чунки аломати предметро ифода карда, ба саволи чӣ хел? ҷавоб мешавад. Дорои чунин аломатҳои сарфӣ мебошад: сифати асли, дараҷаи оддӣ, аз ҷиҳати сохт мураккаб, ба вазифаи муайянкунанда омадааст.	Ситорагарм – сифат аст, чунки аломати предметро ифода мекунад, дараҷааш оддӣ, асли, мураккаб, ба саволи чӣ хел? ҷавоб мешавад, дар ҷумла ба вазифаи муайянкунанда омадааст.

Мисол: Фирдавсӣ аз назди маликушшуаро малул ва андӯҳгин баргашт.

Таҳлили шифоҳӣ

1. «Малул», «андӯҳгин» сифат аст, он ба саволи **чӣ хел?** ҷавоб мешавад.
2. Сифати асли, дараҷааш оддӣ, аз ҷиҳати сохт содда (**малул**), инчунин сохта (**андӯҳ+гин**) мебошад.
3. Дар ҷумла ба вазифаи муайянкунанда омадааст.

Таҳлили хаттӣ

кӣ? аз кучо? чӣ хел? чӣ кор кард?

Фирдавсӣ аз назди маликушшуаро малул ва андӯхгин баргашт.

Супориш. Сифатҳои таркиби ҷумларо мисли намуна таҳлил кунед.

1. Ҳарифон барқосо ба ҳамдигар дарафтоданд.
2. Мавҷҳои хурӯшон яхпораҳоро пешандоз карда мебурданд.
3. Дар чаҳор сӯйи боғ савту садои рангоранг ба фалак печид.
4. Бӯйи хуше ба димоғ мезанад.
5. Гунҷишки хастаҳол ба рӯйи кафшча нишаст.

МАВЗҶИ 75.

ТАКРОРӢ

Имлои сифат

Якҷоя навишта мешавад:

а) пешвандҳои сифатсози **ба-, бар-, бе-, бо-, но-, то-**: *бомаърифат, бофаросат, бомаслиҳат, баркамол, бибунёд, ноором, ношинос, тоалифбо;*

б) сифатҳое, ки аз ибораҳои исмӣ (ҳамроҳӣ, изофӣ, пешояндӣ) бо пасвандҳои **-а, -ӣ (-гӣ, -вӣ)** сохта шудаанд: *панҷсола, умумихалқӣ, байналмилалӣ, хонагӣ, дунявӣ* ва ғайра;

в) сифатҳои мураккаб: *солхӯрда, некандеш, бадхашм, тезгард, пешқадам* ва ғайра.

Бо нимтире навишта мешаванд:

а) сифатҳое, ки аз такрори калима сохта шудаанд: *(коғазӣ) рах-рах, (мӯйҳои) тор-тор, (дили) реш-реш, (чигари) пора-пора...*;

б) сифатҳое, ки аз шумораву исм бо пасвандҳои **-а, -ӣ (-гӣ)** сохта шудаанд: *сангӣ 50-грамӣ, вазни 32-килоӣ* ва ғайра;

в) сифатҳои таъкидии навъи *заб-зард, каб-кабуд, суп-сурх, сап-сафед, тип-торик* ва ғайра.

Ҷудо навишта мешаванд:

а) сифатҳои таркибие, ки бо пайвандаки **-у (-ю, -ву)** сохта шудаанд: *гулҳои сурху сафед, суханҳои пасту баланд, хешовандони дуру наздик, марезори сабзу хуррам, масъалаҳои иҷтимоӣ сиёсӣ ...;*

б) сифатҳои ҷуфте, ки бо пешвандҳои **ба-, бо-, бе-** ва пешвандгунаҳои **сер-, пур-, хуш-** ва пайвандаки **-у** сохта шудаанд: *бамехру муҳаббат, боақлу фаросат, бедолу дарахт, сершоҳу барг, пурнозу неъмат, хушобу ҳаво* ва ғайра.

Забони тоҷикӣ, синфи 6

ГУРҶҲИ 1.

1. Кадом пасвандҳои сифатсозро медонед?
2. Сифатҳои мураккаби навъи пайваст бо кадом роҳҳо сохта мешаванд?
3. Фарқи сифати мураккаби пайваст аз сифати мураккаби тобеъ дар чист?
4. Сифати мураккаби тобеъ бо кадом роҳҳо сохта мешаванд?

ГУРҶҲИ 2.

1. Чӣ гуна сифатҳо сифатҳои таркибӣ ном дорад?
2. Сифатҳои таркибӣ бо кадом роҳҳо корбаст мешаванд?
3. Фарқи сифати таркибӣ аз сифати мураккаб дар чист?
4. Кадом пасвандҳои сифатсозро медонед?

ГУРҶҲИ 3.

1. Сифатҳои мураккаби навъи пайваст бо кадом роҳҳо сохта мешаванд?
2. Фарқи сифати мураккаби пайваст аз сифати мураккаби тобеъ дар чист?
3. Сифати мураккаби тобеъ бо кадом роҳҳо сохта мешаванд?
4. Чӣ гуна сифатҳо сифатҳои таркибӣ ном дорад?
5. Фарқи сифати таркибӣ аз сифати мураккаб дар чист?

КОРИ ЛОИҲАВӢ. Бо матн шинос шавед ва фикру мулоҳи-
заатонро баён намоед.

Ҳар як инсон бомаърифат қабл аз ҳама забони мо-
дариин худро бояд ки саҳеҳ донад, дар ин забон озод
сухан гуфта ва навишта тавонад.

Баҳром Фирӯз

БОБИ VIII. САНЪАТ ВА МАДАНИЯТ

МАВЗЎИ 76.

МЕЪМОРӢ

Меъморӣ навъи ҳунари лоиҳакашӣ, тарҳрезӣ ва сохтмони бинову иншооти гуногун, яке аз қадимтарин навъҳои фаъолияти инсон, бино ва дигар иншоот, ки барои зиндагӣ ва фаъолияти одамон муҳити моддиву маънавии мусоид фароҳам меоваранд.

Меъморӣ як соҳаи маданияти моддиро ташкил дода, дар баробари ин ҳамчун навъи санъат ғояҳои ҷамъиятиро бо тимсолҳои бадеӣ ифода мекунад ва муҳити зисти инсонро зебо мегардонад.

Таърихи меъморӣ аз оғози фаъолияти инсон барои сохтани олооти сангии меҳнат аз ҷойи зист аз давраи охири палеолит (50 ҳазор сол қабл аз ин) ибтидо мегирад. Дар он давра заминканиҳои болопӯшидаи дудбародор вазифаи хонаи иқоматиرو адо менамуданд. Дар давраи неолит (15 ҳазор сол қабл аз ин) сохтмони манзилҳои иқоматӣ нисбатан такомул ёфтанд. Заминканиҳои девори ҷубидошта ва андаке аз сатҳи замин баландтар, кулбаҳои аз пӯсти ҳайвонот ва қафасҳои ҷубӣ сохташуда, кулбаҳои барфии гунбаздору бегунбаз ба вуҷуд омаданд.

Р. Муқимов, Н. Шарипов

Матнро хонед ва пас аз он дар хусуси ҳунари меъморӣ ва таърихи пайдоиши он маълумот диҳед.

Бо истифода аз «**Фарҳанги забони тоҷикӣ**» калимаҳои зеринро шарҳ диҳед.

Меъмор, меъморӣ, ҳунар, санъат, иншоот, гунбаз.

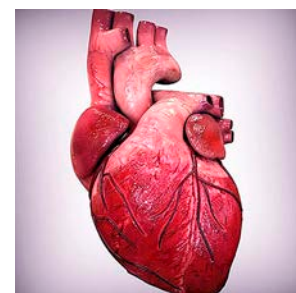
Феълҳои таркиби матнро муайян намуда, ба дафтар рӯбардор кунед.

М
Е
Б
И
Н
А
Д

,

М
Е
Х
О
Ҳ
А
Д

Забони тоҷикӣ, синфи 6

Фикркунон зарбулмасал тартиб диҳед ва пас аз он шарҳ диҳед. Ба кадом саволҳо ҷавоб шудани феълҳои таркиби зарбулмасалро гӯед.

МАН МЕГҶАМ, ШУМО ГҶШ КУНЕД

Он ҳиссаи нутқ, ки амалиёту ҳаракати предметро ифода карда, ба саволҳои **чӣ кор кард? чӣ кор мекунад? чӣ мешавад? чӣ шуд? чӣ кор карда истодааст?** ва ғайра ҷавоб мешавад, **феъл** ном дорад: *хон, рав, бин, гуфт, дид, нишаст, меравам, мехонем.*

Феъл ду асос (асоси замони гузашта ва ҳозира), ду намуд (мутлақу давомдор), ду шумора (танҳо ва ҷамъ), ду тарз (фоил ва мафъул), се замон (гузашта, ҳозира, оянда), се шахс (шахси яқум – гӯянда, шахси дуюм – шунаванда, шахси сеюм – ғоиб), чор сиға (хабарӣ, шартӣ – хоҳишмандӣ, амрӣ, эҳтимолий) дорад, ки аз ин ҷиҳат аз исму сифат ва дигар ҳиссаҳои нутқ фарқ мекунад.

Аз силсилаи мисолҳо феълҳоро муайян намуда, бо саволгӯзорӣ ба дафтар нависед.

Нишаст, омад, ӯ, китоб, хонд, пурмазмун, нарх, арзон, бозор, нав, харидем, кӯҳна, супоридем, фурушанда, матоъ, фурухт, гирифт, давид, сард, хунук, ҳаво, дидам.

МЕКАШАД

У

МЕДАВАД

Фикркунон зарбулмасал тартиб диҳед ва пас аз он шарҳ диҳед. Ба кадом саволҳо ҷавоб шудани феълҳои таркиби зарбулмасалро гӯед.

ТЕСТ

1. Кадоме аз ҳиссаҳои нутқ амалиёту ҳаракати предметро ифода мекунад?

- а) исм б) сифат в) феъл г) шумора ғ) ҷонишин

2. Феъл ба кадом саволҳо ҷавоб мешавад?

- а) кӣ? чӣ? кихо? чиҳо?
- б) чӣ хел? чӣ гуна?
- в) чӣ кор кард? чӣ шуд? чӣ кор карда истодааст?
- г) чандто? чандум?
- ғ) кай? чӣ тарз?

3. Феъл чӣ гуна категорияҳои грамматикӣ дорад?

- а) хос ва ҷинс, танҳо ва ҷамъ
- б) дараҷаи оддӣ, олий, қиёсӣ
- в) шахсу шумора, намуд, тарз, замон, сиға
- г) шахс ва ғайришахс, ҷомеъ
- ғ) танҳо ва ҷамъ, асос

МАН МЕГҶАМ, ШУМО ГҶШ КУНЕД

ВАЗИФАИ ФЕЪЛ ДАР ҶУМЛА

Феъл дар ҷумла асосан ба вазифаи хабар меояд. **Мисол:** Аз вазиши бод шоҳу барғҳои дарахтон алвонҷ меҳӯрданд.

Баъзан он дар назму наср бо мақсади муассир ва нишонрас баён кардани фикру матлаб дар аввал корбаст мешавад. Ин ҳодиса хеле кам рух медиҳад.

Мисол:

*Намеоӣ, наменурсӣ, намефаҳмӣ дили покам,
Вале як рӯз мечӯӣ, ки ман андар дили хокам.*

Лоиқ Шералӣ

Ба саволҳо ҷавоб диҳед.

1. Феъл дар ҷумла ба вазифаи кадом аъзои ҷумла меояд?
2. Ҷойи феъл дар ҷумла чӣ гуна аст?
3. Бо чӣ мақсад, баъзан феъл дар аввал кор фармуда мешавад?

КОРИ ЛОИҶАВӢ. Феълҳои таркиби ҷумларо муайян намуда, ба зераш хат кашед ва ба вазифаи кадом аъзои ҷумла омаданаширо гӯед.

1. Аз тиреза ба базми осмонкафи ҷавонон, ба рақсу суруди онон назаре меандохту меҳазид, менолиду меғирист, меларзиду метапид.
2. Мешинанд, боз мепаранд, ба чапу рост, ба пешу қафо болафшонӣ карда, аз нав ба сӯйи лонаи худ меоянд.
3. Дар тоқзорҳои кишварамон навъҳои ҳусайнӣ, чарос, тоифӣ, кишмиши ангур парвариш меёбанд.
4. Пеш аз ҳама бодом, баъд зардолу,

Забони тоҷикӣ, синфи 6

шафтолу, гелос, олуболу, олуча гул мекунанд. 5. Дар кӯҳҳо, дар сарғаҳи дарёҳо об хеле шаффоф ва тоза мешавад. 6. Моддаҳои гиёҳванд ба системаи асаб, дил, меда, ҷигар ва дигар аъзои муҳими одам таъсири сахти манфӣ мерасонанд.

МАВЗӢИ 77.

КАНДАКОРӢ – НАВӢИ САНӢАТИ ОРОИШИВУ ПАРДОЗКОРӢ

Кандакорӣ навӣи санъати ороишиву пардозкорӣ, ки тавассути кандану буридани чӯб, филизот, гаҷ, устухон ва гил иҷро мешавад. Кандакориро барои зинат додани ашёи рӯзгор, ҷузъҳои меъморӣ ва ҳайкалтарошӣ ба кор мебаранд.

Кандакорӣ қадимтарин ва маъмултарин навӣи санъати ороишиву амалии тоҷикон буда, анвои гуногун дорад: кандакории барҷастаи муқарнасӣ, барҷастаи нисбатан ҳамвор, умқӣ, ангора, дутарафа (тӯршакл, панҷара, аррашуда) ва рӯйбаст.

Кандакории чӯб. Меъморон ва наҷҷорони тоҷик аслан чӯб (бештар арча, тут, чормағз, зардолу, чинор)-ро ба кор бурда, аз он ҳар гуна ашёи рӯзгор (табақу коса, чумча, кафлес, сандуқ, бордон ва ғайра), қисмҳои биноҳои фарҳангиву маъмуриву ҷамъиятӣ, қолабҳои гуногуни махсуси гулпартоии матоъҳо ва ғайра месохтанд. Шоҳсутунҳову боша, болор, синҷу дару дарвозаҳои мунаққаш, сағона ва лавҳаҳои ҷудоғонаи кандакоришуда дар меъморӣ фаровон истифода мешуданд.

Матнро хонед ва пас аз он дар хусуси ҳунари кандакорӣ маълумот диҳед.

Вобаста ба маълумотҳои сархатҳо саволҳо тартиб диҳед.

Феълҳои таркиби матнро муайян намоед ва саволҳо гузored.

зи

барад рангу

аз

Фикркунон зарбулмасал тартиб диҳед ва пас аз он шарҳ диҳед. Ба кадом саволҳо ҷавоб шудани феълҳои таркиби зарбулмасалро гӯед.

МАН МЕГЎЯМ, ШУМО ГЎШ КУНЕД

ШАКЛҲОИ ТАСРИФЌИ ВА ҒАЙРИТАСРИФИИ ФЕЪЛ

Феъл ду шакл дорад: **тасрифЌи** ва **ғайритасрифЌи**.

Шаклҳои тасрифѳии феъл аз рӯи шахсу шумора тасриф мешаванд. **Масдар, сифати феълї** ва **феъли ҳол** шаклҳои ғайритасрифѳии феъл мебошанд, ки онҳо аз рӯи шахсу шумора тасриф намешаванд.

Феъле, ки амалу ҳолатро фаҳмонда замон, шахсу шумора ва сиға надорад, **масдар** ном дорад. Нишонаи дастурии масдар пасванди **-ан** мебошад: *дидан, давидан, овардан, додан*. Феълҳо дар луғатҳо дар шакли масдар оварда мешаванд.

Шакли феълие, ки аломати замони амалу ҳолати предметро ифода мекунад, **сифати феълї** номида мешавад: *гулҳои шукуфта, гулҳои шукуфта истодагї, гулҳои мешукуфтагї*.

Феъли ҳол амалу ҳолатро ифода менамояд, ки ҳамчун аломати феъли асосӣ воқеъ мешавад: *чилвақунон, табасумқунон, гапзанон*.

КОРИ ЛОИҲАВЌИ. Феълҳои тасрифЌи ва ғайритасрифѳиро дар алоҳидагї нависед.

Рафт, хобидан, хестан, кандан, сӯҳбатқунон, омадаистодагон, задан, тайёр шудаистода, рав, дарафтідан, таъзимқунон, кашолақунон, гузаранда, мефиристодагиатон, гирифтан, хайрухушқунон, шунида, омад, бишукуфта, тартибдода.

МАВЗЎИ 78.

ЛАБЧАНГ – ЯКЕ АЗ СОЗҲОИ МУСИҚЌИ

Лабчанг – сози мусиқѳии зарбї аз навъи варкан мебошад. Дар байни халқ ҳамчун сози мусиқѳии занона (занги занона) машҳур аст. Лабчангро занон ба лаб гузошта, ба забонаи он ангушт зада менавозанд. Лабчанг садои марғуби таскинбахш дорад.

Лабчанг сози якканавозї буда, баъзан дар ансамблҳои халқї низ истифода мешавад. Лабчанг дар асрҳои XV–XIX ба авҷи тараққї расида буд. Намунаи барҷастаи санъати мазкур дар осори Камолиддини Беҳзод ва шогирдону пайравони ӯ ба назар мерасад.

Аҳмади Дониш, ки ҳамчунин рассоми моҳиру хушхат буд, лаввоҳи моҳир низ ба шумор мерафт. Асарҳои мўтабарро хат-

Забони тоҷикӣ, синфи 6

тотони машҳур бо завқи том китобат намудаанд. Саҳҳофон барои онҳо муқова месохтанду саҳифабандӣ мекарданд ва пас аз китобат ба наққошону мусаввирон супорида мешуд. Онҳо китобро бо ҳошияҳои зарфишон, сарлавҳаҳо зарандуд ва минетураҳо оро медоданд. Дар натиҷа китоб ба як асари гаронбаҳои санъати лабчанг табдил меёфт. Лабчанг бо мурури замон, пас аз пайдо шудану инкошофи техникаи полиграфӣ аҳамияти худро гум кард.

Матнро хонед ва пас аз он дар хусуси сози мусиқии лабчанг маълумот диҳед.

Исмҳои хос, ҷамъ ва феълҳои таркиби матнро муайян намуда, бо гурӯҳбандӣ нависед.

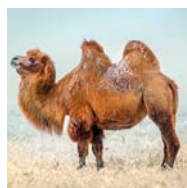
ИСМҲОИ ХОС	ИСМҲОИ ҶАМЪ	ФЕЪЛ

-ро

болои

ҳам

мегазад.

Фикркунон зарбулмасал тартиб диҳед ва пас аз он шарҳ диҳед. Ба кадом саволҳо ҷавоб шудани феълҳои таркиби зарбулмасалро гӯед.

МАН МЕГҶАМ, ШУМО ГҶШ КУНЕД

АСОСҲОИ ФЕЪЛ

Феъл ду асос дорад ва ҳамаи шаклҳои феълии забонамон аз ҳамин ду асос сохта мешавад: *асоси замони ҳозира ва асоси замони гузашта.*

Агар аз масдар пасванди **-ан** партофта шавад, асоси замони гузашта ҳосил мешавад: *хондан – хонд, дидан – дид, овардан – овард.*

Асоси замони гузашта ба анҷом расидани амалро дар замони гузашта мефаҳмонад. Тамоми замони гузашта ва шаклҳои гуногуни онҳо дар заминаи асоси замони гузашта сохта мешавад: *хондан, мехондам, хонда будам, хондаам, хонда меистодам.*

Забони тоҷикӣ, синфи 6

штан, фаромад, овардан, нақл кард, вохӯрд, омад, фуromaд, баргашт, пайваст, гурезондан, фиреб додан, пухтан, коштан, ёфтан, овард, кошт, гурезонд, фиреб дод, пухт, ором кард, даромад, гурезонд, ёфт.

МАВЗҶИ 79.

КАРНАЙ – ЯКЕ АЗ СОЗҶОИ МУСИҚӢ

Карнай сози мусиқии нафасиест, ки асосан аз биринҷӣ ва баъзан аз мис сохта мешавад. Карнай аз қисмҳои зерин иборат аст: даҳана, торсак, нил, миёнаҷо, каба, қубба ва ҷияки ороишӣ. Дарозии карнай 190–210 см, қутри лӯлаи он 3,3 см ва вазнаш тақрибан 1 кг мебошад. Аз ҷумла, даҳана бо торсак 85–90 см, миёнаҷо 55 см ва каба 57–63 см дарозӣ доранд.

Карнай сози навъи ҳунари мардумӣ ва як баҳши мисгарист. Тарзи сохтани карнай чунин аст: ба рӯйи тахта ё варақаи биринҷӣ бо қолаб қисматҳои карнай кашида мешавад ва бо микрози оҳанбурӣ мебуранд. Нахуст даҳанаи карнай сохта мешавад. Варақаи андозашудаи даҳанаро, ки «чапони даҳана» номида мешавад, бо микроз дандона бароварда, дар гирди оҳани лӯлашакл мепечонанд. Дандонаҳоро бо болғаи чӯбин зада маҳкам мекунанд ва даҳана шакли лӯларо мегирад. Ҷойҳои пайвандшударо бо истифода аз нуқра, каме қалъагӣ ва рӯҳ кафшер мекунанд. Бо болға мавзеи барҷаста ва дағали пайвандҳоро ҳамвор карда, бо сӯҳон соида номаълум месозанд. Сипас, даҳанаи карнай бо тезобаву туршоба (кислотаи сулфат ё кислотаи хлорид) тоза карда мешавад. Қисми дигари даҳана – торсакро аз рӯйи қолаб бурида, дар оташи баланд мулоим карда, дар қолаби маҳсус кӯфта, ба шакли косача медароранд ва миёнаи онро сӯроҳ мекунанд, то ки нӯги борики нил ба он пайваст гардад.

Нил яке аз қисмҳои муҳими карнай буда, аввали миёнаҷо (баъди 10–11 см) қуббачаи хурдERO барои ороиш аз беруни лӯла устувор менамоянд. Қисми поинии карнай-каба низ ба ҳамин тарз сохта мешавад. Тахтаи биринҷиро бо қолаб бурида, дандона сохта мепайванданд ва пас аз кафшер кардан бо болға кӯфта, филизи онро сахту чандир месозанд. Девори каба ҳар қадар бисёр кӯфта шавад, ҳамон қадар садо дилкашу ҷарангосӣ берун меояд. Дар мобайни каба аз берун қубба ҷой мегирад. Пас аз кафшери ниҳой ҳамаи қисмҳои карнай бо гили регаш маҳин соида мешавад, то ки аз доғҳо покиза шавад. Ҷияки ороишӣ алоҳида сохта шуда, онро ба нӯги васеи каба аз берун устувор мекунанд. Дар охир карнайро бо чархи мӯйин тоза менамоянд ва он ҷилдор мегардад.

Д. Раҳимов

Забони тоҷикӣ, синфи 6

КОРИ ЛОИҲАВӢ. Ҷумлаҳоро хонед, шахсу шумора ва бандҳои феълоро номбар кунед.

1. Намояндагони ҳар як миллат дар ғушаву канори боғ баҳри намоиши санъат, фарҳанг, маданият, урфу одат ва пешкаши тамоҳҳои миллии худ ҷамъ омаданд. 2. Бо гузашти айём устоду шогирд мисли падару писар шуданд. 3. Дандон ба дандон гузошта, тоқат мекард. 4. Чанд бор беҳолона рост истода монд, вале боз зуд аз пайи кор мешуд. 5. Ҷони худаш дар хатар, вале барои ҳифзи ҳаёти каси дигар камарбаста аст. 6. Варзиш ба ҷавонон имкон медиҳад, ки аз ҷиҳати ҷисмонӣ пурқувват ва солим бошанд.

МАВЗӢИ 80.

КИРМАКПАРВАРӢ (ПИЛЛАПАРВАРӢ)

Кирмакпарварӣ (пиллапарварӣ) як соҳаи кишоварзӣ, ки таърихи тӯлонӣ дошта, тақрибан 5 ҳазор сол қабл дар Хитой ривоҷ ёфта буд. Тоҷикон аз асрҳои 5–7 кирмак медоштанд. Ин анъана то имрӯз давом дорад. Ба кирмакпарварӣ бештар мардуми деҳот машғул аст. Бо мақсади кирмакпарварӣ хонаи алоҳидаеро ҷудо ва нағз тоза мекунад. Даври хона аз ҷӯб рафҳои махсус сохта мешаванд. Кирмак давраи тараққиро аз сар мегузаронад, тухм (грена) кирмина, зоча, шапалак мешавад. Дар шароити мусоид (ҳарорати 25–270°C; намнокӣ 60–70%) баъди 22 шаборӯз ба танидани ғӯза сар мекунад. Ғизои он барги тут аст. Ба кирмак баъди ҳар 3–4 соат ва шабона 2 бор ғизо медиҳанд. Як кирмак дар давоми ҳаёти худ 22–25 грамм барги сабзи тутро меҳӯрад. Ба кирмакҳои даври яқум ва дуюм баргро майда карда медиҳад. Барои кирмакҳои даври сеюм навдаҳои тут бо баргашон рӯйи рафҳо салибвор гузошта мешаванд. Пас аз рушди ғадудӣ абрешим кирмак аз ғизо рӯ тофта, барои танидани пилла ба дастаҳои қаблан рӯйи рафро гузошташуда мегузарад.

Ғози абрешим тори ниҳоят нозук буда, ба шакли моеъ аз сӯрохи лаби поёни кирмак ҷудо ва сипас шах мешаванд. Он аз сафедаи фибрион таркиб ёфтааст. Пилла дар муддати се шабонарӯз танида мешаванд. Баъдан давраи панҷуми инкишоф фаро расида, кирмина ба зоча табдил меёбад. Агар рушди кирмак қатъ карда нашавад, пас аз 10–15 рӯз зоча ба шапалак мубаддал хоҳад шуд. Давомоти шапалаки модина 10–15 шабонарӯз аст. Он баъди бордор шуданаш дар тӯли 3–5 шабонарӯз 500–700-то тухум мегузорад. 1 кг грена аз 1200–2000 тухм иборат аст. Гренаро дар яқдон дошта баҳорон дар лабораторияҳо зинда мекунад. Айёми пиллачинӣ аҳли хонавода онро ҷамъ оварда, ба нуқтаҳои пиллагирӣ месупоранд.

Забони тоҷикӣ, синфи 6

баъзан 2–3 қабат тахтаҳои тунуки ба ҳам часпонидашуда барои таҳияи чанбари даф истифода мегарданд. Ба рӯи чанбарои даф одатан пӯсти буз, той, гӯсола мекашанд, ки садои ҳар кадоми онҳо аз ҳам фарқ мекунад.

Дар санъати мусиқӣ даф ҳамчун сози танзимкунандаи ҷараёни оҳангӣ ва дар санъати хореография ҳамчун ҷузъи асбоби танзими ҳаракот роли бузург дорад. Усулҳои зиёд ва имкониҳтҳои васеи сози дойра қариб дар ҳамаи жанрҳо ва шаклҳои мусиқӣ зарур аст. Усулҳои дойра аз ду овози якҷиҳии «бум» ва «бак» дар заминаи таносуби квартавии пасту баландшаванда (ноустувор) ба вуҷуд меоянд. «Бум»-и паст аз маркази парда ва наздикиҳои он ба зарби кафи дасту панҷаҳо ва «бак»-и баланд аз канори дойра бо зарби нӯги ангуштон ҳосил мешавад. Маҷмӯи ҳиҷои «бум» ва «бак» ин ё он усули дойраро ифода намуда, ҳамчун ченаки дарозии оҳанг истифода мешаванд. Дар санъати мусиқии имрӯзаи тоҷик анъанави гузаштаи дойразанӣ нигоҳ дошта, усулҳои он рӯзафзун дар такмилёбӣ мебошанд.

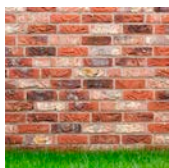
(Аз «Энциклопедияи адабиёт ва санъат»)

Матнро хонед ва фикратонро бо хулосаҳои мантиқӣ баён намоед.

Вобаста ба маълумотҳои сархатҳо саволҳо тартиб диҳед.

дорад,

?

Фикркунон зарбулмасал тартиб диҳед ва пас аз он шарҳ диҳед. Ба кадом саволҳо ҷавоб шудани феълҳои таркиби зарбулмасалро гӯед.

МАН МЕГҶАМ, ШУМО ГҶШ КУНЕД

ШАХС ВА ШУМОРА ДАР ФЕЪЛ

Феъл се шахс ва ду шумора дорад.

Шахс ва шумораи феъл ба воситаи бандакҳои феълӣ ва хабарӣ ифода мегардад.

Шахси якум – гӯянда, шахси дуюм – шунаванда, шахси сеюм ғоиб.

Феъл шумораи танҳо ва ҷамъ дорад.

Дар шумораи танҳо иҷрокунандаи амал як кас аст, дар шумораи ҷамъ иҷрокунандаи амал ду ва зиёда предмет аст.

Феъл дар ҷумла ҳамеша дар ифодаи шахсу шумора бо мубтадо мувофиқат мекунад: Дар он зиёфат ошро ман ме-пухтам ва дигар хизматхоро ҳам ман мекардам.

Шахси дуюм ва сеюми ҷамъ барои ифодаи маъноҳои эҳтиром ба ҷойи шахси дуюм ва сеюми танҳо ҳам кор фармуда мешавад: Муаллима аз мо пурсиданд, ки мо кай ба саёҳат рафтанро меҳоҳем.

Аз рӯи шахс ва шумора тағйир ёфтани феълро **тасрифи феъл** меноманд.

КОРИ ЛОИҲАВӢ. Феълҳои гуфт, рафт, дид, омад, нишаст, давид, гурехт, бурид, кошт, кӯфтро мисли феъли хондан дар замони гузашта, ҳозира ва ҳозира-оянда тасриф кунед.

МАВЗӢИ 82.

АСПАКБОЗӢ – РАҚСИ ҚАДИМАИ МАРДОНАИ ТОҶИКӢ

Аспакбозӣ ҳамчун рақси қадимаи мардонаи тоҷикӣ дар байни мардуми Бухоро, Исфара, Ӯротеппа ва Бадахшон маъмулу машҳур аст. Охири асри XIX дар Бухоро аспакбозҳо одатан бо дастаи зочабозон ҳунарнамоӣ мекарданд. Дар Бадахшон ин бозиро беҳтарин раққосон дар Иди Наврӯз, тӯйҳо ва барои меҳмонҳои мӯътабар иҷро менамуданд.

Аспакбозӣ дар таҳти оҳанги «Рапо» («Раҳпой») иҷро карда мешавад. Навозандагон даф ва рубоб менавозанд. Баъзан ба ин созҳо, ғижжак, най, сетор низ ҷӯра мешаванд.

Аспакбозон барои баргузаронидани «аспакбозӣ» аз ҷӯб каллаи аспро тарошида, ба он гӯш, чашм месозанд, ёлу дум мечаспонанд. Аспак ҳар қадар зебу оро дода шавад, рақс ҳамон қадар қимат пайдо мекунад. Иҷрокунандагон ба гардани аспак латта рӯймолчаи фаранги шилшиладори сурх ё осмонранг партофта, нӯги онро дар пешонаи асп меовезанд. Раққос худро низ оро медиҳад: курта, мӯзаи чармини тагаш тунук, камзӯлчаи сиёҳ пӯшида, салла мебандад. Нақши шарикӣ ӯ саис ё «мирохур»-ро ҳунарпешаи дигаре бо либоси муқаррарӣ иҷро мекунад. Раққос чорҷӯбаро ба миёнаш маҳкам мебандад. Азбаски пойҳои раққос аз зери матоъ наменамояд, тасаввуроте ҳосил мешавад, ки ӯ аспсавор аст ва гӯё асп мерақсад. Аспакбозӣ ба намоиши хурди театри шабоҳат дорад.

Забони тоҷикӣ, синфи 6

Ба «аспакбозӣ» дастаҳои ҳаваскорон ва ҳунарпешаҳои театр мазмуни нав додаанд.

(Аз «Энциклопедияи адабиёт ва санъат»)

Матнро хонед ва пас аз он дар хусуси аспакбозӣ маълумот диҳед.

Феълҳои таркиби муайян намоед ва ба кадом саволҳо ҷавоб шуданаширо гӯед.

Фикркунон зарбулмасал тартиб диҳед ва пас аз он шарҳ диҳед. Ба кадом саволҳо ҷавоб шудани феълҳои таркиби зарбулмасалро гӯед.

МАН МЕГҶЯМ, ШУМО ГҶШ КУНЕД

Аз рӯи шахс ва шумора тағйир ёфтани феълро **тасрифи феъл** меноманд.

Тасрифи феъли хондан дар замони гузашта		
шахсҳо	танҳо	ҷамъ
1	хондам	хондем
2	хондӣ	хондед
3	хонд	хонданд
Тасрифи феъли хондан дар замони ҳозира		
шахсҳо	танҳо	ҷамъ
1	хонда истодаам	хонда истодаем
2	хонда истодай	хонда истодаед
3	хонда истодааст	хонда истодаанд
Тасрифи феъли хондан дар замони ҳозира-оянда		
шахсҳо	танҳо	ҷамъ
1	мехонам	мехонем
2	мехонӣ	мехонед
3	мехонад	мехонанд

Тағйири феъл дар шахсу шумора, замон ва сиға: *хон, хонам, мехонам, хондааст, хондагист*. Тасрифи феълӣ замони ҳозираи давомдори сиғаи хабарӣ: *хоҳам хонд, хоҳем хонд, хоҳӣ хонд; хоҳед хонд, хоҳад хонд, хоҳанд хонд*. Тасрифи феъли замони гузаштаи сиғаи хабарӣ: *хондам, хондем, хондӯ; хондед, хонд, хонданд*. Тасрифи феъли замони ҳозира-ояндаи сиғаи хабарӣ: *мехонам, мехонем; мехонӣ, мехонед; мехонад, мехонанд*. Тасрифи феъли замони гузаштаи нақлии сиғаи хабарӣ: *хондаам, хондаем, хондай; хондаед, хондааст, хондаанд*.

Феълҳое, ки аз асоси замони ҳозира сохта мешаванд, бо бандакҳои феълии зерин тасриф меёбанд:

Шахсҳо	Шумора	
	Танҳо	Ҷамъ
Шахси 1-ум	-ам (-ям)	-ем
Шахси 2-юм	-ӣ	-ед, -етон
Шахси 3-юм	-ад, (-яд)	-анд, (-янд)

Бандакҳои хабарӣ (ғайр аз шахси сеюми танҳо) бо бандакҳои шахсии феъл баробаранд. Бандаки хабарии шахси сеюми танҳо **аст** мебошад. Бандакҳои хабарӣ инҳоянд:

Шахсҳо	Шумора	
	Танҳо	Ҷамъ
Шахси 1-ум	-ам (-ям)	-ем
Шахси 2-юм	-ӣ	-ед, -етон
Шахси 3-юм	-аст	-анд, (-янд)

Бандакҳои хабарӣ аз ҷиҳати вазифаи грамматикӣ аз бандакҳои шахсии феъл фарқ доранд. Бандакҳои шахсии феъл фақат бо феълҳо (замони гузаштаи наздик, дур, ҳикоягӣ, замони ҳозира оянда, замони оянда – фармоиш, аорист, ояндаи дур – таркибӣ) меоянд. Аммо доираи вазифаи грамматикии бандакҳои хабарӣ танҳо бо феъл маҳдуд намешавад; онҳо ҳам бо як гурӯҳ феълҳо омада, шакли тасрифии феълҳоро месозанд, ҳам бо ҳиссаҳои гуногуни номии нутқ омада, хабарҳои номиро сурат медиҳанд. Дар ҳар ду ҳолат ҳам шахсу шумораро мефаҳмонанд.

КОРИ ЛОИҲАВӢ. Асоси замони гузашта ва ҳозираи онҳоро муайян карда, ба сутунҳои мувофиқ нависед. Ӣед, ки асосҳо ба кадом замонҳо мансубанд.

Забони тоҷикӣ, синфи 6

АСОСИ ЗАМОНИ ГУЗАШТА ВА ҲОЗИРА

Масдар	Асоси замони гузашта	Асоси замони ҳозира
бофтан	бофт	боф
кушодан		
фиристодан		
ҷӯшидан		
даромадан		
баромадан		
гузоштан		
додан		

МАВЗӢИ 83.

ДОРБОЗӢ – НАВЪИ НАМОИШИ САНЪАТИ СИРК

Дорбозӣ дар болои дори баланд, навъи намоиши санъати сирк ба шумор меравад. Дорбозӣ тақрибан 2,5 ҳазор сол муқаддам дар Шарқ пайдо гардида, тадриҷан дар тамоми ҷаҳон паҳн шудааст. Дорбозӣ дар Осиёи Марказӣ аз давраҳои қадим вучуд дорад. Дорбозҳо бештар дар шаҳрҳои Бухоро, Самарқанд, Хучанд, Фарғона ва инчунин дар шаҳрҳои дигар ҳунарнамоӣ мекарданд.

Дастаи ҳунарпешагон одатан аз 2–3 дорбоз, 3–4 навозанда, 2 масҳарабоз иборат буд. Барои дор арғамчини пашминро истифода мебарданд. Дорбозон иштирокчиёни ҳатмии иду чашнҳои халқӣ буданд. Дорро дар аввалҳо паст мекашиданд, машқи дорбозҳо ҳам соддатар буд. Бо мурури замон дор баландтар ва бозиҳо мураккабтар гардидаанд. Дорбозони тоҷик дар болои дори баландиаш 40–50 метр мерақсиданд, ба пойҳояшон лаъличаҳои мисин овехта, ба сарашон халта пӯшида ё бо чашмони баста, пиёла ё косаҳои пуробро болои сараш дар ҳолати мувозинат дошта, бо кафшҳои пошнабаланд аз дор мегузаштанд, муаллақ мезаданд. Карнайчиҳо то оғози дорбозӣ оҳанги шӯху мутантанро навохта мардумро ба тамошо даъват менамуданд. Масҳарабозон ба сахна баромада тамошобинонро механдонданд, аз поён истода бо дорбоз муколамаҳои хандаовар мекарданд, баъзе найрангҳои дорбозро шарҳ дода, диққати мардумро ҷалб менамуданд.

(Аз «Энциклопедияи адабиёт ва санъат»)

Матнро хонед ва пас аз он дар хусуси санъати дорбозӣ маълумот диҳед.

Забони тоҷикӣ, синфи 6

Матнро хонед ва пас аз он дар хусуси шугли зочабозӣ маълумот диҳед.

МАН МЕГҶАМ, ШУМО ГҶШ КУНЕД

Феълҳое, ки ба воситаи пешвандҳо (*бар-*, *во-*, *боз-*, *фур-*, *дар-*) ва пасвандҳо (*-ид*, *он-*, *-онид*, *-онд*) ба вучуд омадаанд, феълҳои **сохта** ба шумор меравад.

Пешвандҳо танҳо аз як феъл феъли дигар месозанд: *омад*, *баромад*, *фууромад*, *даромад*, *вохӯрд*, *боздошт*.

Пасвандҳо бештар аз ҳиссаҳои номии нутқ феъл месозанд: *ном* – *номид*, *мукофот* – *мукофотонид*, *тез* – *тезон*, *тезонд*, *тезонид*.

КОРИ ЛОИҶАВӢ. Бо корбасти пешвандҳои *бар-*, *дар-*, *фур-* (*фар-*), *во-*, *боз-* феълҳои сохта тартиб диҳед.

МАВЗӢИ 85.

АФСОНАГҶӢЙ – ЯК НАВЪ САНЪАТИ ТЕАТРИ ХАЛҚӢ

АфсонагҶӢй як навъ санъати театри халқӣ, ки ба эҷодиёти шифоҳии халқ асос ёфтааст. Афсонаҳо дар сайри таърихӣ во-баста ба замону шароит такмил меёбад, мутобиқат пайдо ме-кунанд ва ҳамчун санъати хос – «театри халқии афсона» шакл мегиранд. Дар афсонагҶӢй ҳангоми нақли афсонаҳои тамсилӣ, маишӣ, ҳаҷвӣ ва сеҳрангезу пуртаваҳҳум унсурҳои театри беш-тар зоҳир мегарданд. АфсонгҶӢйҳо монанди актёри касбӣ ба овози персонажҳо тақлид мекунанд, аз забони онҳо сурудҳои шӯх мехонанд, ба ҳаракати дастҳо, ваҷоҳати рӯй ва ишорати чашмон бадеҳакорӣ мекунанд. Аксар афсонаҳои маишӣ, лири-киву сеҳрангезро занон ва тамсилоту ҳаҷвиётро мардон нақл мекунанд. Ҳоло бидуни афсонагҶӢйҳои халқӣ ва ҳавасмандон, актёрони касбӣ афсонаҳои саҳнавишударо тавассути телевизион барои бачаҳо ҳафтае як маротиба намоиш медиҳанд.

(Аз «Энсиклопедияи адабиёт ва санъат»)

Матнро хонед ва пас аз он яке афсонаҳои хондаатон, ё худ шунидаатонро мазмунан нақл кунед.

Феълҳои таркиби матнро муйян кунед ва ба зераш хат кашед.

МАН МЕГЎЯМ, ШУМО ГЎШ КУНЕД

Феълҳое, ки аз ҳиссаҳои гуногуни нутқ ва феълҳои ёридиҳанда таркиб ёфта, ҳамчун воҳидҳои ҷудогонаи лексикаи феълӣ барои ифодаи маъниҳои алоҳида ва баъзе тобишҳои грамматикӣ услубӣ хизмат мекунанд, феълҳои таркибӣ ба шумор меравад: гуфта додан, навишта гирифтани, тайёр шудан, фикр карда гаштан.

Феълҳои таркибӣ ду хел мешаванд:

1. Феълҳои таркибии номӣ.
2. Феълӣ таркибии феълӣ.

КОРИ ЛОИҲАВӢ. Феълҳои таркибии номӣ ва феълҳои дар алоҳидагӣ нависед.

Кор кардан, гуфта мегашт, қадам гузоштан, навиштан гирифт, сершудан, намоён гаштан, сурху сафед шудан, пеш гирифтани, хандида монд, тақ-тақ кардан, хондан меҳақад.

МАВЗӢИ 86.

САНЪАТИ ХАТТОТӢ

Хаттотӣ – хушнависӣ аз ҳунарҳои маъмули халқӣ буда, чун як намунаи муҳими санъат дар ҳаёти маданияти халқҳои Шарқ мавқеи ба худ хос доранд.

Хаттотӣ, хушнависии аҷдоди мо дар асоси хати арабӣ ташаккул ёфтааст. Ин санъат чун илмҳои дигар қонунҳои махсус, назария ва амалияи худро дошт ва дар ин низоми таълими асрҳои миёна як навъи маҳсули эҷоди бадеӣ ҳисоб меёфт ва таълим дода мешуд.

Хаттотӣ бидуни рӯйнавису китобат кардани дастнависҳо, бо санъати наққошӣ омезиш ёфтааст ва дар ороиши тоқу пештоқи масҷиду мадрасаҳо, гунбазу сутунҳо, девору кунгураҳои кӯшкӯ айвонҳо, мақбараву оромгоҳҳои ашхоси бузург ба назар мерасад, ки ба кас завқу сурур мебахшад. Обидаҳои таърихии мо, ки имрӯз миллионҳо нафар сайёҳони хориҷро ба худ ҷалб кардаву ба ҳайрат меандозад, аз соҳиби тамаддуни қадим, санъати беҳамто, фарҳанги беназир будани мардуми ин марзу бумуғӯи медиҳад.

(Аз рӯзномаи «Овози тоҷик»)

Матнро хонед ва пас аз он дар хусуси санъати хаттотӣ маълумотҳои дигари медонистаатонро баён намоед.

Забони тоҷикӣ, синфи 6

Вобаста ба маълумотҳои сархатҳо саволҳо тартиб диҳед.

МАН МЕГҶАМ, ШУМО ГҶШ КУНЕД

ФЕЪЛҶОИ ТАРКИБИИ НОМӢ

Феълҳое, ки аз ҳиссаҳои гуногуни нутқ ва феълҳои ёридиҳанда таркиб ёфтаанд, **феълҳои таркибии номӣ** номида мешавад.

1. Гуфта мегашт, омада мондан.	1. Кор кардан, чашм андохтан.
2. Хоҳад хонд, хоҳад гирифт.	2. Сафед кардан, хунук шудан.
3. Хондан мехоҳад, хондан гирифт.	3. Як шудан, як кардан.

Ба феълҳои таркибии ҳар ду сутун зеҳн монда, онҳоро аз ҷиҳати таркиб муқоиса кунед. Фарқи феълҳои таркибии сутуни дуумро аз сутуни якум номбар кунед.

КОРИ ЛОИҶАВӢ. Феълҳои таркиби ҷумларо муайян намоед ва аз ҷиҳати сохт ҷи гуна буданаширо гӯед.

Инсон аз рӯи табиати хеш кӯшиш мекунад, ки барои илм гирифтани, кор кардани ва умуман зиндагии кардани имкониятҳои нави пайдо кунад. Барои одами орзуманд бошад, тамоми дунё майдони имкониятҳост.

МАВЗӢИ 87.

ГУЛГАРДОНӢ

Гулгардонӣ маросими анъанавии мавсимиест, ки дар оғози баҳор, ҳангоми шукуфтани гули сияҳгӯш (гули наврӯзи, гули ҳасрат) ва баҳман (бойчечак) барпо мегардад. Гулгардонӣ вобаста ба шароит ва обу ҳавои маҳал дар мавридҳои гуногун ба вуқӯъ меояд. Бачаҳо аз гули сияҳгӯш гулдастае ороста ҳавли ба ҳавли мегарданд, таронаҳо мехонанд ва мардумро аз омади баҳор, фаро расидани кишту кор огоҳ месозанд. Соҳибхонаҳо гулро ба чашму абрӯвон молида, ба гулгардонҳо қадри ҳиммат чизе ҳада мекунанд.

Сурудҳои «Гули сияҳгӯш», «Баҳор омад», «Баҳори лозор омад» ва ғайра баҳори хуррам, бедории табиат, равнақи кори деҳқон, шодмонӣ ва умеду орзуи мардумро акс мекунанд. Суруд-

ҳо бо оҳанги форуму дилкаши халқӣ сароида мешаванд. Сарбайтхон дар даст гулдаста пеш-пешӣ гулгардонҳо сарбайт мехонад ва дигарон мисраи гардонро такрор мекунанд.

Сарбайтхон:

Гули сиёҳгӯши қошгардон,
Табақ пур куну пас гардон,
Бидеҳ ба дасти гулгардон,

Ҳама:

Баҳори нав, муборак бод!

Ё худ сарбайтхон:

Бойчечаку бойчечак,
Гули хушрӯй химчак.

Ҳама:

Бойчечак, бойчечак,

Сарбайтхон:

Бӯйи баҳор бойчечак,
Муждаи кор бойчечак.

Ҳама:

Бойчечак, бойчечак.

(Аз «Энциклопедияи адабиёт ва санъат»)

Матро хонед ва пас аз он дар хусуси тартиб ва рафти гулгардонӣ ҳарф занед.

Феълҳои зеро аз рӯйи сохташон ба содда, сохта, таркибӣ ҷудо карда нависед.

Даромадан, шунидан, гуфта мондан, сабзидан, даъво кардан, даравидан, тез кардан, навиштан, фурумадан, бозгаштан, шинохтан, номбар намудан, чарх задан, хунук хӯрдан, гарм шудан, барангехтан, қувват гирифтан, даромада омадан, ворид шудан, саросема гаштан, боздоштан.

набӯяд ва ошнои

начӯяд.

Фикркунон зарбулмасал тартиб диҳед ва пас аз он шарҳ диҳед. Ба кадом саволҳо ҷавоб шудани феълҳои таркиби зарбулмасалро гӯед.

Забони тоҷикӣ, синфи 6

МАВЗӢИ 88.

ГӢШТИН

ГӢштин, навъи спорт, зӯрозомии ду гӢштингир аст. Дар Юнони қадим гӢштин қисми хотимавии бозиҳои олимпӣ буд. Тоҷикон ҳанӯз аз қадимулайём дар тӯю маросимҳои халқӣ, сайру тамошогоҳҳо аз намудҳои бисёри гӢштин истифода мебарданд. Баъзе навъҳои гӢштин дар афсонаҳои халқӣ, «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ, асарҳои Абӯалӣ ибни Сино, Саъдӣ, Восифӣ, Дониш, Айнӣ ва дигарон зикр ёфтаанд.

Дзю-до (японӣ: дзю-нармӣ ва до – роҳ) гӢштини миллии японист. Дзю-до яке аз шаклҳои ба спорт табдилёфтаи бозиҳои қиуҷитсу, ки соли 1882 дар Япония пайдо шудааст. Дзю – доро профессор Д. Кано (1860–1938) ташкил кардааст. Паҳлавонон дар вақти рост истода гӢштин гирифтанд ҳар гуна амалро ба кор бурда, кӯшиш менамоянд, ки ҳарифашонро бардошта ба рӯи қолин партоянд. Ҳангоми хобида гӢштин гирифтанд паҳлавон ҳаракат мекунад, ки ҳарифашро ба тахтапушт хобонда, дар ҳамин ҳолат 30 сония нигоҳ дорад. ГӢштингирон кимоно дар бар, бе пойафзолу камарбанд гӢштин мегиранд. Мусобиқа дар рӯи қолин бе танаффус аз 4 то 15 дақиқа давом мекунад. Дзю-до аз охириҳои асри XIX ва аввали асри XX дар мамлакатҳои Европа, Осиё ва Америка паҳн шуд.

Матро хонед ва пас аз он дар хусуси гӢштингирӣ маълумот диҳед.

Вобаста ба маълумотҳои сарҳатҳо саволҳо тартиб диҳед.

Исмҳои хос, ҷамъ ва феълҳоро бо гурӯҳбандӣ нависед.

МАН МЕГӢЯМ, ШУМО ГӢШ КУНЕД

Феълҳо аз ҷиҳати воситаи иҷрои амал ва муносибати бо он дошта бевосита ва бавосита мешаванд. Дар феълҳои бевосита амалро мубтадо иҷро мекунад.

Мисол: Ҷамила дар рӯи ҷогаҳ ҳамёзаи дароз кашида, чашмакони сиёҳашро пӯшид.

ФЕЪЛҲОИ БАВОСИТА

Дар феълҳои бавосита мубтадо амалро ба воситаи касе ё чизе дигар иҷро мекунад.
Мисол: Ў зангӯларо аз рӯйи стол гирифта қингирос занонд.

Феълҳои бавосита аз феълҳои гузаранда бо илова кардани миёнванди **-он-** сохта мешаванд: рафтан – равондан, ҷунбидан – ҷунбонидан, афтидан – афтондан, сохтан – созондан.

Феълҳои бевосита ва бавоситаро дар алоҳидагӣ нависед.

Хонондан, рафтан, дидан, хушконида, фиребидан, давидан, ҷаҳидан, кӯчонида, машварат кардан, шунавонида, гурехтан, сохтан, пазонида, нависонида, шӯрида, дигар кардан, бино кардан, гурезонида, тақсим намудан.

Бо қорбасти феълҳои гузаранда панҷто ҷумла тартиб диҳед.

Намуна: Модар барои писараш курта дӯхт – Модарам барои писараш курта дӯзонд.

Доир ба феълҳои бевосита ва бавосита мисолҳо оред ва фарқи онҳоро гӯед.

КОРИ ЛОИҲАВӢ. Даҳтоӣ феълҳои бевосита ва бавосита нависед.

МАВЗӢИ 89.

ДАВРАИ ЯХБАНДӢ ВА ЗИСТИ ҲАЙВОНОТ

Давраи яхбандӣ, фосилаи нисбатан дуру дарози таърихи геологии Замин, ки дар муддати он хушкӣ борҳо зер қабати ғафси яхҳо мондааст.

Забони тоҷикӣ, синфи 6

Давраи яхбандӣ чанд бор бо давраҳои нисбатан гармтар иваз шудааст, ки дар ин давраҳо қисми зиёди яхҳо об мешуданд. Дар замони яхбандиҳо сатҳи обу баҳр нисбат ба замони имрӯза то 100 метр ва бештар аз ин паст мефуromaд. Дар ҷойҳои гулӯгоҳҳои имрӯза «пулҳои хушк» пайдо мешуданд, ки тавассути онҳо ҳайвоноти хушкигард аз як қитъа ба қитъаи дигар мегузаштанд.

Дар марҳилаҳои яхбандии бузургртарин майдони таҳнишастҳои пирияхҳо аз масоҳати пирияхҳои замони имрӯза беш аз се баробар зиёд мегардид.

Матнро хонед ва байни гурӯҳҳо саволу ҷавоб ташкил кунед.

Феълҳои таркиби матнро муайян намуда, бо саволгузорӣ ба дафтар рӯбардор кунед.

Пирияхҳо масоҳати зиёди уқёнусҳоро фаро гирифта, сарҳади майдони ҷинсҳои яхбастаи бисёрсола то ба ҷануби Фаронса поин мефуromaд. Махсусан, дар замони плейстотсени болоӣ, ки иқлим хеле хунук буд (бо вуҷуди нисбатан танг будани майдони яхбандӣ), дар минтақаҳои атрофи пирияхҳо ландшафти паҳновари хоси тундраву даштҳо ба вуҷуд омад.

Матнро хонед ва номи ҳайвонҳои дар давраи яхбандӣ зиставу аз байн рафтаре нависед.

Яхҳои шинокунандаро **айсберг** меноманд.

Минтақаи бешазорҳо ба самти ҷануб ҷой иваз намуда, дар баъзе мавридҳо тамоман аз байн рафтанд. Дар минтақаҳои наздипиряхӣ таҳнишастҳои лёсс ва лёссмонанд ба вучуд омаданд. Ҳайвоноти сардидӯст, яъне мамонтҳо, каркаданҳои пашмдор (ҳоло вучуд надоранд), говмешҳо, гавазни шимолӣ, рӯбоҳи шимолӣ, кабки Қутбӣ (ки ҳатто дар арзҳои Қрим ва Қафқози Шимолӣ дучор меомаданд), ҳамчунин ҳайвоноти даштӣ ва бешадаштӣ – аспҳо, говҳои ёбой (бизонҳо), гавазнҳои бузургшоҳ зиндагӣ мекарданд.

Тақрибан 10000 сол қалб, дар сарҳади плейстотсен ва голотсен иқлими рӯи Замин куллан тағйир ёфт. Сатҳи уқёнуси Олам нисбат ба сатҳи имрӯзааш тақрибан 100 метр баландтар шуд. Ландшафти минтақаҳои калон, олами наботот хеле тағйир ёфт. Бисёр намудҳои ҳайвонот, ки ба иқлиму шароити нав мутобиқ шуда натавонистанд, аз байн рафтанд.

(Аз «Энциклопедияи Миллии тоҷик»)

Аз се – ду ҳиссаи **айсберг** дар зери об буда, фақат қисми камаш аз об берун намудор аст. Ҳодисаҳои маълуманд, ки дар уқёнус киштиҳо ба **айсберг** бармехӯранд ва ғарқ мешаванд.

МАН МЕГҶЯМ, ШУМО ГҶШ КУНЕД

ТАРЗҶОИ ФЕЪЛ

ТАРЗИ ФОИЛӢ

ТАРЗИ МАФЪУЛӢ

Категорияи махсуси дастурии ба феълҳои мондаю гузариш ва бевоситаю бавосита алоқаманде, ки муносибати дар феъл асосёфтаи байни фоил ва мафъули амалро ифода мекунад, **тарз** ном дорад. Тарз бо шаклҳои гуногуни феъл ифода мегардад. Амал дар забони тоҷикӣ ду тарзи иҷро дорад: **тарзи фоилӣ** ва **тарзи мафъули**.

Забони тоҷикӣ, синфи 6

Тарзи фоилӣ. Ин тарзи феъл мефаҳмонад, ки мубтадо иҷрокунандаи амал аст.

Мисол: Акбар дар суфачаи дарвозахона нишаст. Дар ҷумлаи мазкур мубтадо (Акбар) дар айнаи замон соҳиби амалу ҳолат (нишаст) мебошад ва байни мубтадою иҷрокунандаи амал фарқе нест.

Тарзи мафъулӣ. Ин тарзи феъл муносибати мураккаби байни фоил (мубтадо), мафъул (пуркунанда) ва феъл (амал ё ҳолат)-ро ифода мекунад.

Дар тарзи мафъулии феъл фоили асли (иҷрокунандаи амал) ҳамчун мафъул (пуркунандаи бевосита) воқеъ мегардад, мафъули асли бошад, ба вазифаи фоил (мубтадо) меояд.

Мисол: Муҳаббат ва самимияти ин пируни хушбахт беҳтарин мукофотест, ки ба вай аз тарафи халқ карда мешавад. Тарзи фоилии ин ҷумла: Халқ ба вай изҳор мекунад.

Бо илова кардани миёнванди **-он-** аз феълҳои монда феълҳои гузаранда тартиб диҳед.

Гурехт, хобид, давид, хест, ларзид, ҷунбид.

Панҷтоӣ феълҳои монда ва гузаранда нависед.

Ҳамчун забоншиноси ҷавон илова ба калимаи ях ҳаргуна калимаҳо тартиб диҳед.

ЯХ

ШИКАН, ШИКАНӢ, ТӢДА, ПАРЧА, ПИР, РЕЗА,
ХОНА, ТАРОШ, ТЕША, МАЙДАКУНАК, ДОН, КАРДА,
ЗАДА, БАСТА, БУР, БУРҶА, ОБ.

Бо шарҳи калимаҳо шинос шавед ва ба хотир нигоҳ доред.

Говмеш – чорпоест аз ҷинси гов, ки тани бузург, гардани ғафси кӯтоҳ ва шохҳои калони хамида дорад.

Яхбурҷ – ҷойи шикастагии ях (барои обгирӣ), ҷойи шикофи яхи рӯи ҳавз, дарё ва ғайра.

Ландшафт – калимаи вомии юнонӣ буда, он ҳамчун истилоҳи илми ҷуғрофия маънои манзара ва намуди умумии зоҳирии маҳалро ифода менамояд.

Калимаҳои зеринро машқи талаффуз кунед.

Гулӯгоҳ, таҳнишаст, пириях, наздипирияхӣ, уқёнус, иқлим, каркадан, гавазн, лёсс, лёссмонанд, плейстотсен, голотсен, самт, сатҳ, ландшафт.

МАВЗЎИ 90.

ГАРДИШИ ОБ ДАР ТАБИАТ

Замин захираи бузурги об дорад. Аз чор се ҳиссаи сатҳи кураи Замиро об ишғол кардааст, ки он дар баҳру уқёнусҳо, дарёву кӯлҳо, барфу пирияхҳо ва ботлоқҳо ҷойгир шудааст. Об инчунин дар қабатҳои зери замин мавҷуд аст. Қисми зиёди ҷисми одам (аз се ду ҳисса)-ро низ об ташкил медиҳад. Ба воситаи об аз организми одам ҳар гуна моддаҳои зарарнок хориҷ мешаванд.

Об барои ҳаёти ҳайвонҳо низ аҳамият дорад. Баъзе ҳайвонҳо, ба мисли моҳӣ, наҳанг, тимсоҳ бевосита дар муҳити оби зиндагӣ мекунад. Об барои нашъунамои рустаниҳо зарур буда, онҳо аз хок ба воситаи об ғизо мегиранд, месабзанд ва мева медиҳанд.

Матнро хонед ва ҳиссаҳои нутқро бо гурӯҳбандӣ нависед. Ба кадом савол ҷавоб шуданашро номбар кунед.

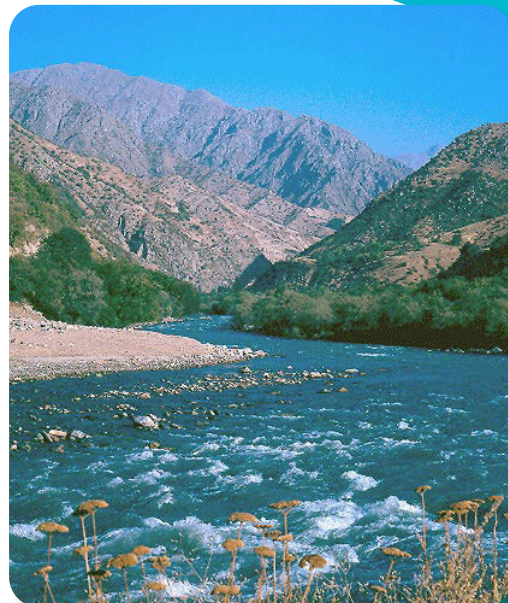
ИСМ		ФЕЪЛ	
	?		?
1. Исми чист? Он ба кадом саволҳо ҷавоб мешавад?		2. Феъл чист? Он ба кадом саволҳо ҷавоб мешавад?	
Ҷавоб:		Ҷавоб:	

Об дар табиат доимо гардиш мекунад. Зери таъсири нури Офтоб қисми муайяни об аз баҳру уқёнусҳо ва сатҳи хушкӣ бухор мешавад. Бухори об ноаён ба боло мебарояд. Аз онҳо абр пайдо мешавад ва ба сифати борон боз ба рӯи замин мефурояд. Пас, қисми зиёди оби буғшуда баргашта, ба баҳру уқёнусҳо мерезад, ки онро гардиши хурди об мегӯянд. Лекин қисми муайяни оби буғшударо бод ба болои хушкӣ бурда, дар

Забони тоҷикӣ, синфи 6

шакли боришот (борон, барф, жола) мерезад. Об дар сатҳи хушкӣ масофаи дуру дарозро тай намуда, ба воситаи дарёҳо, обҳои зеризаминӣ ва яхҳои шинокунанда боз ба оби уқёнусу баҳрҳо ҳамроҳ мешавад. Ин гардиши обро дар табиат гардиши калони об меноманд.

Ҳамин тавр, дар кураи Замин об ҳамеша дар гардиш аст. Аз таъсири гармии Офтоб об бухор шуда, ба боло меравад ва бо таъсири қувваи кашиши Замин дар шакли барфу борон ба Замин бармегардад. Тавассути ин гардиш оби кӯлу дарёҳо, намии ҳаво, обҳои зеризаминӣ ва оби пиряхҳо ҳамеша дар ҳаракат буда, иваз шуда меистанд.

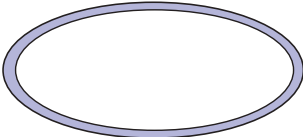
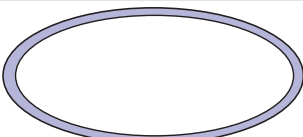
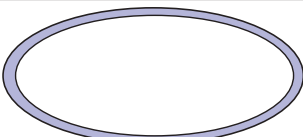
Ба саволҳо ҷавоб нависед ва супоришҳоро иҷро намоед.

1. Барои чӣ об дар табиат гардиш мекунад?

2. Агар об дар табиат гардиш намекард чӣ ҳодиса рӯй медод?

3. Гардиши об чӣ аҳамият дорад?

4. Қадом қувваҳо обро ба гардиш медароранд?

1.	Замин дорои кадом захираҳои оби мебошад?	Нақши обро барои мавҷудоти зинда шарҳ диҳед.
		
2.	Гардиши хурди об чист?	Ҷараёни ба амалоии гардиши калони обро фаҳмонед.
		
3.	Қадам қувваҳои обро дар табиат ба гардиш мебароранд?	Аҳамияти гардиши об дар табиатро шарҳ диҳед.
		

Ҷумлаҳои пурра кунед.

1. Агар об аз баҳру уқёнусҳо бихор шуда, боз ба баҳру уқёнусҳо резад, ин гардиши _____ об аст. 2. Агар об аз баҳру уқёнусҳо бихор шуда, ба хушкӣ резад ва масофаи дуру дарозро тай намуда, ба оби уқёнусу баҳрҳо ҳамроҳ шавад, инро гардиши _____ об меноманд.

Ҳамчун забоншиноси ҷавон илова ба калимаи об ҳаргуна калимаҳои тартиб диҳед.

ОБ

АНБОР, БАНД, ГАРДИШ, БАРДОР,
ГАРДОН, БОЗӢ, ДАСТА, ГУРЕЗ, ДОР.

Ҷавоби дурусти «**ҳа**» ё «**не**»-ро аз ҷадвали зер интихоб кунед. Ҳамон обро оби маъданӣ (минералӣ) меноманд, ки

ҳа	не	дар таркибаш лой дорад.
ҳа	не	дар таркибаш намакҳои гуногун дорад.
ҳа	не	дар таркибаш газҳои гуногун дорад.
ҳа	не	дар таркибаш қум дорад.
ҳа	не	хусусияти шифобахшӣ дорад.

Забони тоҷикӣ, синфи 6

Ақидаҳои дурустро интихоб кунед.

1. Обҳо дар рӯи замин ба як самти муайян ҷорӣ шуда, дарёро ташкил медиҳанд.
2. Одамон оби дарёро барои корҳои гуногун истифода мебаранд.
3. Одамон аз оби дарё истифода намебаранд.
4. Кӯл пастхамии табиӣ аз об пуршуда аст.
5. Оби ҳама кӯлҳо равон мебошад.
6. Обанбор кӯли сунъиест, ки онро одамон сохтаанд.

Ба фикри мо

Агар гардиши об намебуд, сатҳи хушкӣ тамоман беоб мемонд, сайёраи мо нисбатан хунуктар мешуд ва ҷойивазкунии аксари моддаҳо дар табиат ба амал намеомад.

Ба фикри Шумо чӣ?

МАН МЕГҶАМ, ШУМО ГҶШ КУНЕД

ИФОДАИ МАЪНОИ ИНКОР ВА ТАСДИҚ ДАР ФЕЪЛ

Феъл дар ду шакл истифода мешавад: тасдиқӣ ва инкорӣ. Дар шакли тасдиқӣ иҷрои амал дар яке аз замонҳои феъл (гузашта, ҳозира ё оянда) тасдиқ карда мешавад: Падарам дар бораи деҳаамон ривоятҳои қадимро нақл мекард. Дар шакли инкорӣ амал дар яке аз замонҳо (гузашта, ҳозира ё оянда) инкор карда мешавад. Шакли инкориӣ феъл аз шакли тасдиқӣ бо илова шудани пешванди **на-** (гоҳе **ма-**) сохта мешавад.

Муқоиса кунед: \bar{U} намехонд ва намедонист.

Забони тоҷикӣ, синфи 6

Матнро хонед, сиға ва замонҳои феълро муайян кунед.

Ҳамон ҳавлича. Абӯалӣ бар рӯи як минбари пасте, ки се зина дорад, нишастааст ва дарсгӯиашро ба охир мерасонад:

– Донишманди ҳақиқӣ бояд ҳамаи рангҳоро дӯст дошта бошад ва нагӯяд, ки «ба ман ранги сиёҳ ё сафед ё кабуд хуш аст». Дар байни шогирдон хушҳолие рӯй дод, ки одатан дар вақти тамом шудани мавъиза (дарс) ба зуҳур меояд. Яке аз шогирдон бо овози баланд пурсид:

– Устод! Шумо имрӯз роҷеъ ба аҳамияти таҷриба дар илм батафсил сухан рондед. Агар таҷриба ба мо натиҷае надиҳад, чӣ кор кунем?

– Саъйи одами босубот ҳар гуна садду бандро бартараф мекунад, – ҷавоб дод Абӯалӣ.

Як талабаи ҷавон соддалавҳона савол дод:

– Наход ки барои ба даст овардани як зарра ҳақиқат садҳо таҷриба гузаронидан лозим бошад?

– Албатта, – табассум кард Абӯалӣ. – Боғбон ҳам барои як гул сад хорро парвариш мекунад.

Вай бархоста аз минбар фаромад ва гуфт:

– Акнун ба таҷриба машғул шавед!

Шогирдон ҳар яке ба коре машғул гардиданд. Яке дар тарозу сангҳои рангро бармекашад. Дигаре ҷузъҳои устухони паррандаеро ба ҳам васл мекард. Саввумӣ кадом як моддаи обакиро ба яке аз зарфҳои, ки дар болои оташдон ба симҳо шадда карда овехта шуда буданд, мерехт, дар оташдон алав дармегиронд.

(Аз «Мунтахабот»-и Сотим Улуғзода)

Матнро хонед, феъл ва намудҳои онро номбар кунед.

Меҳтар ҷуфти гов ва тухмиро аз деҳқонони деҳоти ҳамсоя ба даст овард. Хурду калон, марду зан ҳама бо сардории саркори пир ба саҳро бароманд, ҷуфт ронданд, ҷӯйҳоро тоза карданд, дарахтҳо нишонданд. Инро шунида, аз деҳа рафтагон боз баргашта ғун шудан гирифтанд, ҳама даст ба кор шуданд, то он ки деҳа дар се сол аз пештарааш ҳам ободтар гардид.

(Аз «Шоҳнома»-и Абулқосим Фирдавӣ, нигориши С. Улуғзода).

УСТО РОСТ ГУФТА БУДАСТ

Амаки Ҳайдар рост гуфта будаст. Донаҳои киштаи мо баъди як ҳафта неш назаданд. Ҳатто ҳафтаи дуюм сипарӣ гашту аз майса дому дарак набуд. Хавотир шудем.

– Шояд донаҳоро кирм хӯрда бошад? – гуфт Баҳром дар оғози ҳафтаи сеюм.

– Имрӯз понздаҳ рӯз гузашт, чӯра. Мо ҳамин шубҳаамонро ба бобоям гуфтем. Вай ҷавоб дод:

– Ин кори шумо, чӯраҳо! Вазифаи мо дучарха харида додан. Равед, аз пайи кор шавед! Ба назди Шаҳром рафтем. Вай низ ҳамин гапи бобоямро такрор кард:

– Равед, бинед, худатон хулоса кунед. Шояд кирм хӯрда бошад, шояд мӯрчаҳо бурданд, эҳтимол донаҳо пӯсида бошанд...

Рост гуфт Шаҳром, гапи бобоям ҳам дуруст аст. Мо бояд гандумро сабзонем. Шартамон чунин буд. Он вақт соҳиби дучарха мешавем. Пагоҳии рӯзи дигар ба хонаи Баҳромино рафта, таклиф кардам, ки як гӯшаи заминро кофта, донаҳоро хабар гирем. Баҳром розӣ шуд. Ба сари кишт рафтем. Ман як чӯбак гирифта, заминро чуқурча кофтам. Чанд дона намудор шуд. Донаҳо нарм, вале нешзада набуданд.

– Пӯсидаанд! – ноумедона қариб дод зад Баҳром.

– Бубин, каб-кабуд шудаанд. Дар ҳақиқат, гандум пӯсида буд. Баҳром дигар чизе нагуфту рафта, зоғнӯл овард. Пас замини киштамонро чаппагардон кардан гирифт.

– Чӣ кор кардӣ?! – норозӣ шудам ман.

– Мон сабз шавад!

– Сабз намешавад, – ҷавоб дод Баҳром.

– Аз нав кишт мекунем.

– Бобояму акаи Шаҳром хабар ёбанд, чӣ мегӯянд? – хавотир шудам ман.

– Хабар намеёбанд, – ҷавоб дод Баҳром.

– Акаам нест. Баъди як ҳафта меояд. Рафта, аз хонаатон як каф гандум биёр!

Матнро хонед, мазмунашро нақл кунед. Сифатҳоро муайян намуда, ба зераш хат кашед.

НАТИҶАГИРӢ АЗ МАВЗӢИ СИФАТ

ГУРӢҲИ 1.

1. Сифат калимаест, ки аломат ва чигунагии исмро мефаҳмонад.

2. Яке аз нишонаҳои алоқаи сифат бо исм изофат мебошад.

3. Сифат ба ду гурӯҳ: аслий ва нисбӣ ҷудо мешавад.

4. Сифати аслий аломати хос ё асосии исмро мефаҳмонад.

5. Сифати нисбӣ нисбати аломатро ба касе ё чизе баён менамояд.

6. Нишонаи камиву хурдӣ ва навозиш пасвандҳои **-ак (-як), -акак (-якак), -ча, -тоб** мебошад.

7. Василайи муқриси ашё пасвандҳои **-тар, -тарин** мебошад.

Забони тоҷикӣ, синфи 6

ГУРҶҲИ 2.

1. Пасвандҳои **-ӣ, (-гӣ, -вӣ), -ин, -ина, -он, -она (-гона), -а** ва пешвандҳои **бо-, ба-, бе-, бар-, но-, дар-** унсури муҳими сифатсозанд.

2. Сифат аз ҷиҳати сохт содда, сохта, мураккаб ва таркибӣ мешавад.

3. Сифати содда танҳо аз як реша иборат аст.

4. Сифати сохта бо ёрии пешванд ё пасванд сохта мешавад.

5. Пасвандҳои сифатсоз аз ҷиҳати мавқеи калимасозӣ ва истеъмор ба се гурӯҳ ҷудо мешаванд: сермахсул, каммахсул ва бемахсул.

6. Пасвандҳое, ки аз ҳиссаҳои гуногуни нутқ, аз ҷумла калимаҳои нав сифат месозанд, пасвандҳои сермахсул ном доранд: **-ӣ, -нок, -манд, -она**.

7. Пасвандҳое, ки калимаҳои зиёд сохта, вале доираи истифодашон дар сохтани сифатҳои нав маҳдуд аст, пасвандҳои каммахсул ба шумор мераванд: **-гун, -ак, -ин, -онӣ**.

8. Пасвандҳое, ки фақат дар сохтани танҳо чанд калима иштирок мекунанд, пасвандҳои бемахсуланд: **-осо, -ваш, -ур**.

ГУРҶҲИ 3.

1. Сифати мураккаб аз ду ё се реша ташкил меёбад.

2. Аз рӯи муносибати байни ҷузъҳои сифатҳои мураккаб ба ду гурӯҳ ҷудо мешаванд: сифатҳои мураккаби тобеъ ва сифатҳои мураккаби пайваст.

3. Дар сифатҳои мураккаби пайваст ҷузъҳои мустақил ва баробарҳуқуқ буда, яке дигарро мазмунан пурра мекунад, такмил медиҳад. Ин усули калимасозии сифат каммахсултар аст.

4. Дар сифатҳои мураккаби тобеъ ҷузъҳои ба якдигар тобеъ буда, ҷузъи тобеъ ҷузъи асосиро шарҳу эзоҳ медиҳад. Ин тарзи сохтани сифатҳои мураккаб серистеъмор ва сермахсул мебошад.

5. Бо роҳи васлшавии калимаҳо сохта шудани сифатҳо аз сермахсултарин усулҳои сифатсозист.

6. Сифати таркибӣ аз решаҳои гуногун ба воситаи пешоянду пасоянду пайвандак сохта мешавад.

7. Сифат дар ҷумла одатан ба вазифаи муайянкунанда ва хабар меояд.

БОБИ IX. КОМИЛХУҚУҚИИ ИНСОН

МАВЗЎИ 91.

ОРЗУИ ҲУҚУҚШИНОС
ШУДАНРО ДОРАМ

МЕДОНАМ, ДОНИСТАН МЕХОҲАМ

Ҳуқуқшинос – ин мутахассиси соҳаи ҳуқуқ мебошад. Ӯ донандаи қонунҳо ва санадҳои меъёри, онро истифода бурда ба каси дигар тафсири дуруст карда метавонад.

Ҳуқуқшинос – мутахассисе мебошад, ки озодона маълумотҳои оиди базаи қонунгузорию ихтиёрдорӣ мекунад. Ӯ далелҳоро дар асоси қонун ҳамчун намуда, дар асоси онҳо бо роҳи муқаррарнамудаи

қонун санадҳои татбиқи ҳуқуқ мебарорад.

Ҳуқуқшиносӣ – касбест, ки бо инсон ва арзишҳои ҳуқуқию ахлоқии ӯ, арзишҳои ҳаёти инсонӣ ва шаъну шараф, баробарӣ ва эҳтироми ҳуқуқи инсон, ҳуқуқу озодиҳои худ ва дигарон сару кор дорад.

Дар замони мо ин соҳа хеле васеъ шудааст, бинобар ин мутахассисонро ба соҳаҳо ҷудо менамоем. Масалан, онҳо дар симои ҳимоятгарон, айбдоркунандагон, экспертҳо, профессорҳо ва судяҳо ва ғайра фаъолият мебаранд.

Барои ҳуқуқшинос дониستاني мундариҷаи ҳуҷҷатҳои асосии байналмилалӣ, Конститутсия, санадҳои меъёрии ҳуқуқии соҳа ҳатмист.

Дониستاني мафҳумҳои «санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ», «қувваи юридикӣ», «Конститутсия», «қонун», «санади зерқонун» ҳатмист. Дар ҳуқуқшинос рушд ёфтани малакаҳои таҳлилию иртиботӣ, таносуби муайян карда тавоништан, ҳамчунин кардан, хулоса баровардан, дар команда (гурӯҳ) кор кардан, нуқтаи назари мустаклилно худро доштан муҳим аст.

Матнро хонед, матлаби дар он баёнгардидаро бо гуфтаҳои хеш баён намоед.

Забони тоҷикӣ, синфи 6

БА ФИКРИ МО?

Ҳуқуқ – низоми муқаррароти меъёрии умумихатмӣ мебошад, ки озодӣ, адолат, ҳуқуқҳои инсон ва дигар арзишҳои ҳуқуқиро инъикос намуда, шакли расмии ифодаёбӣ доранд, муносибатҳои ҷамъиятиро бо мақсади таъмини муташаккилӣ, тартибот ва рушди ҷомеа танзим мекунанд.

БА ФИКРИ ШУМО ЧӢ?

ЭҲСОС МЕКУНАМ

Касби ҳуқуқшиносӣ дар ҷомеаи муосир дорои қадру қимати баланд буда, ҳуқуқшинос дар ҷомеа соҳиби иззату эҳтироми хосса мебошад.

Ҳуқуқшиносӣ касби бисёр масъулиятнок аст, барои расидан ба қуллаҳои мурод дар ин касб сабру таҳаммул ва ҳамавақт дар омӯзиш будан лозим меояд. Ин касб бештар касби амалиявӣ буда, ҳамаҷуз тағйироту инкишофро талаб менамоянд, зеро муносибатҳои ҷамъиятӣ дар якҷо наистода ҳамавақт дар инкишоф мебошанд. Рӯз то рӯз муносибатҳои нав ба нав ба вуҷуд омада истодааст, бинобар ин аз ҳуқуқшиносон омӯзиш ва аз пешравиҳои замон бохабар будан тақозои замон гаштааст.

ШУМО ЧӢ ГУНА ЭҲСОС МЕКУНЕД?

МАН МЕГӢЯМ, ШУМО ГӢШ КУНЕД

Замони феъл муносибати амалро ба ҳангоми нутқ ва ё ба лаҳзаи дигари нутқ зоҳиршуда нишон медиҳад. Феъл се замон дорад ва бо шаклҳои гуногуни замонӣ тасриф меёбад: *замони гузашта, замони ҳозира, замони оянда.*

КОРИ ЛОИХАВЇ. Аз таркиби матни аввал феълҳоро муайян намоед ва ба дафтар рӯбардор кунед.

МАВЗЎИ 92.

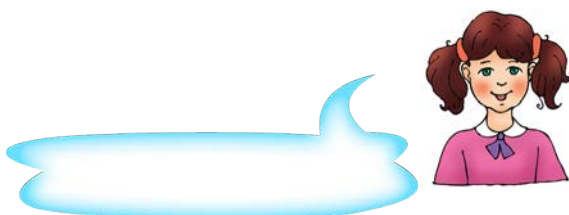
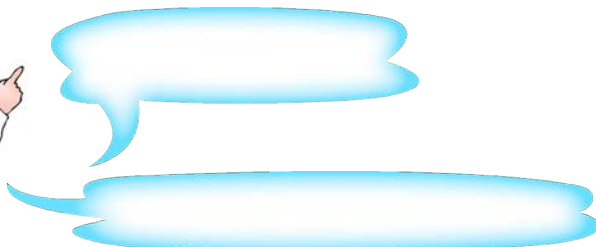
**МАФҲУМ ВА САРЧАШМАҲОИ
ҲУҚУҚИ ИНСОН**

БА ПИНДОРИ ҲУҚУҚШИНОСОН

<p>Ҳуқуқи инсон – сифати ахлоқии инсон аст, ки аз рӯйи адл ба ӯ имкониятҳо меофарад.</p>	<p>Ҳуқуқи инсон – ин муносибатҳои байни ҳамдигари одамон ва давлат аст.</p>	<p>Ҳуқуқи инсон – ин муҳимтарин сифатҳои шахсият аст, ки барои инкишофи озодии вай ҳамчун инсон шароит муҳайё мекунад.</p>
<p>Гуго Гротсий</p>	<p>Хёфе</p>	<p>Рудинский</p>

БА ПИНДОРИ ШУМО ЧӢ?

**ҲУҚУҚҲОИ ЗИСТ ВА ИЛМОМЎЗИИ ХЕШ
ВА БАЧАҲОИ ҲАМСИННУСОЛРО НОМБАР КУНЕД!**

Забони тоҷикӣ, синфи 6

МАН МЕГУҶАМ, ШУМО ГҶШ КУНЕД

Ҳуқуқи инсон аз меъёрҳои моддӣ ва меъёрҳои мурофиавӣ иборат аст. Меъёрҳои моддӣ ба инсон имкони истифода намудан аз ҳуқуқҳои мушаххаси ҳудро медиҳад. Ба монанди, ҳуқуқ ба ҳаёт, ҳуқуқи иштирок намудан дар интихобот, ҳуқуқи истироҳат, озодии суҳан ва ғайра.

Меъёрҳои мурофиавӣ ба инсон имконияти татбиқунии ҳуқуқҳои инсон дар зинаҳои гуногуни мақомоти давлатӣ таъмин менамоянд.

<p>Сарчашмаҳои ҳуқуқи инсон гуфта шакли зоҳирии ифодаебӣ ва мустақамкунии меъёрҳои ҳуқуқи инсонро меноманд.</p>	<p>Сарчашмаҳои ҳуқуқи инсон гуфта он санадҳои меъёрии ҳуқуқиро меноманд, ки дар онҳо ҳуқуқу озодиҳои инсон эътироф, танзим ва ҳифз карда шудаанд.</p>
<p>Сарчашмаҳои ҳуқуқи инсон ба худ хусусиятҳои хосро дорад. Хусусиятҳои хоси он дар он зоҳир мегардад, ки меъёрҳои ҳуқуқи инсон дар шартномаҳои мазмуни меъёрӣ доштае, ки аз ҷониби ташкилотҳои байналхалқӣ дар арсаи байналхалқӣ қабул мешаванд ва санадҳои меъёрию ҳуқуқие, ки дар қонунгузорию дохили давлатии давлатҳои алоҳида оварда шудаанд, ифода меёбад.</p>	

ШАРТНОМАҶОИ БАЙНАЛХАЛҚӢ ДАР СОҶАИ ҲУҚУҚИ ИНСОН

Шартномаи байналхалқӣ гуфта чунин созишномаеро меноманд, ки дар як ё якчанд ҳуҷҷат байни давлатҳо ва дигар иштирокчиёни муносибатҳои ҳуқуқи байналхалқӣ дар шакли хаттӣ баста мешаванд.

Шартномаҳои байналхалқӣ вобаста ба асосҳои гуногун тасниф карда мешаванд. Аз рӯи доираи амалашон шартномаҳои байналхалқӣ ба **универсалӣ** ва **минтақавӣ** ҷудо мешаванд. Аз рӯи мазмунашон шартномаҳои байналхалқӣ ба **умумӣ** ва **махсус** ҷудо мешаванд.

Шартномаҳои асосии байналхалқӣ доир ба ҳуқуқи инсон инҳо ба шумор мераванд:

– Конвенсияҳо дар бораи ҳуқуқҳои кӯдак, занҳо, муҳоҷи-
рони иҷборӣ, гурезаҳо, мубориза бар зидди ҷама гуна таъ-
из. «Дар бораи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд», санади
ҷамъбастии Вена «Дар бораи ҳамкориҳо байни давлатҳо»...

МАН МЕГҶАМ, ШУМО ГҶШ КУНЕД

ФЕЪЛҲОИ МОНДА ВА ГУЗАРАНДА

**Феълҳое, ки таъсири амали онҳо ба предмети дигар на-
мегузаранд, феъли монда** номида мешавад: Асп медавад. Собир
хобидааст.

**Феълҳое, ки таъсири амали онҳо ба предмети дигар мегу-
заранд, феъли гузаранда** ном дорад: Солеҳ мактубро хонд. Барот
пахта мечинад.

1. Наргис аз мактаб рафт.	1. Наргис мактуб навишт.
2. Гов дар марғзор чарид.	2. Гов алафро хӯрд.
3. Имрӯз коса шикаст.	3. Ман косаро шикастам.

Ҷумлаҳои сутунҳоро муқриси кунед. Гӯед, ки амали онҳо чӣ
гуна иҷро шудааст.

Феълҳо монда ва гузаранда мешаванд.

Феълҳои монда амалро мефаҳмонад, ки таъсиру ҳара-
кати як предмет ба предмети дигар нагузашта дар худаш ме-
монад: *хобидан, хестан, хандидан, гиристан, давидан, ома-
дан, рафтан*.

Феълҳои гузаранда феълҳое, ки ба объект нигарони-
да шудани амал ё бевосита ба объект гузаштани таъсири
амалро фаҳмонда, ба саволҳои **киро? чиро? (киҳоро? чиҳо-
ро?)** ҷавоб мешаванд: *навиштан, хондан, гуфтан, дидан,
дошта овардан*.

КОРИ ЛОИҶАВӢ. Дар алоҳидагӣ даҳто феълҳои монда ва
гузаранда нависед.

МАВЗӢИ 93.

АДАБ ҲУСНИ ИНСОН АСТ

Ҳар ҷо ки адаб аст, оромиву субот ва пешрафту нумӯъ
низ ба миён меояд. Аз ин хотир адаб роҳнамои зиндагӣ буда,
онро ҳамчун чароғаки раҳнамо ба низоми муайян медарорад.

Забони тоҷикӣ, синфи 6

Бинобар ин дар оилае, ки одоб бошад, шодиву нишот низ ҳукм меронад. Дар ин гуна хонадон мудом файзу барака ҳукмфармоист. Нисбати ин хонадон шахсони дигар бо ҳавас менигаранд. Зеро фарогирии адаб ба ҳуди инсон вобаста аст. Дар ин бора қиссае ҳаст: «Луқмони ҳакимро пурсиданд:

– Адаб аз кӣ омӯхтӣ?

Гуфт: Аз беадабон. Ҳар чӣ аз эшон дар назарам нописанд омад, парҳез кардам».

Зиндагӣ, ҷомеа моро водор месозад андеша ва нигоҳи худро нисбати мароми зиндагӣ дигар кунем. Онро аз нуқтаи назари адаб, илму маърифат баҳодод намоем. Ҳар як ҳодисотро бо тарозуи адаб баркашем. Дар ин маврид як шахси боадаб бар сад нафар беадаб пирӯз меояд, мисли он ки торикии шабро нури рӯз маҳв мекунад. Мисли он ки равшании офтоб пардаи торикии шабро медарад.

Дар ҳар ҷомеа ва оилае, ки адаб дар назари аввал бошад, осудагӣ хушбахтӣ ва камолоту пешрафт бештар мегардад. Барои ин сараввал бояд ҳуди мо муаддаб бошем, то тавонем дигаронро ба дунёи зебои адаб ҳидоят намоем.

Матнро хонед ва мазмунашро нақл кунед. Аз рӯйи расм фикратонро баён намоед.

Гуфтори зеринро шарҳ диҳед.

Ҷумҳурии Ёзбекистон ба забон, урфу одат ва анъанаҳои ҳамаи миллату халқиятҳои, ки дар қаламрави Ёзбекистон умр ба сар мебаранд, арҷ мегузорад, барои рушди онҳо шароит фароҳам меоварад.

МАН МЕГҶЯМ, ШУМО ГҶШ КУНЕД

Сиға. Категорияи грамматикии феъл, ки муносибати гҶян-даро нисбат ба воқеияти амалу ҳолат муқаррар менамояд, **сиға** номида мешавад.

Дар забони тоҷикӣ чор сиға ҳаст ва ҳамаи шаклҳои замони феълҳо аз рӯи маънӣ ва хусусияти воқеияташон ба ин сиғаҳо мансуб мегарданд: *сиғаи хабарӣ, сиғаи шартӣ-хоҳишмандӣ, сиғаи амрӣ, сиғаи эҳтимолӣ.*

КОРИ ЛОИҶАВӢ. Дар алоҳидагӣ панҷтоӣ феълҳои сиғаашон хабарӣ, шартӣ-хоҳишмандӣ, амрӣ, эҳтимолӣ нависед.

МАВЗӢИ 94.

ГУЛОБ ВА АМАЛИ ГУЛОБГАРӢ

Гулоб – оби хушбӯӣи гули садбарг, ки ба воситаи асбоби махсус кашида мешавад ва ҳамчун атриёт, давои қуввати дил ва шифобахшандаи бемориҳо ба кор мебаранд.

Гулобкашӣ яке аз касбҳои қадимӣ буда, дар гузашта дар байни тоҷикони шаҳр ва ё минтақаҳои махсус маъмул буд. Гулобро гулобкашон аз чандин гулҳо мегиранд.

Ҷанӯз офтоб набаромада гулҳои нашукуфтаи атиргул ё гули садбарги хушбӯӣро мечинанд ва онро як шабонарӯз дар соя мегуздоранд. Баъдан баргҳои нафиси гулро аз шохчаҳо ҷудо мекунанд. Сипас дар деги махсус-анбиқ об андохта, онро чанд дақиқа мечӯшонанд. Дар ин оби ҷӯшида баргҳои гули садбаргро андохта, онро 2–3 дақиқа мечӯшонанд.

Ҷангоми ҷӯшидани об бодикқат менигаранд, ки об аз барги гул поинтар наравад. Агар об аз барг пастар бошад, ба каме об илова мекунанд, то ки баргҳоро об пӯшонад.

Пас аз ин амал сарпӯши анбиқро мепӯшонанд ва гирди онро бо хамир маҳкам карда, ин обро то ду соат ва гоҳо зиёдтар мечӯшонанд. Дар як гӯшаи анбиқ ҷӯби қаламшакли нӯгборик мегуздоранд, ки онро мил мегӯянд. Пас аз он зарфҳои махсусро таҳия намуда, нӯги милро ба он мегуздоранд, то ки ҳаво надарояд.

Равшан Раҳмонӣ

Забони тоҷикӣ, синфи 6

Матнро хонед ва ҳиссаҳои нутқро бо гурӯҳбандӣ нависед.

Исмҳои сохта: касбҳо, ...

Исмҳои мураккаб: гулобқаш, ...

Феъл: мегӯянд, ...

Гулобгир – ки аз гул гулоб мегирад, гулобгар.

Ҳамчун забоншиноси ҷавон илова ба калимаи гулоб ҳаргуна калимаҳо тартиб диҳед.

1.	Г	+	ДОН	=	зарфи гулоб, ки ба шакли машраби гарданборик аст.
2.	У		ПОШ		зарфи дастадори гарданборик ва лӯладор, ки ҳангоми азодорӣ бо он гулоб мепوشиданд.
3.	Л		ГАР		он ки аз гул гулоб мегирад, гулобгар.
4.	О		ЗАН		афшонандаи гулоб, гулобпош.
5.	Б		ИТОБ		моил ба ранги гулобӣ, гулобиранг.

Бо корбасти ибораҳои фразеологӣ зерин ҷумлаҳо тартиб диҳед.

1. **Гули сари сабад** (чизи беҳтарин, писандидатарин, одами азизтар ва бақадртар дар байни як гурӯҳ, зинатбахши маҳфилҳо).
2. **Гул-гул шукуфтан** (аз ҳад зиёд хурсанд шудан, болидан).
3. **Аз гул нозук будан** (хеле нафис будан, бисёр нозук будан).

Хонед ва ба хотир нигоҳ доред.

Анбиқ – асбобе, ки ҷисмҳои моеъро ба қатраҳо бармегардонад.

МЕДОНАМ, ДОНИСТАН МЕХОҶАМ

Калимаи «**чопандоз**» бо мурури замон дар лаҳни тоҷикӣ ба **човандоз** бадал шудааст. Муҳраи асливу меҳварӣ ва омили инсониву таъйинкунандаи бозии бузқашӣ ҳамин **човандоз** аст. Ин

вожа аз ду калимаи туркии «чоп», яъне «бидав» ва тоҷикии «андоз» таркиб ёфтааст.

Човандозҳо маъмулан шахсиятҳои саршиносу боэътибор ва қавиҳайкал, қавипанча ва беҳаросу фавқулодда моҳир дар аспсавори мебошанд.

М	АСПҲОИ БУЗКАШӢ
О	Аспҳои бузкашӣ аз ҷумлаи аспҳои оддӣ ва маъмулӣ набуда, балки ин аспҳо аз наслҳои махсус ҳастанд. Ин аспҳо
М	таи солҳои тӯлонӣ дар давидан, суръат ва ҷусса нисбат ба сойири аспҳои дигар бартарии худро собит кардаанд ва ҳамзамон тарбия мешаванд. Тарбияи як аспӣ бузкашӣ 5–6 сол
Е	тӯл мекашад. Аспҳои бузкашӣ тӯли сол таҳти назари сайис, бо дарназардошти наҳваи вижаи ғизоӣ тарбият мешаванд.
Д	Аспҳои бузкашӣ вобаста ба рангу наслшон номҳои мухталиф доранд. Монанди Туруқ, Ҷиранд, Мушкӣ, Саманд, Қашқа, Ҷиранди Давлатбой, Туруқи Ҳоҷӣ, Саманди Алимардон ва ғайра.
О	
Н	
Е	
М	

Забони тоҷикӣ, синфи 6

ОЁ ШУМО ҲАМ МЕДОНЕД?

МАН МЕГҶАМ, ШУМО ГҶШ КУНЕД

Сиғаи хабарӣ ба вуқӯъ омадан ва ё наомадани амалро дар замони феъл ифода мекунад: *меояд, омада истодааст, хоҳад омад, наомад, намеояд.*

Ба саволҳо ҷавоб диҳед.

1. Сиға гуфта чиро меноманд?
2. Феъл чанд сиға дорад?

КОРИ ЛОИҲАВӢ. Бо интиҳоби сарлавҳа ба расмҳо ва корбасти феълҳои сиғаи хабарӣ матн тартиб диҳед.

МАНЗҶИ 95.

ЯК КАФ ГАНДУМ

Рӯзи дигар лозим наомад, ки гапи дучархаро ба хоџири бобо-ям расонам, чун аз хоб хеста, дасту рӯ шустам, ӯ маро ба хонаи худ даъват кард ва ба дастам як пиёла дод. Дар пиёла як каф гандум буд.

- Ҳамин гандумро кишт бикун, – фармуд ӯ.
- Вақте ки сабз шуд, ҳар ду ба шаҳр меравем. Ҳамон рӯз дучарҳаи гуфтагиатро харида медиҳам.
- Пурсидам, ки гандум дар чанд рӯз месабзад.
- Намедонам, – ҷавоб дод ӯ.
- Ин аз нигоҳубини тую боду ҳавою чанд омили дигар вобаста аст, чӯра. Ман гандум кишта наметавонидам. Аз ин сабаб боз савол додам:
- Бобо, гандумро чӣ хел кишт мекунад?
- Ин кори ту, – шӯхиомез ҷавоб дод бобоям.
- Охир, дучарҳаро ту савор мешавӣ, на ман. Бо вучуди ин шодии маро ҳадду канор набуд: бинед-а, як кори осону ба орзуя т расидӣ! Аз назди бобоям берун рафтам ва дар саҳни ҳавлӣ пиёла дар даст лаҳзае ҳайрон истодам. Донаҳоро дар кучо кишт кунам? Аз кӣ маслиҳат пурсам? Кӣ ба ман ёрӣ расонда метавонад? Андешманд назди модарам рафтам. Вай дар ошхона косаю қошуқ мешуст.
- Кӣ инро ба ту фармуд? Муаллиматон? – пурсид ӯ.
- Бобоям, – ҷавоб додам ман.
- Чӣ гуфтанд?
- Гуфтанд, ки агар ҳамин гандум неш занад, дучарҳа харида медиҳанд.
- Барои чӣ «агар ҳамин гандум неш занад» будаст?
- Намедонам.
- Ман ҳам намедонам, – китф дарҳам кашид модарам ва ногоҳ чунин маслиҳат дод: – Ба назди Баҳром рав. Акааш сардори деҳқонҳост, ягон чиз мегуфтагист. Хурсанд шудам. Рост, ба ман Баҳром ёрӣ дода метавонад. Охир, бародари вай, Шаҳром, агроном аст!

(Аз «Як каф гандум»-и Азизи Азиз)

Матнро хонед ва байни гурӯҳҳо саволу ҷавоб ташкил кунед.

Феълҳои таркиби матнро муайян намуда, бо саволгузорӣ ба дафтар рӯбардор кунед.

МАН МЕГҶАМ, ШУМО ГҶШ КУНЕД

Сиғаи шартӣ-хоҳишмандӣ амалеро ифода мекунад, ки воқеъ шудани он ба майлу хоҳиш ва ё шарте вобаста аст: *хон+ам, хон+ӯ, хон+ад; хон+ем, хон+ед, хон+данд.*

Забони тоҷикӣ, синфи 6

Аз масдарҳои зерин замони гузашта, ҳозира, ҳозира-ояндаи сиғаи эҳтимоли созад.

Чидан, хонда шудан, шитоб кардан, номидан, рафтан, истодан.

Феълҳои ба сиғаи шартӣ-хоҳишмандӣ баргардонда, тасриф кунед.

Дидан, навохтан, сохтан, фиристодан, чидан, нӯшидан, пӯшидан, барҳостан, ҷустуҷӯ кардан.

Ба саволҳо ҷавоб диҳед.

1. Чӣ гуна сиғаро сиғаи шартӣ-хоҳишмандӣ меноманд?
2. Сиғаи шартӣ-хоҳишмандӣ ба кадом асоси феъл бо илова кардани бандҳои феълӣ сохта мешавад?

КОРИ ЛОИҲАВӢ. Бо интихоб ва корбасти феълҳои сиғаашон шартӣ-хоҳишмандӣ чорто ҷумла тартиб диҳед.

Гандум зироати асосии хӯроки аҳоли ба шумор рафта, вай асосан дар заминҳои лалмӣ ва обӣ кишт карда мешавад. Дар ба даст овардани ҳосили баланди гандум риоя намудани киштгардон аҳамияти калон дорад. Асосан зироатҳои пешкиштшаванда, ки метавонад барои афзун гаштани ҳосили гандум мусоидат намоянд, инҳо лубиёғиҳо сабзавотиҳо, полизиҳо, инчунин зироатҳои хӯроки чорво ба монанди юнучқа, эспарсет, рапс ва ғайра ба шумор мераванд. Дар заминҳои лалмӣ бошад, чунин зироатҳои пешкиштшаванда ба монанди нахӯд, наск, зағир, кунҷуд ва ғайраҳо барои ба даст овардани ҳосили дилхоҳи гандум қулай мешаванд. Бинобар ин дар системаи киштгардони зироатҳои кишоварзӣ, махсусан дар минтақаҳои кӯҳии мамлакат ба киштгардони ин зироатҳо дар вақти парвариши гандум бояд аҳамияти махсус дода шавад. Дар он заминҳое, ки алафҳои бисёрсола, аз қабилҳои юнучқа ва эспарсет парвариш меёбад, хуб мебуд, ки ин заминҳо аз тирамоҳ шудгор гарданд. Баъди шудгор боқимондаи решаҳои ин зироатҳо то он ҷое, ки имкон аст, бояд аз замин чида бароварда шаванд. Баъд аз ин аввали баҳор чунин қитъаҳои заминҳо дар чуқурии 12–15 см шудгор карда шаванд. Гузаронидани кишти гандуми баҳорӣ дар ин заминҳо ба манфиати кор хоҳад шуд.

МАВЗӢИ 96.

АЗ АСРОИ КИШТУКОР БОҲАБАР

Ману Баҳром ҳамсою ҳамсолу ҷӯраем. Вай, ки бачаи беқарор, зирак ва басо кунҷков аст, албатта, ба ман ёрӣ мерасонад,

агар худаш надонаду натавонад, аз акааш Шаҳром маслиҳат ме-
пурсад. Шаҳром деҳқони машҳур аст, аз сиру асрори киштукор
бохабар. Боғу майдон дорад. Ҳар сол картошкаю сабзӣ ва боз
чанд намуд зироат, аз чумла, ҷаву гандум кишт мекунад. Ба
хонаи Баҳромино шитофтам. Вай маро бодикқат гӯш кард ва
якбора оби даҳонаш рафт.

– Чӣ хел нағз, – гуфт вай.

– Кошкӣ ба ман ҳам ҳамин хел кор фармуда, дучарха ме-
хариданд. Ду сол боз акаам фақат ваъда медиҳад... Лекин ман
гандум кишта наметавонам, Аъзам.

– Натавонӣ, аз акаат пурс, – хоҳиш кардам ман. Мо пиёла
дар даст назди Шаҳром рафта, маслиҳат пурсидем. Шаҳром пи-
ёларо гирифтун савол дод:

– Ин корро кӣ фармуд? Муаллим?

– Не, ака, бобоям.

– Барои чӣ? Ман воқеаро нақл кардам.

– Муборак бошад! – табрик кард Шаҳром маро.

– Баъди як ҳафта соҳиби дучарха мешавӣ! Лекин нохост пи-
ёларо ба пеши рӯяш наздик бурд ва шубҳаноку ҳайрон бодикқат
нигоҳ кард, ҳатто бӯй кашид. Пас, гандумро ба кафи бузурги
шахшӯлаш рехт ва ин дафъа ба димоғаш наздик бурда, дубора
бӯй кашид ...

(Аз «Як каф гандум»-и Азизи Азиз)

Матнро хонед ва байни гурӯҳҳо саволу ҷавоб ташкил кунед.

Феълҳои таркиби матнро муайян намуда, бо саволгузори ба
дафтар рӯбардор кунед.

МАН МЕГҶАМ, ШУМО ГҶШ КУНЕД

Сиғаи амрӣ амалеро ифода мекунад, ки нисбат ба шах-
си дуюм гуфта шудааст. Ба воситаи сиғаи амрӣ илтимос,
хоҳиш, даъват, фармон ва водорӣ ифода меёбад. Сиғаи
амрӣ аз асоси замони ҳозираи феъл сохта мешавад.

Шакли ин сиға бо асоси замони оянда (рав, гӯй) баробар
буда, нисбат ба шахси дуюми танҳо (ту рав) ва ҷамъ (шумо
равед, шумоён раветон) кор фармуда мешавад: Ин ҷо шин,
писарам, асло ғам нахӯр.

Забони тоҷикӣ, синфи 6

Шахси дуҷуми танҳои сиғаҳои амриро бо илова кардани пас-вандҳои **-ед, -етон** тағйир диҳед.

1. Деги калона бор кун, хешу табора ёд кун.
2. Панҷ панҷаро ба даҳон маяндоз.
3. Ҷав хоб кунад, анбор бисоз, гандум хоб кунад, каҳдон.
4. Забонро покиза ниғаҳ дор.

Ба саволҳо ҷавоб диҳед.

1. Чӣ гуна сиғаро сиғаи хабарӣ меноманд?
2. Сиғаи хабарии феъл оё чигунагии амалро ифода мекунад?
3. Сиғаи амрӣ оё амали нисбати ба кадом шахс гуфташударо ифода мекунад?
4. Сиғаи амрӣ ба ғайр аз амру фармон боз чӣ гуна оҳангу маъниро ифода мекунад?

КОРИ ЛОИҶАВӢ. Аз масдарҳои зерин сиғаи амрӣ созед.

Шукуфтан, коштан, дӯхтан, давидан, кор кардан, такмил додан, тамом кардан, хушконидан, талабидан, ҷаҳидан.

Мӯҳлати кишт ва сарфи тухмӣ

Гандум дар аксари ноҳияҳои ҷумҳурӣ аз тирамоҳ кишт карда мешавад. Албатта кишти тирамоҳии ин зироат нисбат ба кишти баҳорӣ он то 20–30% зиёдтар ҳосил медиҳад. Бинобар ин хуб мешуд, ки деҳқонон кишти гандумро дар тамоми манотиқи мамлакат аз сари тирамоҳ гузаронанд. Вале бояд қайд кард, ки дар сурати гузаронидани кишти тирамоҳӣ дар зери хуниқҳои зимистон мумкин як қисми тухмӣ нобуд гардад. Бинобар ин дар сурати аз фасли тирамоҳ кишт намудани сарфи тухмӣ нисбат ба кишти баҳорӣ то 10–15 фоиз бояд зиёд бошад. Яъне агар дар замин гандум аз фасли тирамоҳ кишт гардад, бояд сарфи тухмӣ дар як гектар вобаста аз навъҳои киштшаванда, аз 200 кг то 230 кг, вале дар сурати гузаронидани кишт дар оғози фасли баҳор бояд 180–200 кг бошад.

МАВЗӢИ 97.

АЗ ПАЙИ КОР!

Мо дасту остин барзада, аз пайи кор шудем. Баҳром каланду зогнӯлу хаскаш овард. Ҷавлии Баҳромино васеъ ва пурдарахт аст. Як гӯшаи офтобрӯйро интиҳоб намуда, побелу мола кардем.

Баъд гандум пошида, дубора мола задем. Донаҳо зери хок шуданд. Шаҳром, ки дар болои сарамон истода, кори моро тамошо мекард, гуфт:

– Акнун як сатил хокистар пошед, ки намӣ бухору замин сахт нашавад. Чунин кардем. Шаҳром боз маслиҳат дод.

– Ҳар пагоҳӣ омада, об пошед, – гуфт вай.

– Ҳамин ки донаҳо неш заданд, маро хабардор кунед. Шаҳром инро гуфта, аз пайи кораш рафт. Мо хурсанду қаноатманд боз хеле дар сари кишти худ истодем.

– Ба фикри ту гандум кай месабзад? – пурсид Баҳром.

– Баъди як ҳафта, – ҷавоб додам ман.

– Фаромӯш кардӣ? Акаи Шаҳром гуфтандку: «Баъди як ҳафта ҳар ду соҳиби дучарха мешавед!»

– Ту дучарха ронда метавонӣ? – боз пурсид Баҳром.

– Не, ёд мегирам. Ту чӣ?

– Ман ҳам наметавонам, – иқрор шуд Баҳром ва боз пурсид:

– Чӣ хел ёд гирем? Ногоҳ ба сарам як фикри аҷиб омад.

– Баҳром, – гуфтам хурсандона, – биё, назди Ашӯр рафта илтимос кунем, ки дучархасавориро ёд диҳад. Ашӯр дучарха дорад-ку! Ин таклиф ба ҷӯраам маъқул шуд.

– Рафтем! – гуфт вай ва парида аз ҷо хест.

Мо ба хонаи Ашӯрино рафтем...

(Аз «Як каф гандум»-и Азизи Азиз)

Матнро хонед ва байни гурӯҳҳо саволу ҷавоб ташкил кунед.

Феълҳои таркиби матнро муайян намуда, бо саволгузори ба дафтар рӯбардор кунед.

МАН МЕГҶАМ, ШУМО ГҶШ КУНЕД

Сиғаи эҳтимолӣ аз шакли феълии хондагист бо ҳамроҳ кардани бандакҳои феълӣ сохта мешавад. Шахси сеюми танҳо бандак надорад: *хондагист+ам*, *хондагист+ӯ*, *хондагист+ем*, *хондагист+ед*, *хондагист+анд*.

Ба саволҳо ҷавоб диҳед.

1. Сиғаи эҳтимолӣ гуфта чӣ гуна сиғаҳои феълро меноманд?
2. Феъл чанд сиға дорад. Он камдоҳост?

Забони тоҷикӣ, синфи 6

КОРИ ЛОИҲАВӢ. Аз масдарҳои зерин сиғаи амрӣ созед.

Занги барг (занги бур) низ касалии хавфноки гандум мебошад, аммо назар ба занги зард камтар дучор мешавад. Растаниҳо ба сирояти ин касалӣ назар ба сирояти занги зард дертар гирифтормешаванд. Пустулаҳои хурди гирд дар тарафи болоии барг пайдо мешаванд ва инчунин метавонанд дар бағали барг инкишоф ёбанд. Дар ҳолати пухтарасии гандум ранги пустулаҳо сиёҳтоб мегардад.

Сирояти занги бур дар растаниҳои сабз маҳфуз менамояд. Аз ин рӯ, дар ҷойҳои, ки зироати пешина кишт барои зимистонгузаронии замбӯруғҳо мусоидат мекунад, касалӣ тезтар инкишоф меёбад. Дар киштҳои гандуми барвақтӣ ҳангоми шабона гарм будани ҳаво, сироят захира мегардад ва баъдан ба зироатҳои киштҳои баҳорӣ паҳн мешавад.

МАЗЪӢИ 98.

МО БА ВАӢ РАҲМАТ ГУФТЕМ

Чӣ қадар одами хуб аст амаки Ҳайдар! Мо ба вай раҳмат гуфта, рафтани шумо. Ногоҳ ӯ гуфт:

– Баъди як ҳафта хабар гиред! Ана, халос! Мо се тан дар ҷоямон шах шуда мондем. Авзои моро дида, амаки Ҳайдар ҳам тааҷҷуб кард.

– Як ҳафта чандон дароз нест-ку?! – гуфт ӯ.

– Таътилатон нав сар шумо. Дар пеш се моҳи дарози тобистон ҳаст. Серкор ҳам ҳастам. Он гоҳ ман буду шумо воқеаро нақл карда додам. Нақли маро шумо, амаки Ҳайдар ба андеша рафт. Дучархоро дубора аз назар гузаронду гуфт:

– Шербачаҳо, ман баъди се рӯз шахр меравам. Чархи «мошинатон»-ро бурда, дар ҳамон ҷо рӯсту дуруст карда меорам. Ин кор аз дасти ман дар ин ҷо намеояд. Фаҳмидед?

– Маъқул, фаҳмидем, – ҷавоб дод Ашӯр. Амаки Ҳайдар ба гапаш давом бахшид:

– Ҳоло гӯш диҳед, деҳқонбачаҳои амак. Кишти ғаллаи шумо камаш баъди даҳ рӯз сабз мешавад. Фаромӯш накунед, ки то неш задани донаҳо боз як ҳафта мегузарад. Дар ин миён шумо дучархасавориро, албатта, ёд мегиред.

– Агар мо ҳар рӯз об диҳему баъди як ҳафта майса шавад чӣ? – пурсид Баҳром. Вай зӯр мезад, ки амаки Ҳайдарро розӣ кунад, то ӯ «Волга»-ро як тараф гузошта, аввал кори моро буд карда диҳад. Аммо устои саховатманд гуфт:

– Хотирҷамъ бошед. Он чӣ кишт кардед, баъди ду, балки баъди се ҳафта майса мешавад. Ман инро таҷриба карда ди-

даам. Тарбузи умед аз бағали ману Баҳром афтид. Вале Ашӯр бепарво буд. Вай бори дигар «Маъқул, амак. Фаҳмидем! Раҳмат, амак!» – гуфт ва ба мо ҳам амр кард:

– Рафтем! Ману Баҳром ҳам ба амаки Ҳайдар раҳмат гуфта, аз паси Ашӯр қадам задем. Ба Ашӯр чӣ фарқ дорад, ки дучархааш баъди як ҳафта дуруст мешавад ё баъди як моҳ. Охир, ӯ мисли мо бачаи дучарханодида нест. Савор шудану рондани дучарха барояш мисли ҳисоби ду карат ду осон аст. Ману Баҳром то имрӯз дучархаро танҳо дар хоб дидаем.

(Аз «Як каф гандум»-и Азизи Азиз)

Матнро хонед ва байни гурӯҳҳо саволу ҷавоб ташкил кунед.

Феълҳои таркиби матнро муайян намуда, бо саволгузорӣ ба дафтар рӯбардор кунед. Сиғаҳои феълро бо гурӯҳбандӣ нависед.

Ҳиссаҳои нутқ (исм, сифат, феъл)-и таркиби матнро дар алоҳидагӣ нависед.

КОРИ ЛОИҲАВӢ. Аз масдарҳои зерин сиғаи амрӣ созед.

Тухмипарварии ғалладонагиҳо асосан ба интиҳоби навъи кишташаванда ва интиҳоби заминҳои серғизо вобастагии калон дорад. Заминҳои кишти тухмӣ бояд аз ҳар гуна алафҳои бегона тоза бошад ва хушҳавои саривақтӣ дар тухмипарварии ғалладонагиҳо омили ҳалқунанда ба шумор меравад. Инчунин барои тоза нигоҳ доштани тухмии ин ё он навъ киштзор бояд аз омехтаи ниҳолҳои дигар навъҳо тамоман тоза бошад. Ҳосили тухмии ғалладонагиҳо бояд сари вақт ҷамъоварӣ гашта, бо ёрии машинаҳои тухмитозакунак тоза карда шуда, бо захрҳои химиявӣ коркард шуда, дар халтаҳо ва дар анборхонаҳои тоза то давраи кишт бояд нигоҳ дошта шавад. Нархи фурӯши тухмии аълосифати ғалладонагиҳо нисбат ба ғаллаи хӯроқӣ бояд то се маротиба қиматтар бошад.

МАВЗӢИ 99.

**ТАРТИБИ ТАҲЛИЛИ
САРФИИ ФЕЪЛ**

Нақшаи таҳлил:

1. Кадом калима феъл аст ва он ба кадом савол ҷавоб мешавад.

Забони тоҷикӣ, синфи 6

<p>2. Аломатҳои сарфӣ:</p> <p>а) замон – гузашта, ҳозира, ҳозира – оянда;</p> <p>б) тарзи фоилӣ ё мафъулӣ, бевосита ё бавосита;</p> <p>в) феъли гузаранда ё монда;</p> <p>г) сиғаи хабарӣ, шартию хоҳишмандӣ, амрӣ ё эҳтимолиӣ;</p> <p>ғ) намуди мутлақ ё давомдор;</p> <p>д) аз ҷиҳати сохт – содда, сохта ё таркибӣ;</p> <p>е) агар таркибӣ бошад, хелаш – феъли таркибии феъли ё феъли таркибии номӣ.</p> <p>3. Вазифаи наҳвӣ: Ба вазифаи кадом аъзои ҷумла омадааст?</p>	
<p>Мисол: Дар кӯҳҳои баланд шаҳру қалъаҳо сохтанд.</p>	
<p>Намунаи таҳлил:</p>	
<p>Таҳлили шифоҳӣ</p>	<p>Таҳлили хаттӣ</p>
<p>Калимаи сохтанд феъл аст, чунки амалро ифода карда, ба саволи чӣ кор карданд? ҷавоб мешавад. Дорои чунин аломатҳои сарфист: замони гузаштаи наздик, тарзи фоилӣ, бевосита, феъли гузаранда, сиғаи хабарӣ, намуди мутлақ, аз ҷиҳати сохт – содда. Ба вазифаи хабар омадааст.</p>	<p>Сохтанд – феъл аст, зеро ки амалро ифода мекунад, ба саволи чӣ кор карданд? ҷавоб мешавад, замонаш – гузаштаи наздик, тарзаш – фоилии бевосита, феъли гузаранда, сиғааш – хабарӣ, намудааш – мутлақ, аз ҷиҳати сохт – содда, дар ҷумла ба вазифаи хабар омадааст.</p>

Мисол: Ман беихтиёр **табассум** кардам.

Таҳлили шифоҳӣ:

1. «**Табассум кардам**» феъл аст, он ба саволи **чӣ кор кардам?** ҷавоб мешавад.
2. Феъли тасрифӣ, шахси якуми танҳо, монда, бевосита, мутлақ, сиғаи хабарӣ, замони гузашта, таркибии номӣ.
3. Дар ҷумла ба вазифаи хабар омадааст.

Таҳлили хаттӣ:

кӣ? чӣ тарз? чӣ кор кардам?
 Ман беихтиёр **табассум** кардам.

Феълҳои таркиби ҷумлаҳоро мисли намуна таҳлил кунед.

1. Дар пушти тиреза як бутта гули садбарг мешукуфт.
2. Ў аз ҷой наҷунбида, дар муқобили боди сард меистод.
3. Нохост ба чашмони хирааш ашк давид.
4. Дар сатҳи кӯл ҳар ҷо – ҳар ҷо зав-

рақҳои зард, сурх, сабз ором шино мекарданд. 5. Рӯзҳои дароз ғарқи андеша мегардам, шабҳо дуруст хоб рафта наметавонам. 6. Вай дар муқобили оина ғурсате карахту беҳаракат истод.

МАН МЕГҶАМ, ШУМО ГҶШ КУНЕД

НАМУДҶОИ ФЕЪЛ

Феълҳо ду амалро ифода мекунад: тамомшуда (мутлақ) ва нотаом (давомдор), ки онҳоро **намуди феъл** меноманд. Намуд чун категорияи грамматикӣ ба ҳамаи шаклҳои феълӣ (содда, сохта, таркибӣ) вобаста аст.

Намуд яке аз категорияҳои грамматикӣ феъл, ки дар доираи лаҳзае, замоне воқеъ шуда, ба охир расидан ва ё давом доштани тақрор ёфтани амалу ҳолатеро ифода мекунад.

НАМУДИ МУТЛАҚ ВА ДАВОМДОР

Феъле, ки амали ба анҷом расидаро ифода мекунад, феъли мутлақ номида мешавад: *рафтам, дидӣ, гирифт, хондем, шунидед, омаданд, дида будам, хонда шудам, хӯрда шудам.*

Феъле, ки амали иҷро шудаистода, иҷрошаванда ва ё бисёрқаратаро ифода мекунад, феъли давомдор ном дорад: *хонда истодаам, мехонам, хондан гирифт, рафта истодааст, меравад, рафтан гирифтам.*

1. Мошин ба рӯи суфақӯҳ ба-ромад.	1. Заҳро кӯзаро бардошта омада истодааст.
2. Ҷонишинатон нағз ғайрат кард.	2. Боди берун бӯи ғаллаи расидаро меовард.
3. Барно ба ин ҷо омада буд.	3. Шумо оҳиста-оҳиста чидан гирид.

Чумлаҳоро хонед ва ба феъли чумлаҳои ҳар ду сутун зеҳн монед. Гӯед, ки амали феъли чумлаҳои кадом сутун давом дорад. Амали феъли чумлаҳои сутуни дигар-чӣ?

МАВЗҶИ 100.

ТАҚРОРӢ

Ба саволҳо ҷавоб диҳед.

ГУРҶҶИ 1.

1. Феъл чист ва ба кадом саволҳо ҷавоб мешавад?
2. Дар бораи асосҳои феъл чӣхоро медонед?

Забони тоҷикӣ, синфи 6

3. Кадом бандакҳои феълиро медонед?
4. Тасриф чист?
5. Фарқи феълҳои бавосита аз феълҳои бевосита дар чист?
6. Кадом пешвандҳои шаклсози феълро медонед?
7. Чӣ гуна феълҳоро феълҳои монда мегӯянд?
8. Кадом феълҳо феълҳои гузарандаанд?

ГУРҶҲИ 2.

1. Тарзи фоил ва мафъули феъл гуфта чӣ гуна тарзҳоро меноманд?
2. Феълҳои мутлақ ва давомдор чӣ гуна амалро ифода мекунанд?
3. Феъл чанд сиға дорад ва онҳо кадомҳоянд?
4. Сиға чист?
5. Сиғаи хабарӣ чӣ гуна сиға аст?
6. Вазифа ва сохти сиғаи шумораи шартию хоҳишмандиро гӯед.
7. Сиғаи амрӣ чӣ гуна амалро ифода мекунад?
8. Фарқи сиғаи эҳтимолӣ аз дигар сиғаҳо дар чист?

ГУРҶҲИ 3.

1. Феълҳо аз ҷиҳати сохт чанд хел мешаванд?
2. Фарқи феъли сохта аз феълҳои содда дар чист?
3. Феълҳои таркибӣ аз кадом ҷузъҳо иборатанд?
4. Феъли таркибии номӣ аз феъли таркибии феълӣ чӣ фарқ дорад?
5. Кадом пешвандҳо феълсозанд?
6. Кадом пешвандҳо шаклсозанд?
7. Кадом пасвандҳо феълсозанд?
8. Феъл дар ҷумла ба вазифаи кадом аъзои ҷумла меояд?

ТЕСТ

- 1. Кадоме аз ҳиссаҳои нутқ амалиёту ҳаракати предметро ифода мекунад?**
 - а) исм б) сифат в) феъл г) шумора ғ) ҷонишин
- 2. Феъл ба кадом саволҳо ҷавоб мешавад?**
 - а) чӣ кор кард? чӣ шуд? чӣ кор карда истодааст?
 - б) чӣ хел? чӣ гуна?
 - в) кӣ? чӣ? кӣҳо? чиҳо?
 - г) чандто? чандум?
 - ғ) кадом? чӣ кор кард?

3. Феъл чӣ гуна категорияҳои грамматикӣ дорад?

- а) хос ва чинс, танҳо ва ҷамъ
- б) дараҷаи оддӣ, олий, қиёсӣ
- в) шахсу шумора, намуд, тарз, замон, сиға
- г) шахс ва ғайришахс, ҷомеъ
- ғ) кулл, чузъ

4. Феъл чанд шахс ва шумора дорад?

- а) се шахс, се шумора
- б) ду шахс, ду шумора
- в) як шахс, як шумора
- г) се шахс, ду шумора
- ғ) феъл шахсу шумора надорад

5. Кадом шахси феъл шахси гӯянда аст?

- а) шахси дуюм
- б) шахси якум
- в) шахси сеюм
- г) шахси якум, дуюм, сеюм
- ғ) шахсу шумораи танҳо

6. Шахси дуоми феъл чӣ гуна шахс ба шумор меравад?

- а) шунаванда
- б) ғоиб
- в) гӯянда
- г) ҳеҷ гуна шахс
- ғ) ман, мо

7. Аз рӯйи шахс ва шумора тағйир ёфтани феъл чӣ номида мешавад?

- а) тасниф
- б) такмил
- в) тасриф
- г) тағйир
- ғ) ташриф

НАТИҶАГИРӢ АЗ ОМУӢЗИШИ ФЕЪЛ

ГУРӢҶИ 1.

1. Феъл ҳамчун ҳиссаи мустақили нутқ амалу ҳолату вазъияти амалро мефаҳмонад.
2. Ҳамаи шаклҳои феълӣ ба ду гурӯҳи калон ҷудо мешаванд.
3. Гурӯҳи якум феълҳои тасрифӣ ном дорад.
4. Гурӯҳи дуюмро шаклҳои тасрифнашавандаи феъл ташкил медиҳанд. Ба ин гурӯҳ масдар, сифати феълӣ ва феъли ҳол дохил мешаванд.
5. Феъл аз чиҳати сохт содда, сохта ва таркибӣ мешавад.
6. Феълҳои таркибӣ ба эътибори таркиби морфологиаш ба ду гурӯҳи калон ҷудо мешаванд: феълҳои таркибии номӣ ва феълҳои таркибии феълӣ.
7. Феъл дар ҷумла ба вазифаи хабар меояд.

ГУРӢҶИ 2.

1. Феъл ду асос дорад ва ҳамаи шаклҳои феълӣ забонамон аз ҳамин ду асос сохта мешавад.
2. Асоси замони ҳозира амалро мефаҳмонад, ки ба замони ҳозира ва ё бештар ба замони оянда мансуб аст.

Забони тоҷикӣ, синфи 6

3. Асоси замони гузашта амали дар гузашта воқеъшударо мефаҳмонад ва бо шахси сеюми танҳои замони гузаштаи феъл баробар аст.

4. Феъл се шахс дорад. Шахси якум – гӯянда (ман, мо, моён), шахси дуюм – шунаванда (ту, шумо, шумоён) ва шахси сеюм – ғойб (вай, ӯ, онҳо).

5. Феълҳо ду шумора доранд: танҳо ва ҷамъ.

6. Феълҳое, ки ба мафъули бевосита гузаштани таъсири амалро намефаҳмонанд, феълҳои монда номида мешаванд.

7. Феълҳое, ки бевосита ба объект гузаштани таъсири амал, яъне ғайр аз муносибати субъектӣ маҳз ба объект нигаронида шудани амалро мефаҳмонанд, феълҳои гузаранда ном доранд.

8. Феълҳо аз ҷиҳати воситаи иҷрои амал ва муносибати бо он доштаи фоилу мафъул бевосита ва бавосита мешаванд.

ГУРҶИ 3.

1. Намуди мутлақи феълҳои забони тоҷикӣ асосан ба шаклҳои замони гузаштаи феъл тааллуқ дорад. Шаклу воситаҳои ифодаи намуди мутлақи феълҳо як хел нестанд.

2. Намуди мутлақи феълҳои забони тоҷикӣ асосан ба шаклҳои замони гузаштаи феъл тааллуқ дорад.

3. Шаклу воситаҳои ифодаи намуди мутлақи феълҳо як хел нестанд.

4. Намуди давомноки феъл бештар бо пешванди **ме-**, ки маънои замон ва намудӣ дорад, ифода меёбад.

5. Сиға яке аз хусусиятҳои фарқкунандаи феъл аст.

6. Феъл се замон дорад ва бо шаклҳои гуногуни замонӣ тасриф меёбад.

7. Пешванди **на-** (**ма-**) ба феъл ҳамроҳ шуда, шакли инкор (манфӣ) месозад.

БОБИ Х. ТАКРОРИ СОЛОНА

МАВЗЎИ 101.

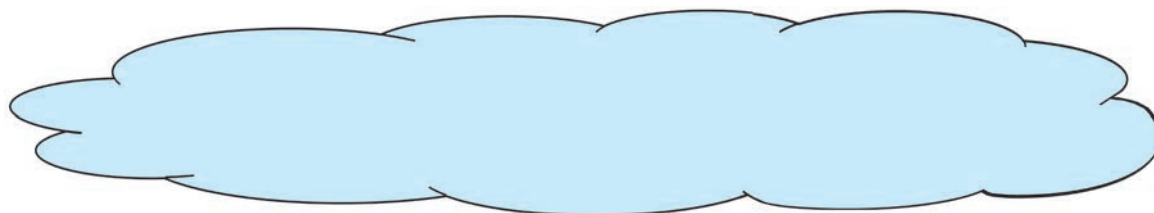
ШАХСИ АДОЛАТПЕША БОШ!

БА ФИКРИ МО

Адолат аз маҷмӯи арзишҳои муҳим, ки ҷомеа ва давлат бояд бар он асос ёбанд. Ин арзишҳо эҳтиром, адолат, баробарӣ ва озодӣ мебошанд.

Ба маънои расмӣ, адлия маҷмӯи меъёрҳои кодификатсияшуда мебошад, ки давлат тавассути организмҳои салоҳиятдор ҳангоми ҳурмат накардани онҳо амал ё беамалиеро, ки таъсири манфиати умумро ба вуҷуд меорад, амр мекунад, иҷро мекунад ва таҳрим мекунад.

БА ФИКРИ ШУМО ЧӢ?

БА ФИКРИ МО

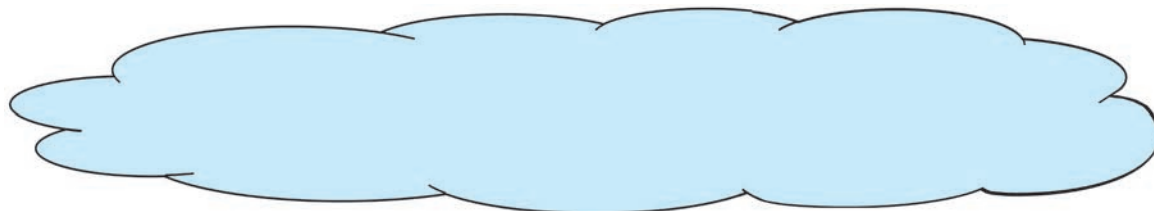
Адолат ҳамчун арзиш принципи ахлоқии ҳар як фардест, ки тасмим гирифтааст ба воситаи додани ҳар як чизи мувофиқ ё мансуб ба ӯ зиндагӣ кунад. Адолат ҷузъи арзишҳои иҷтимоӣ, ахлоқӣ ва демократӣ мебошад, аз он ҷо аҳамияти худро пайдо мекунад.

Адолат фазилатест, ки ҳама афрод бояд онро пайваستا ва дар пайи манфиати худ ва ҷомеа дар амал татбиқ кунанд.

Интизор меравад, ки ҳар як шахс меъёрҳои муқарраргардидаи иҷтимоиро эҳтиром кунад ва дар нигоҳ доштани муҳити ҳамроҳанг саҳм гузорад. Ва дар вазъияти беадолатӣ, беҳтарин он аст, ки ҳар як шахс бо ростгӯӣ ва беғаразӣ амал кунад.

Барои ноил шудан ба ин, зарур аст, ки адолат як арзише бошад, ки аз ҷониби оила таҳия карда мешавад, аз ҷониби муассасаҳои таълимӣ тақвият дода мешавад, аз ҷониби давлат ва ниҳодҳои он эҳтиром ва ҳимоя карда мешавад ва аз ҷониби ҷомеа дар амал татбиқ карда мешавад.

Забони тоҷикӣ, синфи 6 БА ФИКРИ ШУМО ЧӢ?

+

= ?

Фикркунон калима тартиб диҳед ва номбар кунед.

ИМЛОИ ФЕЪЛ

Якҷоя навишта мешаванд:

– пешвандҳои феълии *дар-, бар-, фур-, фар-, боз- во-*: даромадан, баромадан, бархостан, фуромадан, фаромадан, бозгаштан, вогирифтан, вогузоштан ва ғайра;

– пешвандҳои шаклсози *ме- (ҳаме-), би- (бу-)*: меравад, меояд, ҳамегуфт, ҳаменаравад, бишкуфтан, бубар, бубин ва ғайра;

– пешвандҳои инқории маъносозии *на-, ма-*: нарав, марав, нагӯ(ӣ), магӯ(ӣ), нахостан, надоштан ва ғайра;

– бандакҳои феълии *-ам, -ӯ, -ад, -ем, -ед, -анд* (донам, донӣ, донад, донем, донед, донанд); *-ам, -ӯ, -ем, -ед, -анд* (хондам, хондӣ, хондем, хондед, хонданд) ва бандакҳои хабарии *-ам, -ӯ, -аст, -ем, -ед, -анд*: хондаам, хондаӣ, хондааст, хондаем, хондаед, хондаанд ва ғайра;

– феъли **ҳаст** дар шакли ихтисор (*-ст*): мардест, шахсест, доност, хонданист, рафтанист ва ғайра.

Чудо навишта мешаванд:

– ҷузъҳои феъли таркибии номӣ: даъват кардан (намудан, шудан), андеша кардан, сурх шудан, якҷо шудан ва ғайра;

– ҷузъҳои феъли таркибии номии пешоянддор: аз бар кардан, аз ёд кардан, ба ҷо овардан, умр ба сар бурдан, дар бар гирифтан, ба воя расидан, ба кор бурдан ва ғайра;

– шаклҳои таркибии феъл: хонда буд, нахоҳад хонд, хондан гирифт, рафта истода буд, ташкил карда мешавад, бояд иҷро кунад ва ғайра;

– калимаҳои **во** ва **боз** ҳамчун ҷузъҳои мустақил: во кардан, во шудан, боз гардидан, боз хондан, боз истодан ва ғайра.

Пешванди инкории **на-** ҳангоми ихтисор дар назм бо нимтире навишта мешавад: н-омӯзад, н-омад, н-осояд ва ғайра.

ИМЛОИ СИФАТИ ФЕЪЛӢ

Якҷоя навишта мешаванд:

– сифатҳои феълие, ки аз асоси замони ҳозираи феъли таркибии номӣ бо пасванди **-анда** сохта шудаанд: донишҷӯёни имсол хатмкунанда, шахси ба саволҳо ҷавобдиҳанда, ҳуҷҷати оморро нишондиҳанда, неруи ҷомеаро пешбаранда, муборизони дар роҳи озодӣ мағлубнашаванда, молҳои ба бозор фиристодашаванда ва ғайра;

– сифатҳои феълие, ки аз асоси замони гузаштаи феъли таркибии номӣ бо пасванди **-а** сохта шудаанд: корҳои дирӯз иҷрокарда, ғусфандони аз рама қафомонда, амалҳои неки анҷомёфта, мусофирони ба автобус дермонда, нақшаи кории тартибдода, ҷаву гандуми тирамоҳ киштшуда, нақшаи таъинкардашуда, чароғи ба миёнҷои миз гузошташуда ва ғайра;

– сифатҳои феълие, ки аз феъли таркибии номӣ ва ибораҳои пешояндӣ сохта шудаанд: корҳои имрӯз баанҷомрасида, ҷавонони имрӯзаи азхудрафта, пири барнодили барҷомонда, умеди пуринтизори барбодрафта, ҳодисаи ногаҳон баамаломада ва ғайра;

– сифатҳои феълии замони оянда бо пасванди **-ӣ**: беҳтарин солҳои фаромӯшнашуданӣ, ниятҳои неки иҷрошуданӣ, суханони бисёри ногуфтани ва ғайра.

ИМЛОИ ФЕЪЛИ ҲОЛ

Ҷузъҳои феъли ҳол бо пасванди **-он (-ён)** бо нимтире навишта мешаванд: хандакунон, бозикунон, навозишкунон, сӯҳбаткунон, рақсқунон, додгӯён, сурудхонон ва ғайра.

Феълҳои ҳоли таркибии замони гузашта ҷудо навишта мешаванд: аз ҳуш рафта, аз по афта ва ғайра.

Бо нимтире навишта мешаванд:

– феъли ҳоли такрор: ларзон-ларзон, хандон-хандон, хандида-хандида, давон-даvon, лангон-лангон ва ғайра;

– феъли ҳол бо ҷузъи номии такрор: пичир-пичиркунон, ҳай-ҳайгӯён, чаҳ-чаҳзанон ва ғайра.

КОРИ ЛОИҲАВӢ. Бо истифода аз луғати истилоҳӣ чанде аз калимаҳои соҳаи фаъолияти ҳуқуқшиносиро шарҳ диҳед.

Забони тоҷикӣ, синфи 6

Ростгӯйӣ ва росткорӣ аз шумори он хислатҳои ҳамидаи инсонист, ки ба иродаву шуури ҳар кас вобаста аст. Касоне, ки умри худро дар фазои олами мунаввари ростгӯйӣ ва росткорӣ масраф мекунанд, бешубҳа хушбахттарин шахсиятҳо мебошанд.

Ростӣ мисли ҳақиқат талх аст, лекин самараи он ширин аст. Шахсро меранҷонад, лекин ҳақиқатро ошкор мекунад. Душманро дур намуда, дӯсти ҳақиқиро ошкор менамояд.

Сухани рост ва орий аз бофтаю дурӯғ ҳаргиз қимати худро гум намекунад ва баръакс, умри дурӯғ хеле кӯтоҳ ва сабаби ҳама бадбахтиҳост.

Ростӣ инсонро баобрӯй ва сарбаланд карда, миёни хосу ом (халқ) маҳбуб мегардонад. Он нафароне, ки бо ростӣ сару кордоранд, ҳеҷ гоҳ боиси маломату озор набошанд.

Дурӯғ, муқобили ростӣ, хислати ба даст, ки оташи хасму ғазбро фузун мекунад, ба бадбахтиҳо боис мегардад. Бузургони адабиёт ин амали зиштро мазаммат карда, моро таъкид мекунанд, ки аз он дар канор бошем.

Ашхоси ростгӯву ростқавл ҳамеша гули сари сабади маҳфилу чорабиниҳои дигаранд. Мардум онҳоро чун шахсиятҳои барӯманду беназир ва муаддаб парастид мекунанд.

Матнро хонед, фикратонро бо хулосаҳои мантиқӣ баён кунед.

НЕСТ.

Фикркунон зарбулмасал тартиб диҳед ва пас аз он шарҳ диҳед. Ба кадом саволҳо ҷавоб шудани феълҳои таркиби зарбулмасалро гӯед.

КОРИ ЛОИҲАВӢ. Бо истифода аз «Фарҳанги забони тоҷикӣ» калимаҳои душворфаҳми таркиби матнро шарҳ диҳед.

ДОНИШ – ЧАРОҒИ АҚЛ

Дониш чароғи ақл, қуввати дил, дороиву сарват ва ҷавшани бузургест, ки касро аз ҳама гуна ранҷу азоб кулфату дард ва афсурдагиву эҳтиёҷ дур месозад.

Дониш барои инсон мояи манбаи фазлу камол буда, инсонро бузургдил мегардонад.

Шахси донишманд дар ягон даври замон ба душвориҳо рӯ ба рӯ намешавад, зеро дониши бузургаш ўро бо роҳи росту самарабахш раҳнамун месозад. Тавассути ақлу заковати бузургу хиради ба роҳи дониш ба дастовардааш метавонад соҳибқору соҳибмаълумот ва соҳибиззат бигардад.

Инсони асил пайваста дар омӯхтани илму андӯхтани донишу фазл мекӯшад. Фурсатро ғанимат шумурда, бо гузашти вақт дониши худро сайқал медиҳад.

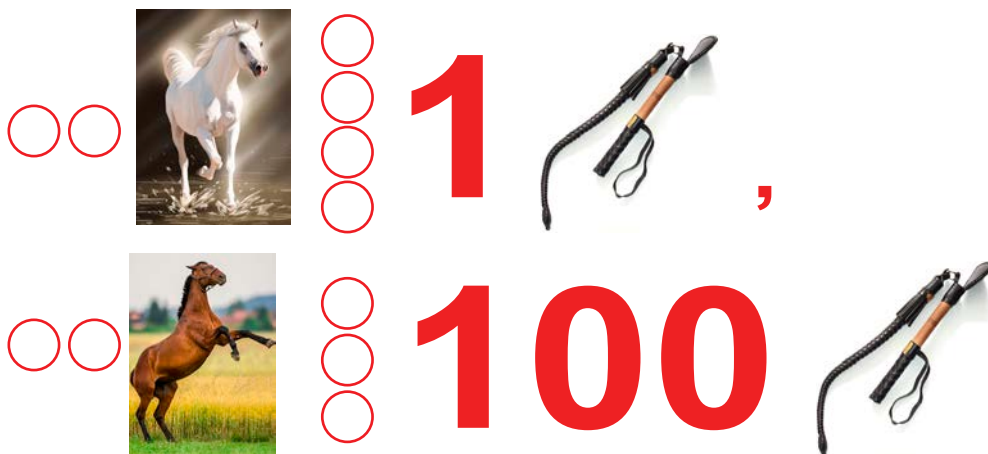
Афзудани дониш касро пурдону пурмаърифат кордону нуктафаҳм мегардонад. Мегӯянд, ки хираду дониш барои инсони бомаърифат ҳамчун ғизо нерӯ мебахшад.

Барои омӯхтани донишу маърифати зиёд бисёртар бояд китоб хонд, зеро манбаи ҳамаи омӯзишу донишҳо аз китоб сарчашма мегирад.

Матнро хонед, фикратонро бо хулосаҳои мантиқӣ баён кунед.

Забони тоҷикӣ, синфи 6

Фикркунон зарбулмасал тартиб диҳед ва пас аз он шарҳ диҳед. Ба кадом саволҳо ҷавоб шудани феълҳои таркиби зарбулмасалро гӯед.

МАВЗЎИ 102.

САНЪАТИ КОҒАЗСОЗӢ

Санъати коғазсозӣ, яке аз ҳунарҳои қадимаи тоҷикон буда, дар гузашта дар шаҳрҳои Бухоро, Самарқанд, Балх, Ҳирот, Чорҷӯй, Тошканд, Қўқанд ва ғайра маъмул буд. Устоҳои коғазгар навъҳои коғазро истеҳсол намуда, ба кишварҳои дигар содир мекарданд. Вале дар сарчашмаҳои таърихӣ ва ҷуғрофӣ аз тавсифи коғазии самарқандӣ бештар сухан рафтааст, ки он тақрибан аз асри XVIII инҷониб дар Осиёи Марказӣ маъмулу машҳур будааст.

Яке аз асарҳои қадимтарини ҷуғрофии муаллифаш номаълум, ки дар асри X таълиф шудааст, «Ҳудуд-ул-олам» мебошад, ки дар он роҷеъ ба коғазии самарқандӣ чунин зикр шудааст: «Самарқанд шаҳри бузург аст ва ободон аст ва бо неъматии бисёр ва ҷойи бузургони ҷаҳон аст. ...Ва аз он коғаз хезад, ки ба ҳама ҷаҳон бибаранд ва риштаи канаб хезад». Аз ин навиштаҳо маълум мешавад, ки дар давоми ду садсолаи пайдоиши худ коғазии самарқандӣ шӯҳрати ҷаҳониро касб карда буд.

Матнро хонед, фикратонро бо хулосаҳои мантиқӣ баён кунед.

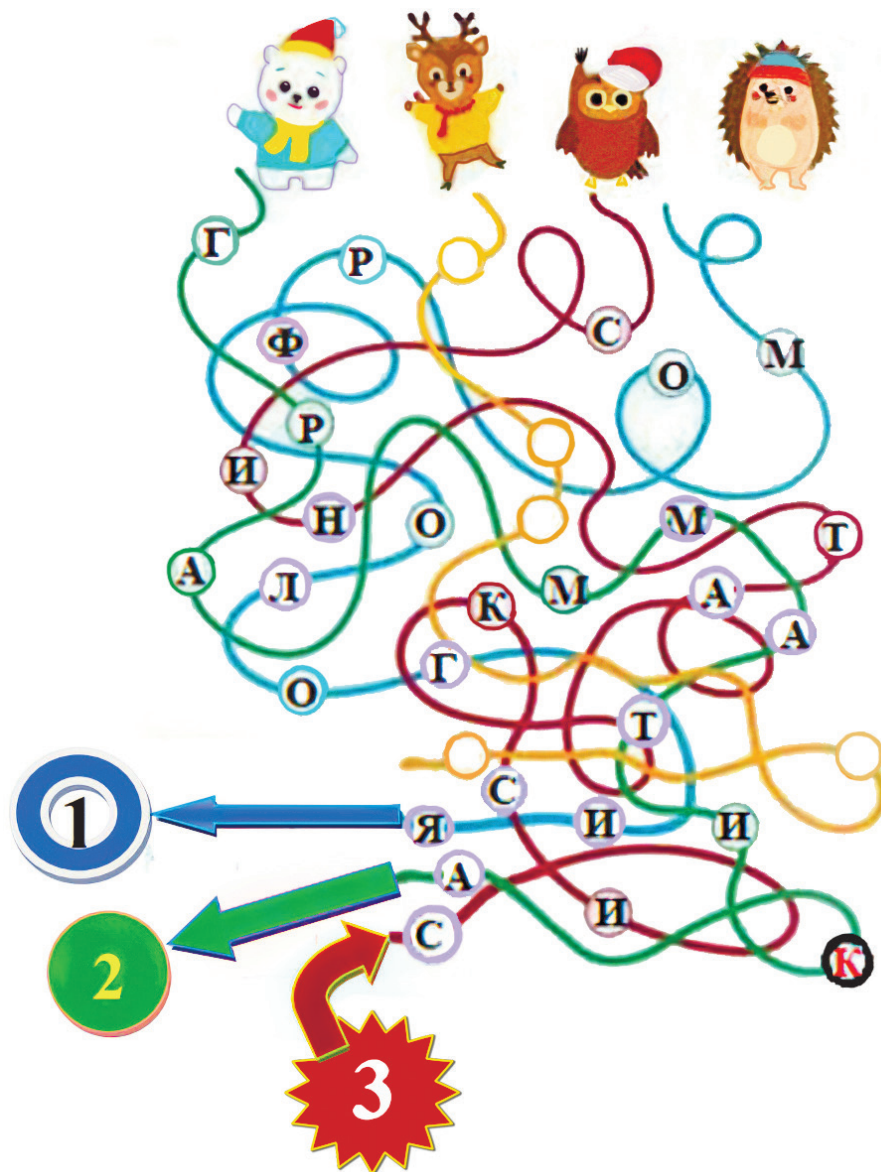

Ҳиссаҳои нутқи таркиби матнро гурӯҳбандӣ кунед.

ИСМ	СИФАТ	ФЕЪЛ

Роҳи дурусти ҳайвонҳоро нишон диҳед ва ҳарфчадвалро пур кунед.

--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

Забони тоҷикӣ, синфи 6

--	--	--	--	--	--	--	--	--

--	--	--	--	--	--	--	--

КОРИ ЛОИҲАВӢ. Матнро хонед, тест, савол ва супориш тартиб диҳед.

БОДИЁН

Бодиёни чинӣ, як навъ дарахтест ҳамешасабз (то 10 метр қад мекашад). Баргаш нештаршакл (дарозиаш 4–9 см, бараш 1–3 см), чармгуни қилодор, бедандона. Гулаш дучинса, сафеди зардтоб. Мевааш ситорашакл (6–8 гӯша); аз он бӯйи анисун меояд.

Меваи бодиён хушбӯй аст (то 2% рағани эфир дорад). Табибони халқӣ бо ҷӯшоби он (2–3-қошуқӣ пеш аз тановул) дарди меъда, табларза ва рагкаширо табобат мекунанд. Ҷӯшоби бодиён (1:20) лӯндакирмҳоро мекушад. Дар амалияи тиббӣ муосир рағани эфири бодиёноро барои беҳтар намудани таъму бӯйи дору истифода мебаранд; ба кори рӯда низ тақвият мебахшад. Бодиён барои тайёр кардани атриёт низ зарур аст. Анисун ва розиёнаро низ бодиён мегӯянд.

М. Ҳоҷиматов

МАТНҲО БАРОИ ИНКИШОФИ НУТҚ ВА ВУСЪАТ ДОДАНИ ДОНИШИ ЛИНГВИСТӢ

ДАР ОДОБИ СУХАН ГУФТАН

Бидон, ки аз ҳама ҳунарҳо беҳтарин ҳунар сухан гуфтан аст. Ва бо ҳама ҳунарҳо ҷаҳд кун, то сухан ба ҷойгоҳ гӯйӣ, сухани на бар ҷойгоҳ агар чӣ хуб бошад, зишт намояд ва аз сухани бефоида дурӣ гузин, ки сухани бесуд ҳама зиён бошад.

Сухан, ки бар мардумон намоӣ накӯтарин намоӣ, то мақбул бувад. Мардумон дараҷаи ту бишиносанд, ки бузургону хирадмандонро ба сухан бидонанд, на суханро ба мардум, ки мардум ниҳон аст зери сухани хеш. Ва сухан бувад, ки бигӯянд ба иборате, ки аз шунидани он рӯҳ тоза шавад ва ҳамон сухан бо иборати дигар битавон гуфт, ки рӯҳ тира гардад. Пас пушту рӯйи сухан нигоҳ бояд дошт ва ҳар чӣ гӯйӣ некӯтарин возеҳ бояд гуфт, то ҳам сухангӯй бошиву ҳам сухандон. Аммо суханро бузург дон, ки аз осмон сухан омад. Ва ҳар суханро, ки бидонӣ аз ҷойгоҳ он суханро дарег мадор ва ба ноҷойгоҳ зоеъ макун, то бар дониш ситам накарда бошӣ.

Ва ҳар чӣ гӯйӣ ба андеша гӯй, андешаро муқаддимаи гуфтори хеш дор, то аз гуфта пушаймон нагардӣ, ки пешандешӣ дуввуми кифоят (кордонӣ) аст. Ва сардсухан мабош, ки сухани сард чун тухмест, ки аз вай душманӣ рӯяд.

(Аз «Қобуснома»)

Матнро хонед, мазмунашро баён намоед.

Калимаҳои зеринро бо истифода аз «**Фарҳанги забони тоҷикӣ**» шарҳ диҳед.

Забони тоҷикӣ, синфи 6

Ҷаҳд, зишт, гузин, суд, зиён, мақбул, ниҳон, возеҳ, зоеъ, ситам, сард.

Аз рӯи расмҳо матн тартиб диҳед.

ДАР ОДОБИ САЛОМ КАРДАН

Агар пурсанд, ки дар чанд вақт мавзеъ салом бояд кард, би-гӯй, дар ҳафт мавзеъ. Аввал, чун бародари тариқро бинӣ, салом, бояд кард. Дуюм, чун дар роҳ равӣ, ба одамон салом бояд кард. Ва инро саломи истизон (иҷозат хоستان) гӯянд. Чаҳорум, чун ба ҷамъе дарой, салом бояд кард. Панҷум, чун аз мавзее, ки нишастӣ бархезӣ ва ҷамъе он ҷо бошанд, салом бояд кард ва инро саломи видоъ гӯянд. Шашум, чун ба мақбарае расад, салом бояд кард. Ҳафтум, чун ба хонаи худ дарояд, бар аҳли байти худ салом кунад.

Агар пурсанд, ки дар чанд мавзеъ салом набояд кард, би-гӯй, дар шаш мавзеъ. Аввал, дар ҳаммом. Дуюм, бар касе, ки ба қазои ҳоҷат машғул бошад. Сеюм ба қуръонхон. Чаҳорум, ба намозгузор. Панҷум, бар занони номаҳрам. Ва агар дар ин мавзеъҳо касе салом кунад ҷавоб надиханд, осим (гунаҳкор) набошанд.

Агар пурсанд, ки одоби салом кардан чанд аст, би-гӯй, ҳафт: Аввал пок бошад. Дуюм, савора бар пиёда салом кунад, истода бар нишаста ва нишаста бар такязада. Сеюм, он кӣ хурдтар аст, бояд, ки бар бузургтар салом кунад ва аққал бар аксар салом кунад. Чаҳорум, дар салом кардан рӯйи хандон ва пешонӣ кушода дорад. Панҷум, ба ишорат салом накунад, балки ба лафз би-гӯяд, ки «Ассалому алайк» ё «салому алайк» ва агар ҷамоате бошанд «ассалому алайкум»... ҳафтум, чун ду бо якдигар расанд ва мусофаҳа (воҳӯрӣ) кунанд.

Агар пурсанд, ки одоби ҷавоб додан чанд аст, бигӯй, ҳафт: Аввал, он ки ба тозарӯй ҷавоб диҳад. Дуюм, он ки ба зиёда ҷавоб гӯяд. Сеюм, агар касе бошад, ки хориҷи миллати ислом бошад ва бар ин кас салом кунад дар ҷавоб алейк гӯяд. Чаҳорум, бояд ки ба таҳорат (тозаву озода) бошад. Панҷум, агар гурӯҳе истода бошанд як нафар ҷавоби салом диҳад, басандааст. Шашум, ҷавоби савол бо лафз диҳанд на ба ишорат. Ҳафтум бояд, ки чунон ҷавоб диҳанд, ки саломкунанда шунавад. Агар пурсанд, ки фазилати салом дар чист, бигӯй, дар он ки тақдим кунанд ва зудтар салом гӯянд.

(Аз «Ахлоқи Мӯҳсинӣ»)

Матнро хонед ва ҳар як мазмуни сархатро дар алоҳидагӣ маънидод намоед.

Бо гурӯҳбандӣ ҳангом ва мавридҳои салом гуфтан ва ё нагуфтанро хотирнишин намоед.

САЛОМ ДОДАН ҶОИЗ	САЛОМ ДОДАН НОҶОИЗ
Ҳангоми дидорбинӣ бо бародар, модар, падар, калонсолон, устод, омӯзгор	Ҳангоми намозхонӣ, таомхӯрӣ

Вобаста ба мазмуни матн саволҳо тартиб диҳед.

Аз рӯйи расм матн тартиб диҳед.

АДАБ ТОҶЕСТ АЗ НУРИ ИЛОҲӢ

Бидон, ки бузургон гуфтаанд, ки дарвешӣ тамом адаб аст. Яъне ҳар вақте ва ҳар ҳоле ва ҳар мақомро одобе аст. Пас, ҳар кӣ муҳофизати одоб кунад, ба мақоми мардон расад ва Саноӣ дар «Ҳадиқат-ул-ҳақиқат» гуфтааст, ки сӯҳбат натиҷаи адаб аст ва адаб натиҷаи ҳурмат ва ҳурмат натиҷаи дил ва дил хазинаи ақл, ақл бошад хазинаи сирр ва сирр хазинаи маърифат... аст. Ва гуфтаанд: адаби зоҳир нишонаи адаби ботин аст..., ҷое расад, аз адаб расад.

Чунончи, Мавлоно Ҷалолиддини Румӣ мефармояд:

Аз адаб пурнур гаштаст ин фалак,
В-аз адаб маъсуми пок омад малак.

Забони тоҷикӣ, синфи 6

* * *

Адаб тоҷест аз нури илоҳӣ,
Бинех бар сар, бирав ҳар ҷо, ки хоҳӣ.

(Абдураҳмони Ҷомӣ)

Матнро хонед ва порчаҳои шеърро шарҳ диҳед.

Бо корбасти калимаҳои зерин ҷумлаҳо тартиб диҳед.

Одоб, баодоб, боодоб, одобнок, ақл, ақлнок, беақл, доно, хирадманд.

Аз рӯйи расмҳо матн тартиб диҳед.

ПАНДҲОИ ПУРҲИКМАТ

Суханро вазну тамкини замин бояд,
Суханро санъати сеҳрофарин бояд.

* * *

Ба ранҷ андар аст, эй хирадманд, ганҷ,
Наёбад касе ганҷ, нобурда ранҷ.

* * *

Дониш андар дил чароғи равшан аст,
В-аз ҳама бад бар тани ту ҷавшан аст.

* * *

Қадри устод аз падар беш аст,
В-аз падар устод дар пеш аст.

* * *

Он миллате ба роҳи саодат ниҳад қадам,
К-ӯ худ ба фикри модару фардои модар аст.

* * *

Манзили мақсуд агар хоҳӣ ба роҳи рост рав,
Кай расад боре ба манзил чунки бошад бор қач.

* * *

Камол он аст, ки аз худ бошӣ огоҳ,
Чӣ дар саҳро, чӣ дар хилват, чӣ дар роҳ.

Забони тоҷикӣ, синфи 6

Порчаҳои шеърро хонед ва вобаста ба мазмун фикратонро баён кунед.

Аз рӯи расмҳо матн тартиб диҳед.

ДАР ШАРОИТИ ШОГИРД

Агар пурсанд, ки бинои шогирдӣ бар чи чиз аст, бигӯй, ба сари иродат. Агар пурсанд, ки иродат чист, бигӯй, самъу (гӯш кардан) тоат. Агар пурсанд, ки самъу тоат чист, бигӯй, ҳар чӣ устод гӯяд, ба қон бишнавад ва ба дил қабул кунад ва ба тан

фармон барад. Агар пурсанд, ки шогирдро чӣ беҳтар, бигӯй, эътиқоди пок, ки ҳар кӣ ба мурод расид, аз рӯйи эътиқод расид.

Агар пурсанд, ки шогирд аз чӣ чиз ба матлуб расад, бигӯй аз хидмат. Агар пурсанд, ки бинои хидмат бар чист, бигӯй, ба тарки роҳат ва кашидани меҳнат.

Агар пурсанд, ки аркони шогирдӣ чанд аст, бигӯй, чаҳор: Аввал, он ки мардона шурӯъ кунад, ки шурӯъ нокардан беҳ аз фурӯгузошту аз роҳ баргаштан аст... дуюм, ба сидқи тамом хидмат кардан. Сеюм, дилу забонро ба ҳам рост доштан. Чаҳорум, панд пазируфтани ва ҳар чӣ аз устод шунавад, ёд гирифтани.

Агар пурсанд, ки одоби шогирд чанд аст, бигӯй, ҳашт: Аввал чун дарояд, ибтидо ба салом кунад. Дуюм, дар пеши устод кам сухан гӯяд. Сеюм, сар дар пеш андозад. Чаҳорум, чашм ба ҳар ҷой накшояд. Панҷум, агар хоҳад, ки масъала пурсад, аввал дастур (иҷозат) талабад. Шашум, чун ҷавоб гӯяд, эътироз накунад. Ҳафтум, дар пеши устод ба касе сухани саргӯшӣ (гӯшакӣ) накунад. Ҳаштум, ба ҳурмати тамом нишасту бархост кунад.

(Аз «Ахлоқи Мӯҳсинӣ»)

Матро хонед, мазмунашро баён намоед.

Аз рӯйи расмҳо матн тартиб диҳед.

Забони тоҷикӣ, синфи 6

ДАР СИДҚ

Ростиву росткорӣ сабаби эминӣ ва растагорист.

Қитъа:

*Ростон растаанд рӯзи шумор,
Чаҳд кун, то аз он шумор шавӣ.
Андар ин раста ростгорӣ кун,
То дар он раста растагор шавӣ.*

Бузургон гуфтаанд, арсаи сухан аз он фарохтар аст, ки гӯян-даро пойи баён дар санги хилоф ояд, то гули сидқ дар чамани сухан ба вай бархӯрдорӣ медиҳад. Нафси нотикро дастаи хори дурӯғ барбастан нашояд.

Қитъа:

*Забони покро ҳайф аст бисёр,
Ки аз лафзи дурӯғ олуда созӣ.
Агар по барнадорӣ аз раҳи сидқ,
Сар аз гардуни гардон барфарозӣ.*

Яке аз бузургон фармуда, ки бар тақдире, ки дурӯғ гуфтан хавфи уқб (азоб) ва дар ростӣ умеди савоб намудӣ, бо истӣ, ки оқил аз дурӯғ эҳтироз намудӣ ва ба ҷониби ростӣ майл кардӣ, аз он ки дурӯғ мардонро хору бемиқдор гардонад.

Байт:

*Аз ҳаҷӣ афтӣ ба каму костӣ,
Аз ҳама ғам растӣ, агар ростӣ.*

Овардаанд, ки мустаршиди (роҳнамои) халифа дар васиятномаи писари худ навишта буд, ки агар хоҳӣ, ки мардум аз ту тарсанд, дурӯғ мағӯй, ки мардуми дурӯғгӯй бемаҳобат (беҳайбат) буванд, агарчи ҳазор шамшер барои муҳофизати ӯ дар гирди ӯ бошад, яъне агар ҳазор теғи бараҳна дар кавкаби давлати касе мебаранд ва шамшери забонаш ҷавҳари сидқ надорад, дар назари мардум ҳеч шукуфа наёрад. Маснавӣ:

Ту дар кори худ ростӣ бар ба кор,
Ки ҳам раста гардию ҳам растагор.
Бувад гарчи мардум басе қачхиром,
Ба охир шавад ростонро ғулом
Агарчанд бошад камон сахтагир,
Ба охир тавозӯъ кунад пеши тир.

Овардаанд, ки Ҳаҷҷочи золим ҷамъеро сиёсат мекард. Чун навбат ба яке аз эшон расид, гуфт: «Эй амир, маро макуш, ки бар ту ҳақе собит кардаам». Гуфт: «Туро бар ман чӣ ҳақ аст?» Гуфт: «Фалон душмани ту туро вақнат (ғайбат) мекард ва ба нисбати ту суханони қабех мегуфт. Ман ӯро манъ кардам ва аз дашноми ту боздоштам». Ҳаҷҷоҷ гуфт: «Бар ин маънӣ гувоҳе дорӣ?» Гуфт: «Дорам ва ба асири дигаре ишорат кард, ки ӯ дар он маҷмӯъ буд». Он кас гуфт: «Оре, рост мегӯяд ва шундам, ки ӯ он касро аз осеби ғайбати ту манъ мекард». Ҳаҷҷоҷ гуфт: «Ту чаро бо ӯ мушорикат накардӣ ва мувофиқат нанамудӣ дар манъи душман?» Гуфт: «Ман туро душман мебардам. Бар ман лозим набуд, ки тарафи ту риоят кардаме». Ҳаҷҷоҷ фармуд, то ҳардуро озод карданд. Якеро бо сабаби ҳаққи вай, якеро ба чиҳати сидқи вай ва ин масал дар миёни мардум пайдо шуд: – Агар дурӯғ касеро мераҳонад, рост раҳондатар аст. Назм:

Ростӣ он чо, ки алам барзананд,
Ёри ҳақ даст ба ҳам барзанад.
Ростии хеш ниҳон кас накард,
Бар сухани рост зиён кас накард.
Ростӣ овар, ки шавӣ растагор,
Ростӣ аз ту, зафар аз кирдукор.
Чун ба сухан ростӣ орӣ ба чой,
Носири гуфтори ту бошад худой.

(Аз «Ахлоқи Мӯҳсинӣ»)

Матнро хонед, мазмунашро баён намоед.

Забони тоҷикӣ, синфи 6

Аз рӯи расм матн тартиб диҳед.

ДЎСТОНРО ГУМ МАКУН...

То тавонӣ, дӯстонро гум макун,
Дӯстони меҳрубонро гум макун.

Дар ҷаҳон бе дӯст будан мушкил аст,
Мушкилосонкункасонро гум макун.

Дӯстро аз дӯст, ҷонам, фарқ кун,
Дӯсти пайванди ҷонро гум макун.

Чашмаи илҳоми мо халқ асту бас,
Халқи машҳури ҷаҳонро гум макун.

Зинати боғ аз гули хандон бувад,
Мисли гул хандонлабонро гум макун.

Дӯст ояд, гарм дар оғӯш гир,
Расми хуби тоҷиконро гум макун.

Халқи олам дӯст бо мо гаштааст,
Ваҳдати халқи ҷаҳонро гум макун.

Мирзо Турсунзода

Шеърро хонед ва аз ёд кунед.

ПОРЧА АЗ «МАРГИ СУДХҶР»

Рӯзи дигар ман бо умеди ёфтани хонаи Қорӣ – ишкамба ба кӯча баромадам ва Чорсӯйи шаҳри Бухороро гардиш карда бо растаи чойфурӯшӣ, ки аз тарафи шимоли хонақоҳи Девонбегӣ дар байни мадрасаи Кӯкалтош ва масҷиди Мағоқ кашида шуда буд, раҳсипор гардидам.

Дар миёнаҷойи растаи чойфурӯшӣ дар тарафи ҷануби кӯча, дар рӯ ба рӯйи паскӯчаи бозори ангишт «Ҷаннатмаконӣ» ном як сарой бино ёфта буд. Дар ду паҳлӯи даромадгоҳи ин сарой, берун аз дарвозааш ду суфачаи баланд воқеъ шуда буд. Бар рӯйи яке аз ин суфачаҳо Раҳими Қанд ном як кас лаълии қанд-фурӯшиашро дар пеши худ ниҳода менишаст. Суфачаи дигари ин сарой холӣ буда, ман гоҳ-гоҳ ба рӯйи вай нишаста бо қанд-фурӯши мазкур сӯхбат мекардам.

Чунки вай як одами бисёр аҷиб буда, суханҳояш бағоят завқовар буданд ва гӯш кардани ҳикоя ва саргузаштҳои вай маро бисёр хуш меомад. Чун дар ин ҷо номи Раҳими Қанд зикр ёфт, лозим аст, ки бар болои баёни аҳволи ӯ қадре истода гузарам, то ки хонандагонро бо ин одам каме ҳам бошад, шинос кунам:

Таваллудгоҳи ин одам дар деҳаи Фоиқи тумани Шофиркомии Бухоро буда, дар шаҳри Бухоро нашъунамо ва касбу камол ёфта, мусиқиро омӯхтааст ва ӯ аз асбобҳои мусиқӣ танбӯр менавохт, аммо суруд намехонд. Ин одам табиатан бисёр бечора буда, аз молу ашёи дунёӣ ҳам чизе надошт ва бисёр фақирона зиндагонӣ мекард.

Забони тоҷикӣ, синфи 6

Ў дар пешаи худ маҳорати бисёр баланд надошт ва ба болои ин монанди баъзе мусиқичиёни он замон маҷлисоро, суҳанвар, ширинкор ва хушомадгӯй ҳам набуд. Бинобар ин, ўро одамони сарватманд дар тўйҳо ва меҳмондориҳои пуртантанаи худ даъват намекарданд.

Азбаски харидораш кам ва бозораш касод буд, ҳар кас ўро барои базме даъват кунад, дар як шаб ба ду танга музд, ки баробари 30 тин аст, розӣ мешуд. Азбаски нархи танбўрнавози ў назар ба навозанда ва хонандагони дигар хеле арзон буд, муллобачагон – талабагони мадраса дар иҷтимоъона – дар базмҳои ҷамъиятӣ ва шабнишиниҳои худ бештарин ҳамин одамро даъват карда мебуданд. Ман ҳам бо ин кас дар ҳамин гуна иҷтимоъонаҳо шинос шуда будам.

Гоҳ муллобачагон дар базмҳо ва шабнишиниҳои худ ин одами бечораи беозорро бисёр озор мерасонданд ва ба ў шӯҳиҳои ваҳшиёнаи азобовар мекарданд. Чунончи, боре шарикдарсони ман, ки аз сад нафар зиёда буданд, барои сар кардани дарси нав аз байни худ 1500 танга ҷамъ карда, 1400 тангаи ин маблағро дар дарسخонаи устоди худ бо номи ифтитоҳона сарф намуданд ва бо сад тангаи боқимонда хоистанд, ки иҷтимоъона ташкил диҳанд ва дар он шабнишинӣ танбўрнавозро даъват намоянд.

Шарикон дар он маҷлис маблағи мазкурро сарф намуда, барои худ ва меҳмонони худ зиёфати миёнаҳолонае тартиб доданд ва танбўрнавози ин шабнишинӣ Раҳими Қанд буд ва вазифаи ғазалхонии ин базмро сурудхонони ҳаваскор, ки бо истилоҳи мадраса онҳоро «савтӣ» мегуфтанд ва онҳо аз байни талабагон ба тарзи худомӯзӣ расида баромада буданд, адо мекарданд.

(Аз «Марғи судхўр»-и Садрриддин Айнӣ)

Матнро хонед, мазмунашро баён намоед.

Аз рӯйи расм матн тартиб диҳед.

ҲИКОЯ

Рӯзе як сураткаш сурате мекашад ва дар дарахте меовезад. Дар поёни сурат чунин менависад: «Касоне, ки хатои суратро ёбанд бо ранги сурх навишта монанд». Фардои рӯз сураткаш ба назди сураташ меравад, ки ҳама ҷойи сурат пур аз хати сурх шудааст. Хафа мешавад ва назди устодаш рафта мегӯяд, ки дигар расм намекашад. Устодаш ба сураткаш чунин маслиҳат медиҳад, ки боз сурат кашад ва ин дафъа дар паси сурат чунин нависад: «Касоне, ки хатогии суратро ёбанд бо хати сурх ислоҳ кунанд». Фардои рӯз боз сураткаш ба назди сураташ меравад ин дафъа ягон хатогӣ ҳам, ягон ранги сурх ҳам нест. Аз ин ҳол сураткаш хеле хушнуд мешавад ва то охири умр сурат мекашад.

Оре, бузургон гуфтаанд: «Айб ҷустан кори осон, вале ислоҳи он кори мушкил».

Оид ба ин масъала Саъдии бузургвор низ чунин ишора кардааст:

Чун мову шумо муқарриби якдигарем,
Беҳ з-он набувад, ки пардаи ҳам надорем.
Эй Хоҷа, ту айби ман маҷӯ, то ман низ,
Айби ту нагӯям, ки як аз як батарем.

Ҳикояро хонед, мазмунашро баён намоед.

Аз рӯйи расм матн тартиб диҳед.

ГАҲВОРАБАНДОН

Гаҳворабандон – як навъ маросими оилавӣ мебошад, ки ба муносибати бори аввал ба гаҳвораи нав бастанӣ тифли навзод барпо мешавад. Вақте ки навхонадорон соҳиби фарзанди нахустин шуданд, одатан пас аз баромадани чиллаи кӯдак (дар баъзе ҷойҳо баъд аз 3–7 рӯзи таваллуд) падару модари арӯс барои тифли навзод гаҳвора ва лавозимоти онро харида, ҳамроҳ бо тӯҳфаҳои дигар дар рӯзи муайяншуда ба хонаи духтарашон мебаранд. Пас аз зиёфат ва меҳмондорӣ гаҳвораи навро дар мобайни хонае, ки занҳо дар гирди хона нишастаанд, мегуздоранд.

Яке аз модари хушбахти серфарзанд бо нияти нек гаҳвораро омода месозад. Модари дигаре аз наздикони хонавода дар табакчае испандро дуд карда, ба атрофу зери гаҳвора мегардонад.

Забони тоҷикӣ, синфи 6

Чун гаҳвора омода шуд, пиразани табаррук ё зани серфарзанд тифлро ба даст гирифта, ду маротиба ба гаҳвора нодуруст, сарашро дар ҷойи пойҳо ва пойҳоро дар таксарӣ мегузорад. Дар ҳар дафъа кампир аз ҳозирин мепурсад: «Дар ин ҷо хобаш кунам?». Ҳозирин ҷавоб медиҳанд: «Не, момояш, росташ хоб кун». Дар навбати сеюм ӯ тифлро дуруст меҳобонад ва ангушти ишоратиашро ба даҳони кӯдак расонида мегӯяд: «Хобамро, бачаам, ба ту додам».

Дар баъзе ҷойҳо момо пас аз бастани кӯдак ба гаҳвора дуои зеринро меҳонад: «Хобаки гургакон, хоби сагакон, хоби ҳамсо-ягон, ҳамааш аз ту!». Пас аз анҷом ёфтани гаҳворабандӣ модари тифл ба сари кампири табаррук ё момодоя ҳамчун тӯҳфа рӯймолчаи сафед мепартояд. Инчунин аз бастани кӯдак модари тифл ба атрофи гаҳвора чормағзу тутмавиз, қанду кулча мепошад ва онҳоро иштирокдорони маросим, махсусан, бачаҳо чида мегиранд.

Дар баъзе ноҳияҳо модари тифл аз нони фатир се ё ҳафт бор газида, луқмаҳоро ба гаҳвора, зери болишти кӯдак мегузорад, то ки ҳам ризқаш васеъ шаваду ҳам нон ниғаҳбонаш бошад. Баъзеҳо ба таги кӯрпаи гаҳвора корд ё ягон олоти оҳаниро бо мақсади дифоъ аз маҳлуқоти афсонавии зиёнрасон мегузоранд. Барои аз чашми бад нигоҳ доштан ба дастаи гаҳвора муҳраи чашмӣ мебанданд. Тарзи баргузорӣ ва урфу одатҳои маросими гаҳворабандон дар байни тоҷикони Ўзбекистон гуногун буда, бо баъзе ҷиҳатҳо аз ҳамдигар фарқ мекунад.

Матро хонед, мазмунашро баён намоед.

Аз рӯйи расм матн тартиб диҳед.

КИТОБ – МАНБАИ ИЛМУ ДОНИШ

Китоб манбаи илму дониш, сарчашмаи дарёи ақл, махзани фарҳанги миллӣ, пояи тамаддуни ҷаҳони мутамаддин, хосса ойинаи ҳаёт ва калиди дари ганҷи суҳан аст. Бо ҳамин далел шоири бузурги форсу тоҷик Абдурахмони Ҷомӣ китобро чун «Фуруғи субҳи доноӣ» ба қалам додааст. Инсон метавонад ба воситаи китоб ба адабиёту фарҳанг, сиёсат иқтисодиёти мамолик зиёд ошно гашта, оламро бо тайёраи андеша сайр намояд.

Таърихи пайдоиши китоб ба пайдоиши хат, забон ва санъат марбут аст. Баъди зуҳури хат одамони қадим имкон пайдо карданд, ки дар рӯйи санг, чӯб, сафол, барги дарахтон, устухонҳо, пӯсти ҳайвонот нақш офаранду нависанд. Хулоса, бо мурури замон дар натиҷаи ихтирои коғаз назми нави китобдорӣ ҷорӣ гардид. Акнун ба ҷойи сангу чӯб аз коғаз васеъ истифода мебаранд. Китоб асосан навиштаҷоти варақҳои ҷилдшуда, воситаи интишоргардонӣ ва ниғаҳдории маълумот, идея, образ ва

Забони тоҷикӣ, синфи 6

донишҳо мебошад. Аввалин дастнависҳо, ки дар Мисри Қадим пайдо шудаанд, ба таърихи ҳазораи то мелод марбутанд.

Дар Аврупо низ китобчопкунӣ аз варақҳои яклухт баъд ба пӯст ва ниҳоят ба қоғаз гузашт. Китоби «Авесто» низ аввал дар пӯсти гов навишта шудааст. Асрҳои миёна дар Осиё санъати хаттотӣ хеле инкишоф ёфт. Асарҳои мутафаккирон Абурайҳони Берунӣ, Форобӣ, Ибни Сино, Саъдӣ, Ҷомӣ, Навоӣ аз ҷониби хушнависон иншо гардида, насл ба насл гузаштаанд. Хушбахтона, китобҳои сафолину сангӣ ва нақши рӯи чӯбҳо то замони мо расида, имрӯз зинати осорхонаҳои мӯътабари ҷаҳонианд.

Осори классикон низ тавассути китоб то замони мо эҳё гардида, олами тафаккури мардумро мисли субҳ равшан мекунад. Агар дақиқтар андеша ронем, китоб рафиқи ҷонии инсон аст. Дар лаҳзаи вазнинӣ, бахусус танҳои китоб дар бари мост. Ин андеша дар чунин порчаи шеърии Абдураҳмони Ҷомӣ хеле мӯъҷаз ифода ёфтааст:

Хуштар зи китоб дар ҷаҳон ёре нест,
Дар ғамқадаи замона ғамхоре нест.
Ҳар лаҳза аз ӯ ба ғӯшаи танҳой,
Сад роҳате ҳасту ҳаргиз озоре нест.

Матро хонед, мазмунашро баён намоед.

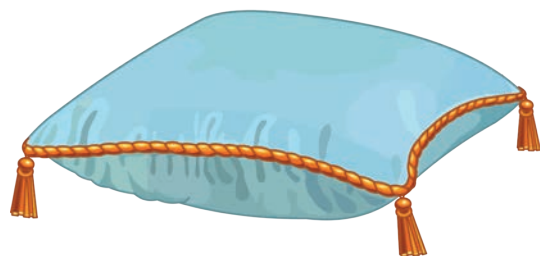

Аз рӯйи расмҳо матн тартиб диҳед.

Чистонҳоро хонед ва ҷавобашро ёбед.

Рӯзу шабу субҳу шом гардад,
Боз як раҳу як маром гардад.
Гар суфт шавад, ба гӯшмоле
Озодаю хушхиром гардад.

Он чист, ки монда дар баногӯш,
Шаб то саҳар диҳӣ варо гӯш? –
Ту гӯш диҳию ӯ бихобад
Бар гӯши ту гӯш дода хомӯш.

T 47 **Забони тоҷикӣ** [Матн]: китоби дарсӣ синфи 6 / Т.Р. Чориев, Ғ.Н. Раҳимқулов. – Ташканд: Маркази таълими Республика, 2022. – 224 б.

ISBN 978-9943-8174-2-5

УЎК 811.222.8(075.3)

КБК 81.2(5Тож)я72

O'quv nashri

TAVAKKAL CHORIYEV,
G'AYRAT RAHIMQULOV

TOJIK TILI 6

Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 6-sinf o'quvchilari uchun darslik

(Tojik tilida)

Муҳаррир	<i>Ҷумъаназар Эшонқулов</i>
Мусаввир	<i>Иzzат Йўлдошев</i>
Муҳаррири техникӣ	<i>Екатерина Степанова</i>
Мусахҳаҳ	<i>Рӯзиқул Ҷумаев</i>
Саҳифабанди компютери	<i>Кира Голдобина</i>

Ба чопаш 00-уми июли соли 2022 иҷозат дода шуд. Андозаи 60×84¹/₈.
Чопи офсетӣ. Гарнитурани «Arial Tj». Бо усули офсет дар қоғази офсет
чоп шудааст. Ҷузъи чопии шартӣ 26,04. Ҷузъи нашриву ҳисобӣ 22,57.
Адади нашр нусха. Супориши №22-41.

**Ќадвали нишондоди ҳолати китоби
дарсии ба иҷора диҳанда**

№	Ному насаби дониш- омӯз	Соли хо- ниш	Ҳолати китоб ҳангоми гирифтани	Имзои роҳбари синф	Ҳолати китоб ҳангоми супоридан	Имзои роҳбари синф
1.						
2.						
3.						
4.						
5.						

**Ќадвали болой ҳангоми ба иҷора дода ва дар
охири соли хониш баргардонидани гирифтани китоб
аз тарафи роҳбари синф аз рӯйи меъёрҳои зерини
баҳогузори пур карда мешавад:**

Нав	Ҳолати китоб ҳангоми бори аввал супоридан
Хуб	Муқовааш бутун, аз қисми асосии китоб ҷудо на- шудааст. Ҳамаи варақҳояш ҳаст, надаридааст, ҷудо нашудааст, дар саҳифаҳо навишт ва хатҳо нест.
Қаноат- бахш	Муқова қач шудааст, канорҳояш қоҳида, якчанд хатҳо қашида шудаанд, ҳолати аз қисми асосӣ ҷудошавӣ дорад, аз тарафи истифодабаранда қаноатбахш таъмир гаштааст. Варақҳои ҷудошу- дааш аз нав таъмир гашта, дар баъзе саҳифаҳо хат қашида шудаанд.
Ғайри- қаноат- бахш	Муқова даридааст ва ба рӯйҳояш хат қашида шу- дааст, аз қисми асосӣ ҷудо шудааст ё ки умуман нест, ғайриқаноатбахш таъмир шудааст. Саҳи- фаҳо дарида, варақҳо намерасанд, хат қашида, ранг карда партофта шудааст. Китобро барқа- рор карда намешавад.